

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**GİRİT'İN HANYA SANCAĞINDAN MUHACERET
VE MUHACİRLER (1912-1924)**

Hüseyin Baran PEKMEN

2501230151

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR

İSTANBUL – 2026

ÖZ
GİRİT’İN HANYA SANCAĞINDAN MUHACERET VE
MUHACİRLER (1912-1924)
Hüseyin Baran PEKMEN

Muhaceret ve muhacirler, son dönemde dünyada ve Türkiye’de çalışmalara konu olma vasfını geliştirmektedir. Tasfiye taleplerini daha önceden bilinmekteyse de bu belge tipinden yararlanılarak yapılan çalışmalar sadece muhacirlerin iskân edildiği yerleri konu edinmekteydi. Bu çalışmayla, Hanya sancağına ait olan tasfiye taleplerini bir bütün olarak ele alınmıştır.

Girit’in fethi ve muhaceret, muhacirlik, mübadillik kavramlarının tartışmaya açılmasıyla başlayan çalışma, tasfiye taleplerini meydana getiren Lozan Barış Konferansı ve 30 Ocak 1923’te imzalanan Türk-Yunan Ahalinin Mübadelesine Dair Sözleşme ve Protokolün açıklanması ile devam etmektedir.

Hanya sancağında faaliyette bulunan kurumlar tasfiye taleplerini doğrudan etkilemiştir. Bunların tanıtılması tasfiye taleplerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Tasfiye taleplerinden muhacirlere ve muhacirlerin hicret ettikleri yere dair veriler elde edilmektedir. Verilerin ışığında yapılan değerlendirmeler bu çalışmanın ana unsurudur.

Bu çalışmada, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi’ndeki Dışişleri Bakanlığı tasnifinde bulunan Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Taleplerini fonu ana kaynak olarak kullanılmıştır. Bunun yanı sıra aynı arşivdeki, Osmanlı Arşivi’ndeki ve Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi’ndeki ilgili belgelerden de faydalanılmıştır. SALT Araştırma bünyesindeki belgelerden de istifade edilmiştir. Çalışmayı desteklemesi için kullanılan diğer çeşitli kaynaklar İBB Atatürk Kitaplığı, TBMM Zabıt Cerideleri, Hilâl-i Ahmer Mecmuası, hatırat, gazeteler ve gazeteleri de konu edinen çeşitli araştırma eserleridir.

Anahtar Kelimeler: Tasfiye Taleplerini, Girit, Hanya, Muhaceret, Muhacir, Mübadele, Lozan Barış Antlaşması.

ABSTRACT
MUHAJERET AND MUHAJIRS FROM THE CHANIA SANJAK
OF CRETE (1912-1924)
Hüseyin Baran PEKMEN

Muhajeret and muhajirs are subjects that have recently been the focus of studies both in Türkiye and globally. While liquidation requisitions were previously known, studies utilizing this type of document only focused on the settlements of muhajirs. This study analyzes the liquidation requests of the Sanjak of Chania as a whole.

The study begins with the conquest of Crete, the concepts of muhajeret, muhajir, being and immigrant of exchange and the opening of these concepts to discussion, and continues with the Lausanne Peace Conference, which gave rise to the liquidation requisitions, and the explanation of the convention and protocol signed on January 30, 1923.

The institutions operating in the Sanjak of Chania directly affected the liquidation requests. Introducing these institutions will provide a better understanding of the liquidation requests.

Data on migrants and the places they migrated to are obtained from the liquidation requisitions. The evaluations made in light of these data are the main element of this study.

This study primarily utilizes the Mixed Exchange Commission Liquidation Requisitions fund within the Ministry of Foreign Affairs classification in the Republic Archive of the State Archives. In addition, relevant documents from the same archive, the Ottoman Archive and the Turkish Diplomatic Archive of the Ministry of Foreign Affairs were also used. Documents from SALT Research were also used. Other sources used to support the study are IBB Atatürk Library, TBMM Minutes of the Grand National Assembly of Türkiye, Hilâl-i Ahmer Mecmuası, memoirs, newspapers and various research works on newspapers.

Keywords: Liquidation Requests, Crete, Chania, Muhajeret, Muhajir, Emmigrant, Exchange, Lausanne Peace Treaty.

ÖN SÖZ

Bu çalışma kaleme alınırken, üç faktörün müessir olduğunu söylemek gerekir. Bunlardan ilki, ailemin Girit'in Hanya sancağından Türkiye'ye yerleşmiş olması, ikincisi, şahsımın arşivlerle ve Osmanlı Türkçesiyle olan ıstıgalı, üçüncüsü ise bu nitelikleri gören danışmanım Prof. Dr. Fatih Mehmet Sancaktar'ın bir yüksek lisans dersi esnasında, böyle bir çalışma yapılabileceğı hususunda beni teşvik etmesidir.

Bu denklem ortaya çıktığında, soyumun dayandığı yer olan Girit'in Hanya sancağına olan manevi borcun ödenmesi ve Hanya sancağından gelmiş, görerek ya da görmeyerek orayla bağ kurmuş bütün muhacirlerin manevi ihtiyaçlarını tatmin edecek bir çalışmanın ortaya çıkması zaruret haline gelmiştir.

Çalışma için araştırmaya başlanıldığı esnada, tabii bir süreç olarak, zihnimizde birçok uyumsuzluk ve soru işareti mevcut idi. Bunların bazılarının izalesi çalışma ve araştırma esnasında kendiliğinden, bazılarının ise uzmanların aktarımıyla olmuştur.

Öncelikle, elbette, danışmanım Prof. Dr. Fatih Mehmet Sancaktar'la olan görüşmelerimizde soruların ve yanıtlarının tespiti, verilerin değerlendirilmesi noktasında yaptığımız buluşmalar, çalışmanın iskeletini ve temelini oluşturmuştur. Bu görüşmelerde, belli noktalarda, alanında uzman olanlardan da görüşler almanın faydalı olacağı değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda görüşmelerde bulunduğum ve bana önemli noktalarda kıymetli aktarımlarda bulunan Doç. Dr. Elif Yılmaz Şentürk'e, Prof. Dr. A. Nükhet Adıyeke'ye, Prof. Dr. Kemal Arı'ya ve Doç. Dr. Esra Özsüer'e teşekkürü bir borç bilirim.

Lisans eğitiminde ve yüksek lisansın ders sürecinde edindiğim araştırma yöntemleri, bilgiler ve kaynaklar, hiç şüphesiz, bu çalışmanın hayat bulmasına büyük katkı sağladı. Bu edinimleri kazanmamı sağlayan Prof. Dr. Cezmi Eraslan'a, Prof. Dr. Abdurrahman Bozkurt'a, Prof. Dr. Ramazan Erhan Güllü'ye, Prof. Dr. Halil Bal'a ve Dr. Öğretim Üyesi Murat Aydoğdu'ya şükran borçluyum.

Girit, Türkiye genelinde en çok çalışma yapılan muhaceret merkezlerinden birisi olsa da tasfiye taleplerleri hem Yunanistan hem Girit ve tabii ki Hanya için kullanılmamış bir belge türü olarak karşımızdaydı. Son yıllarda, muhacirlerin yerleştirildikleri, yani iskân edildikleri yerlere dair çalışmalar yapılıyor olsa da bu

Çalışma vücut bulana kadar bu kadar yoğun ölçekte ve muhaceretin başladığı yeri esas alan bir çalışma yapılmamıştır.

Tasfiye talepnamelerine şahsî bilgisayarlardan ulaşılamadığı için İştanbul'da bulunan Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Kllyesi'nde, neredeyse her çalışma günü Kllyeye gitmek suretiyle, yaklaşık 1 sene boyunca ilgili talepnamelerin okuması yapılmıştır. Çok daha önceden hukukumuz bulunsa da bu çalışmanın araştırma sürecinde daha çok aşına olduğum bütün arşiv personellerine ve fikir alış-verişinde bulunduğum Durmuş Kandıra'ya ayrıca teşekkür ederim. Çalışma için araştırmalarını sürdürürken arşivde buluştuğum ve karşılaştığım sayısız arkadaşıma da ayrıca teşekkür etmek isterim.

Bu çalışmanın yazım aşaması ev, kütüphane, kafe gibi birçok farklı yer ve meknda gerçekleşmiş olsa da başlangıcı 24 Eylül 2025 akşamı İştanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Kütüphanesi'nde, arkadaşım Tarık Karakaya'nın yanında iken olmuştur. Başarmanın diğer yarısı olan başlama eylemine geçmeme vesile olan arkadaşıma teşekkür ederim.

Yazım aşamasına geçildiği zaman tabii olarak sözlü tarihten ve muhacir torunlarının bilgilerinden istifade etmek elzem idi. Başta Lozan Mübadilleri Vakfı ve İştanbul Giritliler Derneği çalışmama ilgilerini ve desteklerini esirgemediler. İlgi ve desteklerinden ötürü Esat Halil Ergelen'e, Eyüp Hüseyin Hançer'e, Mustafa Akın zerdem'e ve çeşitli vasıtalarla bana ulaşan insanlara teşekkür ederim.

Yazım aşamasında, yine ismini tek tek sayamayacağım kadar sayısız arkadaşımla fikir teatisi yaptık. Hiç şüphesiz tespitler ve kaynaklar konusunda bu fikir teatileri çok ufuk açıcı oldu. Bu fikir teatileri olmasa, sonuç ve tespit amacıyla sorulan ve peşine düşülen sorular mutlaka eksik kalacaktı.

Eğitim hayatım boyunca ve bu tezin araştırma ile çalışma sürecinde yanımda olan ve bana her zaman destek olan aileme teşekkür ederim. Çalışmamdaki hatalar yalnızca bana aittir.

İştanbul, 2026

Hüseyin Baran PEKMEN

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖN SÖZ	iv
HARİTALAR LİSTESİ	viii
RESİMLER LİSTESİ	ix
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FETİH, MUHACERET VE MÜBADELE

1.1. Fethinden Muhacerete Kadar Girit	10
1.2. Osmanlı'da Muhacirlikten Mübadil Olmaya Evrilmek	11
1.3. Lozan Barış Konferansı'nda Mübadele	14
1.3.1. Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol	16

İKİNCİ BÖLÜM

MÜBADELE SÜRECİNDE HANYA'DAKİ ETKİN KURUMLAR

2.1. Cemaat-ı İslâmiye-i Hanya	21
2.2. Muhtelit Mübadele Komisyonu	24
2.3. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti	27
2.3.1. Hükûmetin Hilâl-i Ahmer Cemiyetiyle İş Birliği	28
2.3.2. Hanya İmdad-ı Sıhhî Heyeti	30
2.3.3. Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin Kuruluşu ve Vekâletin Hilâl-i Ahmer Cemiyetiyle İş Birliği	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HANYALILARIN TASFİYE TALEPNAMELERİ

3.1. Sayılarla Hanyalıların Tasfiye Talepnameleri	34
3.2. Talepname Sahiplerinin Cinsiyetleri	37
3.3. Talepnamelerde Hanyalılara Ait Bilgiler	39
3.3.1. Talepname Sahiplerinin İsimleri	40
3.3.1.1. Talepname Sahibi Erkeklerin İsimleri	42
3.3.1.2. Talepname Sahibi Kadınların İsimleri	43
3.3.2. Talepname Sahiplerinin Babalarının İsimleri	44
3.3.3. Talepname Sahiplerinin Lakapları	46
3.3.4. Talepname Sahiplerinin Memleketleri	51
3.3.5. Talepname Sahiplerinin Talepname Tutulurken Bulunduğu ve Talepnamelerin Tutulduğu Yerler	55
3.3.6. Talepname Sahiplerinin Meslekleri	61
3.4. Talepname Sahiplerinin Malvarlıkları	65
3.4.1. Talepname Sahiplerinin Gayrimenkulleri	70
3.4.1.2 Gayrimenkul Sahibi Hanyalı Müslümanların Türkiye'deki Gayrimenkul Hakları	75
3.4.2. Talepname Sahiplerinin Terk Ettiği Taşınabilir Mallar	81
3.4.3. Talepname Sahiplerinin Müsadere Edilmiş Malları	82
3.4.4. Talepname Sahiplerinin İstimlâk Edilmiş Malları	84
3.4.4.1 Talepname Sahiplerinin Terk Ettiği ve Müsadere/İstimlâk Edilmiş Mallarının Değerlendirilmesi	85
3.5. Hanyalıların Talepnamelerinde Vekâletname	86
3.6. Hanyalıların Taşınması, İskân Bölgeleri ve Adresleri	89
3.7. Hanyalı Müslümanların Okur-Yazarlığı	100
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	111
EKLER	123

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 3.1.: Girit adası haritası 52

Harita 3.2.: Girit adasına ait haritada Hanya sancağı 53

RESİMLER LİSTESİ

Resim 2.1.: 10 Aralık 1923'te Hanya İslâm İhtiyar Meclisi'nin reis, kâtip ve azaları	23
Resim 2.2.: 6 Şubat 1924'te Hanya İslâm İhtiyar Meclisi'nin reis, kâtip ve azaları	23
Resim 2.3.: Tasfiye talepnamelerinin son sayfasında Hanya Cemaat-ı İslâmiye Reisi Balcızade Hüseyin Rahmi'nin imzası ile Hanya İslâm İhtiyar Meclisi'nin Yunanca ve Türkçe ibareli mührü	24
Resim 3.1.: Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesinin ön sayfası	39
Resim 3.2.: Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesinde bulunan “mahal-i tanzim” kısmı	59
Resim 3.3.: Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesinde bulunan A cetveli	67
Resim 3.4.: Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesinde bulunan B cetveli	68
Resim 3.5.: Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesinde bulunan “müsadere edilen emvalin beyanı” tablosu	69
Resim 3.6.: Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesinde bulunan “18 Teşrin-i Evvel 1912 tarihinden beri istimlâk edilmiş olan emlâk” tablosu ...	70
Resim 3.7.: Mehmet Kefalyanaki'nin kızı Zeynep Hanım'ın tasfiye talepnamesinde bulunan ev krokisi	74
Resim 3.8.: Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesinde bulunan “vekâletname” sayfası	87
Resim 3.9.: Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesinde bulunan “vekâletname” sayfasındaki “adres” kısmı	89
Resim 3.10.: Hamit Katrani'nin oğlu Emiryab'a ve ailesine ait ücretsiz yolculuğu gösteren seyahat kuponu	91
Resim 3.11.: Hamit Bey'in kızı Hamitbeyzade Mevhibe'nin aile kimlik belgesi .	94

Resim 3.12.: Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesinde bulunan “18 Teşrin-i Evvel 1912 tarihinden beri istimlâk edilmiş olan emlâk” tablosunun altındaki “müstedinin imza veya mührü” kısmı	101
Resim 3.13.: Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesinde bulunan “vekâletname” sayfasındaki “imza veya mühür” kısmı	101

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1.: 1923 ve 1924'te Hanya İslâm İhtiyar Meclisinin üyeleri	23
Tablo 3.1.: Hanyalıların talepnamelerinde en çok karşılaşılan lakaplar	47
Tablo 3.2.: Talepnamelere göre Hanyalıların terk ettikleri gayrimenkullerin para cinslerine göre toplamı	73

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1.: Hanyalı talepname sahiplerinin cinsiyet dağılımı	38
Şekil 3.2.: Hanyalı talepname sahiplerinin isim dağılımı	41
Şekil 3.3.: Hanyalı talepname sahibi erkeklerin isim dağılımı	42
Şekil 3.4.: Hanyalı talepname sahibi kadınların isim dağılımı	44
Şekil 3.5.: Hanyalı talepname sahiplerinin babalarının isimleri	45
Şekil 3.6.: Hanyalı talepname sahiplerinin memleketleri	54
Şekil 3.7.: Hanyalı talepname sahiplerinin talepname tutulurken bulundukları yerler	56
Şekil 3.8.: Hanyalı talepname sahiplerinin talebnamelerinin tutulduğu yerler	60
Şekil 3.9.: Hanyalı talepname sahiplerinin meslekleri	62
Şekil 3.10.: Hanyalı talepname sahiplerinin vekâletnameleri	88
Şekil 3.11.: Hanyalı talepname sahiplerinin adresleri	98
Şekil 3.12.: Hanyalı talepname sahiplerinin okur-yazarlığı	103

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e	: Aynı eser
A.g.e	: Adı geçen eser
BCA	: Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
BOA	: Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
Bkz.	: Bakınız
DBTDA	: Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi
Doç.	: Doçent
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
vb.	: Ve benzeri

GİRİŞ

Göç çalışmaları, Türk tarihçiliğinde geç çalışılmaya başlanan bir çalışma alanı olmasına karşın, çalışılmaya başlandığı dönemden bu zamana kadar iyi ve artan bir ivmeyle olumlu yönde gelişim kaydetmiştir. Giritlilerin kültürlerini koruma ve yaşatma reflekslerinden ötürü Türkiye’deki göç çalışmaları büyük oranda Girit muhacirleri özelinde yapılmıştır.¹

İlk çalışıldığı dönemden bu yana, göç çalışmalarının en önemli kaynağı muhacirlerin bizatihi kendisi ya da onun soyundan gelenler olmuştur. Bu noktada süreç, sözlü tarih diye tabir ettiğimiz çalışma sistemiyle ilerletilmiştir. Bu çalışmaların dayandığı olgunun genel adı, zikrettiğimiz üzere göç olsa da biz bunun yerine Türkiye’nin imparatorluk ve cumhuriyet dönemlerinde kullandığı muhaceret kelimesini kullanmayı tercih ettik.

Lozan Barış Görüşmeleri sürerken anlaşmaya varılan “Türk-Yunan Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” ile Türkiye’nin muhaceret tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Klasik muhaceret çalışmaları yöntemleri, yine bu süreç için de işletilmiş ve çok önemli ve kıymetli çalışmalar ilgililerle ve bilim dünyasıyla buluşmuştur. Fakat, bahsi geçen sözleşme ve protokolün doğal bir mahsulü olan Muhtelit Mübadele Komisyonunun tasfiye taleplerleri, ilgili muhaceret çalışmaları için bir kaynak olarak kullanılmaktan uzak kalmıştır. 1912 yılından mübadele sürecinin işlediği 1924 yılına kadar Yunanistan’dan gelen muhacirlerin takibinin yapılabildiği tasfiye taleplerleri, bu çalışmanın başat kaynağı olarak belirlenmiştir.

Tasfiye taleplerlerinin bilim dünyasına tanıtımı daha önceden yapılmış ve yazdığımız bu teze kadar tasfiye taleplerleriyle ilgili bazı makale ve tezler yapılmış olsa da bunlar yüzeysel ve giriş seviyesinde kalan çalışmalar olmuştur. Bahsi geçen çalışmalarda, tasfiye taleplerleri üzerinden, genellikle muhacirlerin yeni yerleşim yerleri esas alınarak bu düzlemde çıkarımlar yapılmıştır. Biz, bu çalışmaya başlamadan evvel, tasfiye taleplerlerinin muhacirlerin memleketlerinde değerlendirilmesinin daha farklı ve önemli neticeler vereceğini öngörmüş idik. Fakat, bu yöntemle yapılacak çalışma, elbette, daha kapsamlı ve ağır bir çalışma olacak idi.

¹ Evangelia Balta, **Nüfus Mübadelesi**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2015, s. 10.

Başlangıç ve araştırma esnasında, birçok meçhul kısım ve bilinmezlik mevcut idi. Özellikle tasfiye taleplerinin ilk sayfasında ve diğer sayfalarında yer alan işaretleri, damgaları, mühürleri vb. sembolleri anlamlandırmanın epey zaman aldığını söylemek gerekir. Taleplerin bazılarının Türkçe – yani Osmanlı Türkçesi – bazılarının ise Yunanca oluşu ve buna bir anlam kazandırma süreci de çalışma gündemini epey meşgul etti. Taleplerde farklı isimlerle kullanılan paraların aynı paraya ait olduğunun tespiti çok sonra yapılabildi. Bazı verilerin sağlığını ve güvenilirliği tasdiklemek için de zaman zaman geriye dönüp tekrar tasfiye taleplerini kontrol etmek gerekliliği de yaşandı. Fakat şu bir gerçek ki çok örnek görmek, çoğu sıkıntının üstünden gelinmesine ve bu belge tipine hakkıyla vakıf olunmasına vesile oldu.

Bahsi geçen tasfiye talepleri, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın Cumhuriyet Arşivinde, Dışişleri Bakanlığı tasnifinde ve Muhtelit Mübadele Komisyonu fonunda bulunmaktadır. Girit ve Hanya'ya ait tasfiye taleplerinin bulunduğu ciltler belirli olsa da Devlet Arşivleri Katalog Sisteminde Hanyalıların tasfiye taleplerini ayrı bir katalogda bulma imkânı bulunmaktadır. Bu sebeple, "Hanya" anahtar kelimesi seçilerek tarama yapılmış ve toplam 3.271 gömleğe ulaşılmıştır.

Bu 3.271 gömleğin hepsi tek tek taranmıştır. Bunların arasına karışmış ve ayrı gömlekleşmeyen 10 talepnameye daha ulaşılmıştır. Toplam ulaşılan talepname sayısı 3.281'dir. Tasfiye talepleri, Devlet Arşivleri Başkanlığının İstanbul ve Ankara'daki sistem bilgisayarları haricindeki şahsî bilgisayarlardan görüntülenemediği için, bu tarama süreci 1 sene boyunca Devlet Arşivleri Başkanlığının İstanbul'daki külliyesinde ve sisteme bağlı oradaki bilgisayarlarda yapılmıştır.

Tasfiye talepleri 7-8 sayfadan mürekkep bir belge tipidir.² Tasfiye taleplerine ek olarak, bazı muhacirler, taleplerine yazdıkları bilgileri tasdikleyecek ek belgeler koymuşlardır. Taleplere muhacirler bazen hiç veya az,

² Tespit edilen tasfiye talepleri genellikle 7 sayfa olsa da geç tarihli bazı taleplerde farklı bir malî sütunun bulunduğu bir sayfa daha tespit edilmiştir. Bu sayfa oldukça az tasfiye taleplerinde bulunduğu ve bulunan tasfiye taleplerinde de muhacirler tarafından pek doldurulmadığı için çalışmanın dışında tutulmuştur. Bu sebeple bir tasfiye taleplerini 7 sayfa olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.

çok belge eklemişlerdir. Bununla birlikte ortalama 3 belge eklendiği tespit edilmiştir. Bu durumda, talepname ve ek belgelerin mevcudu 10 sayfadır. Genel bir hesaplama ile en az 32.810 sayfanın tarandığı ortaya çıkmaktadır.

Bu 3.271 gömleğin bazıları çalışma kapsamı dışında kaldığı için çalışmanın haricinde tutulmuştur. Çalışma haricinde tutulan talepnamelere, yanlış belge özetleri bulunması hasebiyle bu gömleklerin arasına karışan doğum yeri Hanya sancağı olmayanlar ve okunamayacak derecede hasarlı olanlar örnek gösterilebilir. Çalışma haricinde tutulan bazı gömlekler de tüzel kişilere yani vakıflara, cemaate, Mevlevihaneye vb. kurumlara ait olanlardır.

Çalışmamızın temeli bahsi geçen tasfiye talepnamelerine dayanıyor olsa da elbette, diğer arşivlerden ve kaynaklardan da yararlanılmıştır. Tasfiye talepnameleri haricinde, Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesinde bulunan Cumhuriyet, Osmanlı ve Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivlerinde konuyla ilgili olan belgeler kullanılmıştır. Özellikle, Girit'e dair belgelerin bol miktarda bulunduğu SALT Araştırma'nın kaynaklarından da oldukça istifade edilmiştir. İBB Atatürk Kitaplığı da yine bu süreçte taranmıştır. Konuyla ilgili hatırat ve araştırma eserleri de gereği gibi kullanılmıştır. Araştırma esnasında dönem basını kullanılmıştır. Ancak Lozan Barış Antlaşması'nın basına yansıyan yönlerine dair çalışmalardan yararlanılması tercih edilmiştir. Girit'e ve Hanya'ya dair belgelerin tespiti yapılırken Doç. Dr. Elif Yılmaz Şentürk'ün çalışmaları oldukça yol gösterici olmuştur.³

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde Girit'in fethi ile muhaceret ve muhacirlik kavramlarına, çalışmanın gerektirdiği ölçüde değinilmiştir. Türkiye, hicret eden kişileri muhacir olarak tanımladığı için çalışma boyunca bu kişilerden muhacir olarak söz edilecektir. Bölümün devamında Türkiye'nin imparatorluk ve cumhuriyet dönemlerinde yaşadığı muhaceret olayları ve bu olaylar neticesinde, muhacereti yönetmek açısından ortaya çıkan alternatifler arasında olan mübadele yönteminden bahsedilmiştir. Lozan Barış Konferansı henüz devam ederken imzalanan mübadele sözleşme ve protokolü ve bu metnin içeriği bu bölümde ifade edilmiştir.

³ Bkz. Elif Yılmaz Şentürk, "Türkiye'deki Özel Arşiv ve Kamu Arşivlerinde Girit Belgeleri", **Mavi Atlas**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2017, s. 224-237.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Lozan Barış Konferansı'nda anlaşmaya varılan esaslara göre yürütülecek mübadele ve tasfiye sürecinin Türkiye adına etkin kurumlarından bahsedilmiştir.

Bu kurumlardan ilki, bütün Yunanistan coğrafyasında bulunan Cemaat-ı İslâmiyelerin Girit/Hanya'daki ayağı olan Hanya Cemaat-ı İslâmiyesi ya da diğer adıyla Hanya İslâm İhtiyar Meclisidir. Araştırmalarımız esnasında ortaya çıkan bu iki adın, aynı kuruma ait iki ad mı yoksa iki ayrı kuruma ait adlar mı olduğu sorusunun cevabı meçhul idi. Tarafımızca, iki kurumun da üyelerinin aynı kişilerden mürekkep olduğu tespit edilmiş ve bu konuda önemli çalışmaları olan Prof. Dr. Nûkhet Adıyeke'ye bu bulgular sunulduğunda bahsi geçen iki adın aynı kurum tarafından kullanıldığına kanaat getirilmiştir.

Etkin kurumlardan ikincisi Muhtelit Mübadele Komisyonudur. Lozan Barış Konferansı'nda varılan mutabakatın esaslarına göre vücut bulan komisyon, ana hatlarıyla ve Hanya'yı ilgilendiren kısımlarıyla aktarılmıştır.

Mübadele sürecinde en etkili kurumlardan birisi de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, yani Kızılay'dır. Türkiye'nin zorluk ve darlık dönemlerinde her zaman etkin rol oynayan Hilâl-i Ahmer, mübadelede de başat bir kurum olmuştur. Aslına bakıldığında, bu dönemde, elbette, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ve mübadele işini idare etmesi için kurulan Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti de oldukça etkin kurumlardır ve bunların faaliyetlerinden ayrıca üçüncü bölümde bahsedilecektir. Fakat bu kurumların ortak noktaları Hilâl-i Ahmer ile müştereken çalışmaları olduğu için, yazımda bahsi geçen iki idarî kurumun bu çatı altında değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Üçüncü bölüm, çalışmamızın temelini oluşturan, Hanyalı Müslümanların tasfiye taleplerinin verileri ve bu verilerin değerlendirilmesiyle alakalıdır. “Müslüman Hanyalılar mı yoksa Hanyalı Müslümanlar mı?” sorusu gündemimizi oldukça meşgul etmiştir. Dolayısıyla Hanyalı Müslümanlar ifadesi, bilinçli bir tercihin tezahürüdür. Zira çalışmamız Hanya sancağına dayandığı gibi, dönemin kaynakları ve araştırma eserlerinde de bu kullanım tercih edilmiştir. Ayrıca Hanyalı Müslümanların Girit'in yerleşik bir unsuru olması, adlandırma tercihinde etkili olmuştur. Hanya'da bir kişi adına talepname düzenlenmesi o kişinin Müslüman olmasıyla alakalı olduğu için çalışmanın bu bölümünde Hanyalı Müslümanlar kısaca “Hanyalılar” olarak adlandırılacaklardır.

Üçüncü bölümün başında, mübadele ve talepnamelerle alakalı bazı istatistikî veriler verilmiştir. Talepname sahiplerinin cinsiyet dağılımı yapılmıştır. Üçüncü bölümün devamında, talepnamelerden elde edilen verilerle Hanyalı Müslümanların isim dağılımı yapılmış ve bu isimlere dair bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur. İsim dağılımı, evvelâ, kolektif olarak, erkek-kadın karışık bütün halde, daha sonra cinsiyetlerine göre yapılmıştır. Talepname sahiplerinin baba isimleri ayrıca belirtilmiştir. Bu yüzden baba adları da değerlendirilmiştir.

Tasfiye talepnamelerden elde edilen en önemli verilerden biri, Girit ve Hanya'da yaşayanların alamet-i farikası olan lakaplardır. Hanyalı Müslümanların devam eden soyunun, geçmişlerini, atalarını bulmak için bilmesi ve ulaşması gereken bu lakaplar detaylı ve dikkatli olarak incelenmiş ve çalışmada sunulmuştur. En çok kullanılan lakaplar çalışmanın ana metninde, kalanlar ise Ek kısmındadır. Bu noktada, Türkiye'de bulunan çeşitli Girit dernek ve federasyonlarının çalışmalarını zikretmek gerekir. Biz de bu çalışmayı, özellikle lakaplar konusundaki tespitlerimizi yaparken, ilgili mübadil oluşumlarının kıymetli çalışmalarına göz attık.

Çalışmamızı yaparken Hanya sancağı doğumlu Müslümanların talepnamelerini kullandık. Hanyalı Müslümanların bazıları, memleketlerini kaza, karye hatta mahalle düzeyinde yazmışlardır. Bu noktadaki veriler oldukça iç içe geçmiş bulunduğundan, çalışmada kaza ve karye kısımlarına yazılan veriler birleştirilmiştir. Çalışmanın bu kısmında en çok zorlandığımız durum, bazı kaza, karye ve mahalle isimlerinin tespit edilememesi olmuştur. Bunun en büyük sebebi kaza, karye ve mahalle isimlerinin büyük çoğunluğunun lisanen Yunanca olması fakat kayıtlara Osmanlı Türkçesi ile geçirilmesidir. Osmanlı Türkçesinin imlâsı gereği, bazı sesli harflerin yazılmıyor olması, bu yerleşim yeri isimlerinin hakkıyla okunamayacağı gerçeğini ortaya çıkartmıştır. Bu vakıya rağmen bu yerleşim yerleri adlarına ulaşmak için çeşitli sözlüklere ve Osmanlı İmparatorluğu dönemi salnamelerine müracaat edildiyse de netice alınamamıştır.

Bölümün devamında, elde ettiğimiz verilere göre talepname tutulurken Hanyalı Müslümanların bulunduğu yerlerin ve talepnamelerin tutulduğu yerlerin bir dağılımını da çıkarttık.

Hanyalı Müslümanların meslekleri de talepnamelerde tutulduğu için, elde edilen verilerden birisi olmuştur. Dönemin Hanya'sının sosyo-ekonomik durumu ve Müslümanların meslekleri bu veriler ışığında değerlendirilmiştir.

Aslında üçüncü bölümün başat kısmı Hanyalı Müslümanların malvarlığı kısmı olmalı idi. Çünkü tasfiye talepnameleri, aslı olarak mâli kaygı ve saiklerle tutulmuş bir belge tipidir. Fakat insanın doğasından, aradan geçen yüzyılın getirdiği malî hesap olanaksızlığından, dönemin bürokrasisinin işleyişinden ve diğer bazı sebeplerden ötürü, çalışmanın bu kısmında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Genel değerlendirme yapılırken, ortalama bir hane değeri esas alınmış ve hane fiyatları takip eden yıllar boyunca izlenebildiği için buna göre bazı çıkarımlarda bulunulmuştur. Hane fiyatları altın Türk lirası esasıyla ifade edilmektedir. Bu noktada o dönemde bir altın liranın kaç kağıt liraya denk olduğunun tespiti de dönemin kaynaklarından tespit edilebilmiştir.

Çalışmanın bu kısmında, evvelâ, Hanyalı Müslümanların Hanya'da bıraktıkları taşınmazlara dair genel bir değerlendirme yapılmış, akabinde Türkiye'deki taşınmaz haklarından ve bu hakların verilmesine dair yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Talepname sahiplerinin, Hanya'daki mallarına karşılık Türkiye'de ne aldıklarının tespiti için tevzi defterlerine bakılmalıdır. Bu defterler hem araştırmacıya kapalı olduğu hem de çalışmanın konusunu değiştireceği için çalışma dışında tutulmuştur.

Hanyalıların tasfiye talepnamelerinde, taşınır mal, müsadere edilen mal ve istimplâk edilen mal beyanları, tıpkı memleket beyanlarında olduğu gibi iç içe geçmiş bulunduğundan, bu üç kısım aynı başlıkta değerlendirilmiştir.

Hanyalı Müslümanlar, o esnada Hanya'da bulunmadıklarından ya da Hanya'yı terk etmek zorunda olduklarından, vekil tayin etme hakkına sahipler idi. Çalışmanın devam eden kısmında, bu vekâletnamelere dair veriler sunulmuş ve buna dair değerlendirmeler yapılmıştır.

Gereği gibi işleyen bir mübadele sürecinde, tasfiye talepnamesi, Hanya'dan çıkıştan evvel düzenlenen son belgelerden biridir. Bu yüzden, çalışmanın devam eden kısmında da tasfiye talepnamesi sürecinden sonra Hanyalıların taşınması, karantinaya alınması ve iskân edilmelerine dair bir kısım gelmektedir. Hanyalıların taşınma sürecine dair veriler tasfiye talepnamelerinde bulunmadığı için, bu kısım, diğer kaynaklardan ve bu alanda yapılan araştırma eserlerinden istifade edilerek yazılmıştır.

Araştırmalar esnasında bu noktada karşılaşılan bir belgenin anlamlandırılması ve yerine koyulması hususunda Prof. Dr. Kemal Arı'nın bir tespiti mevcuttur. Tarafımızca, çalışmada “seyahat kuponu” olarak nitelendirilen bu belge tipi ilk kez yayımlanmıştır.

Taşınma ve karantinaya alınmalarından sonraki iskân süreci ise, tasfiye taleplerinde bulunan “adres” kısmından takip edilebilmektedir. Fakat her talepname sahibinin adres, yani iskân bilgisi yazılmamıştır. Bu noktada doyurucu bilgiye ulaşmak için de muhacir esas kayıt defterlerine bakılması gereklidir. Yine, çalışmanın hacmi, konusu ve süresi düşünüldüğünde, bu defterlere bakılması noktasında sarf-ı nazar ettik.

Talepnemelerden elde edilmiş en önemli verilerden biri de Hanyalı Müslümanların okur-yazarlığına dair veridir. Bu veri, talepnemelerden dolaylı olarak elde edilmiştir. Fakat, Türkiye eğitim tarihini yakından ilgilendiren bu veri, günümüzde birçok tartışmaya neden olan Osmanlı'da okur-yazarlık oranı için en sağlıklı ve isabetli veriyi vermektedir. Verinin sahilliği, tasfiye taleplerine nezaret eden memurların bizzat şahitliğine dayanmaktadır. Bu çalışmanın araştırması esnasında ortaya çıkan bu verinin, sonucuna göre değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Bu bölümdeki bazı değerlendirmeler talepname bazısı kişi esaslı yapılmıştır. Bunun sebebi, bazı talepnemelerin birkaç kişi adına ortak tutulmuş olmasıdır. Örneğin talepnamenin tutulduğu yer, vekâletname gibi verilerin değerlendirilmesi talepname esas alınarak değerlendirilmiştir. Meslek, okur-yazarlık gibi verilerde ise kişiler esas alınmıştır.

Tasfiye talepnemelerinde, detayları çalışmanın içerisinde verilen daha birçok farklı veri olmasına karşın, bizim çalışma için kullanmayı uygun gördüğümüz veriler bir Excel tablosunda toplanmıştır. Bu Excel tablosunda tutulan veriler, daha sonra sütunlar halinde sadeleştirilmiştir ve ortaya çalışma için kullanabileceğimiz ham veriler ortaya çıkmıştır. Daha sonra, bu veriler sadeleştirilmiş ve sadeleştirilen veriler de pasta grafik şekilleriyle sunulmuştur. Çalışmanın hacmi göz önünde bulundurularak, her verinin sayıca en çok bulunan 10 adedi değerlendirmeye alınmış, diğer veriler “Diğerleri” ismiyle gösterilmiştir. Mevcut olmayan ya da okunamayan veriler tablo ve grafik dışı tutulmuştur.

Şekil olarak pasta grafiklerin yanı sıra, çalışma, haritalar, resimler ve tablolarla da desteklenmiş ve görsel öğelerin yoğun olduğu bir çalışma olması hedeflenmiştir. Bu şekilde, çalışmanın zihinlerde daha iyi canlanması ve yer etmesi amaçlanmıştır.

Pasta grafikler, yine Excel tabanlı olarak oluşturulmuş, çalışma ve araştırma, Excel programının kullanımıyla alakalı beceri ve yetenekleri de geliştirmiştir. Nitekim, yine çalışma ve araştırma için, alan dışı olmasa bile bölüm dışı sayılabilecek sosyoloji, iktisat, bilgi-belge yönetimi ve eğitim-kültür tarihiyle ilgili eserlerin de okunması zaruri olmuştur. Bu yönüyle çalışma, birçok farklı disiplinden izler taşımaktadır.

Çalışmanın dayandığı kaynaklar daha evvel zikredilmiş idi. Bunları dipnotlarda ve Kaynakçada bulmak da elbette mümkündür. Çalışmanın gerektirdiği, Türkiye içinde bulunan hemen hemen bütün kaynaklara göz atıldığı ve bunların değerlendirildiği söylenebilir. Yalnızca daha evvel de zikredildiği üzere, aslında henüz araştırmacıya kapalı bulunan tevzi ve muhacir esas kayıt defterleri kullanılmamıştır. İmkân olup bahsi geçen bu iki kaynağa da ulaşıp kullanılması halinde, elimizdeki çalışma, Hanyalı Müslümanların Yunanistan'daki ve Türkiye'deki sosyo-ekonomik durumlarının tespitini tamamlamak suretiyle bütünü tamamlamış olacaktır. Bu suretle tasfiye taleplerleriyle tam olarak değerlendirilemeyen ve açıklanamayan, Hanyalı Müslümanların malvarlıkları da daha sağlıklı bir surette ifade edilebilir.

Mübadele esnasında Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun Türk üyelerinin Osmanlı Türkçesi evrakı yanlarında getirdikleri bilinse de Türkiye dışında, Yunanistan ve Hanya'da da bazı Osmanlı Türkçesi belgeler bulunduğu bilinmektedir. Çalışmanın mahiyeti ve süresi göz önünde tutulduğunda Hanya'da gitmek ve orada araştırmalarda bulunmak mümkün olmamıştır. Fakat çalışmanın menbaı olan Girit'e ve Hanya'ya gitmek, çalışmanın bütünleşmesi açısından önemlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FETİH, MUHACERET VE MÜBADELE

Uluslararası Göç Örgütü'ne göre muhaceret ya da göç “bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi” olarak tanımlanmıştır.⁴ Süresi, gerekçesi ve tarzı ne olursa olsun, insanların yer değiştirmesi göç olarak adlandırılmıştır. Örgüt, göçmen tanımını ise, genel geçer kabul edilen bir göçmen tanımı olmadığını ifade etmekle beraber, göç etme kararını cebir olmaksızın kendi kararıyla alan kişiler özelinde yapmaktadır.⁵ Örgütün, 2. Dünya Savaşı'nın akabinde ortaya çıkan konjonktürden etkilenerek vücut bulması ve bu ortamda kurulması, tanımlarını da bu kapsamda yapmasına sebebiyet vermiştir.

Örgütün bu konudaki tanımlamaları farklı temellere dayandığı için İslâm ve Türk tarihindeki muhaceret süreçlerine teşmil edilemeyeceği kanaatindeyiz. Arapça'daki “hicr” kökünden çekimlenen ve “hicret” ile akraba olan muhaceret kelimesinin mahiyeti daha farklı ve konu itibarıyla daha uygundur. Bilindiği üzere hicret, Hazreti Muhammed ve beraberindeki Müslümanların 622 yılında baskılardan kurtulmak için Mekke'den Medine'ye göç etmesi hadisesidir. Hicretin sebepleri baskı ve tazyik, dolayısıyla cebir ve zorunluluktur. Bu vakıa göz önüne alındığında hicret ve muhaceretin mücbir sebeplerden kaynaklanan hareketler olduğu yorumunun yapılması doğru olacaktır.

Türkiye özelinde bakıldığında muhaceretin en büyük sebebinin yine cebir ve zorunluluk olduğu görülmektedir. Bir yerin hakimiyetini, yönetim hakkını ve sorumluluklarını kaybeden devletin o yerdeki Müslüman vatandaşları muhaceretten başka çare bulamamışlardır. Türkiye'nin, imparatorluk ve cumhuriyet zamanlarında yaşadığı muhaceret hareketleri, çok uzun bir döneme ve coğrafyaya yayılmaktadır. Nitekim, Türkiye bu kişileri muhacir olarak tanımlamaktadır.

Türkiye topraklarında tarih boyunca birçok muhaceret hareketi gözlemlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Yahudiler, Kırım Tatarları,

⁴ Uluslararası Göç Örgütü, **Göç Terimleri Sözlüğü**, Ed. Richard Perruchoud ve Jillyanne Redpath - Cross, 2013, s. 35.

⁵ A.e., s. 37.

Nogaylar ve Çerkesler bu topraklara sığınmıştır. Özellikle Balkan Savaşları büyük bir muhacir akınına yol açmış ve Balkanlardan Anadolu'ya 2 milyon Türk gelmiştir.⁶ İlerleyen dönemde mübadele ile Türkiye'nin muhaceret tarihinde yeni bir safhaya geçilmiştir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde de bu hareketlerin arkası kesilmemiştir.

1.1. Fethinden Muhacerete Kadar Girit

Adalar Denizi'ni Akdeniz'den ayıran stratejik bir konumda olan Girit, tarih boyunca birçok medeniyete ve doğal olarak savaşlara ev sahipliği yapmıştır. Milattan önce antik uygarlıklara ev sahipliği yapan ada, milattan sonra ise Romalılar, Araplar ve Venedikliler tarafından idare edilmiştir. Venedikliler, Girit özelinde Anadolu'daki Türk Beylikleriyle ve Osmanlı İmparatorluğu'yla zaman zaman iyi ilişkiler geliştirmiş olsalar da ilerleyen süreçte ada, Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfuz alanının tam ortasında kaldığı için açık bir hedef haline gelmiştir.

Fatih Sultan Mehmet, Kanunî Sultan Süleyman ve Sultan II. Selim dönemlerinde adaya ciddi saldırılar yapılmışsa da adanın fethi Sümbül Ağa hadisesinin ortaya çıkmasıyla Sultan İbrahim döneminde başlamış ve Sultan 4. Mehmet döneminde tamamlanmıştır.⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nun adaya yaptığı seferde, daha seferin başında 1645 yılında fethedilen Hanya kalesi gibi,⁸ belli kalelerde başarı ve fetih sağlanmış olsa da Venedik'in Çanakkale Boğazı'nı gemileriyle kapatması dolayısıyla Osmanlı'nın lojistik zinciri kırılmış ve Girit'in yönetim merkezi olan Kandiye uzun yıllar boyunca düşmemiştir. Ancak 1669 yılında yapılan antlaşma ile adanın fethi tamamlanabilmiştir. 24 yıllık bir kuşatma sonucunda fethedilen Girit hem zor fethedildiği hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun son büyük fetihlerinden biri sayıldığı için kroniklerde ve halk arasında oldukça önemi haiz olmuştur.

⁶ Mehmet Çanlı, "Yunanistan'daki Türklerin Anadolu'ya Nakledilmesi I", **Tarih ve Toplum**, Cilt: 22, Sayı: 129, 1994, s. 54.

⁷ Cemal Tuğkin, "Girit", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:14, İstanbul, 1996, s. 86-87.

⁸ Evliyâ Çelebi Hanya kalesinin kuşatılmasını ve fethini anlatmaktadır bkz. Yücel Dağlı ve Seyit Ali Kahraman, **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: Bursa - Bolu - Trabzon - Erzurum - Azerbaycan - Kafkasya - Kırım - Girit 2. Cilt 1. Kitap**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 176.

Ada fethedildikten sonra, imparatorluğun özellikle Balkanlara uyguladığı şekilde, Girit'e sistematik bir iskân politikası uygulamadığı veya uygulayamadığı konusu tartışmaya açıktır. İmparatorluğun Girit'e mutata olan bir iskân süreci yürütmediği araştırmacıların mutabık olduğu bir husustur.⁹ Ancak çalışmamızda ortaya çıktığı üzere adanın yoğun olmayan bir iskân ve sürgün sürecine tabi tutulduğu aile anlatılarından, kaynaklardan ve Girit'te kullanılan lakaplardan görülmektedir. Bunlar haricinde Girit'teki Müslümanlaşma, adaya fetih için giden yeniçeri, kadı, derviş gibi elitlerin adadaki varlıkları yoluyla ve ihtida usulüyle olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu yeni fethettiği her yerde yaptığı gibi idarî taksimat ve diğer bürokratik süreçleri Girit'te de işletmiş ve adadaki Osmanlı hakimiyeti 1821 yılına kadar pekiştirmiştir. Fakat Osmanlı'nın nüfuzunun azalmaya başlaması ve Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması Girit'i derinden etkilemeye başlamıştır.¹⁰ Bu dönemden itibaren adada çıkan isyanlar ve ada Hristiyanlarının Yunanistan'a bağlanma isteği zaman zaman kendisini göstermiştir. Bu isyanları bastırması karşılığında Girit Valiliğini elde eden Kavalalı Mehmet Ali Paşa, adayı 1830-1840 yılları arasında yönetmiştir.¹¹

1840 yılında adanın tekrardan Osmanlı merkezî bürokrasisine geçmesiyle geliştirilmeye çalışılan Halepa Mukavelenamesi gibi idarî çözümler ve reformlar da derde deva olamamıştır.¹² Bu devreden itibaren Girit'ten münferit muhaceret görülmeye başlansa da toplu olarak ilk hareketler, adanın muhtariyet kazandığı dönemde başlayacaktır.

1.2. Osmanlı'da Muhacirlikten Mübadil Olmaya Evrilmek

Türkiye'nin imparatorluk döneminde yaşanan muhacerete maruz kalan insanlar, genellikle savaştan ve bu durumun yarattığı koşullardan ötürü öncesinde veya sonrasında hicret eden kişilerdi. Bu insanlar, bu yönleriyle göçmen olarak

⁹ Bkz. A. Nühket Adıyeke ve Nuri Adıyeke, **Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024, s. 120. Bu görüş Girit'i araştıran çevrelerce kabul edilmiş, bağımsız araştırmacılar tarafından da benimsenmiş, haberlerde, bloglarda ve köşe yazılarında kullanılmıştır.

¹⁰ Tukin, **a.g.e.**, s. 89.

¹¹ A. Nühket Adıyeke ve Nuri Adıyeke, **a.g.e.**, s. 209-210.

¹² Tukin, **a.g.e.**, s. 90-91

tanımlanabilir. Fakat, Osmanlı İmparatorluğu bu kişilere hemen hemen aynı manaya gelen muhacir ismini vermeyi uygun görmüş ve süreçleri bu tanım üzerinden yürütmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu genelindeki muhaceret işlemleri Tanzimat Fermanı'nın ilânına değin muhacirlerin şahsî başvurularına ve eyaletlere gönderilen hükümlere göre idare edilmiştir. Tanzimat Fermanı'ndan sonra 1859 yılına kadar ise İstanbul Şehremaneti tarafından bu süreçler yürütülmüştür. Muhacir dalgasının artmasından sonra ise Şehremanetinin bu süreci yürütemeyeceği görülmüş ve 5 Ocak 1860'ta Muhacir Komisyonu kurulmuştur. Bu ilk Muhacir Komisyonu 1878'e kadar faaliyet göstermişse de yine yeterli bulunmayarak "İdare-i Umumiye-i Muhacirîn Komisyonu" adı altında yeni bir komisyon teşkil edilmiştir. Bu komisyon ise 1894 yılına kadar faaliyet göstermiş, 1897'de yerini "Muhacirîn Komisyon-ı Âlisi" adlı teşkilâta bırakmıştır. 1912-1913 Balkan Savaşları, Osmanlı İmparatorluğu'nun daha önce maruz kalmadığı bir muhacir dalgasını tetiklediği için yine, yeni bir teşkilatlanma süreci hasıl olmuştur. 30 Nisan 1913'te yeni nizamname ve 1914 yılında "Aşair ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umumîsi" teşekkül etmiştir.¹³

Osmanlı İmparatorluğu'nun maruz kaldığı muhaceret hareketleri, idarecilerin duruma farklı çözümler getirmek istemesi yolunda da belirleyici olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi olarak bilinen 93 Harbi'nde Ruslarla görüşen Saffet Paşa, Balkan dağlarının kuzeyindeki Müslümanların güneye, güneydeki Bulgarların dağların kuzeyine gönderilmelerini ve malların tasfiye edilmesini önermiştir. Bu teklif icra yolu bulamamış olsa da mübadelenin Türkiye muhaceret tarihindeki bilinen ilk nüvesidir.¹⁴

Girit ve Hanya'daki Müslümanların muhaceret hareketi iki dalga halinde yaşanmış bunlardan ilki 1897 tarihindeki isyandan ve Girit muhtariyet kazandıktan sonra ortaya çıkmıştır.¹⁵ Muhtariyetin akabinde Girit'in Yunanistan'a bağlanma teşebbüsleri muhaceret sürecini hızlandırmıştır.¹⁶ Bu dalga 1897-1913 yılları arasında

¹³ Ercan Çelebi, "Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti (Kuruluşu, Teşkilât Yapısı ve Faaliyetleri)", Doktora Tezi, T.C. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Samsun, 2005, s. 9-10.

¹⁴ Elçin Macar, "Yunanistan'dan Anadolu'ya Göç: Nüfus Mübadelesi", **Türkiye'nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler**, Ed. M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 174.

¹⁵ Ali Selçuk, **Giritli Göçmenler**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2018, s. 12.

¹⁶ Bu dönemde ortaya çıkan Yunan Boykotu için bkz. Fatih M. Sancaktar, **Yunan Boykotu Hiss-i Milliden Harb-i İktisadiye (1909-1911)**, İstanbul, Akademi Titiz Yayınları, 2012.

görülmüştür.¹⁷ Bu dönemde hicret eden Giritliler “Eski Giritliler” olarak tanımlanmıştır.¹⁸

İmparatorluk genelinde de muhaceret hareketi uzun yıllar boyunca, zikredildiği üzere devam etmiştir ve 1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşları’nda mübadele ilk defa ciddi olarak gündeme gelecektir. 1913 yılında Bulgaristan ile Osmanlı İmparatorluğu bir mübadele protokolü imzalamış ve sınırdan 15 kilometreye kadar olan bölgedeki toplam yaklaşık 90 bin Bulgar ve Türk, gönüllü olarak yer değiştirmiştir.¹⁹

Bu dönemde Yunanistan ile Osmanlı İmparatorluğu da böyle bir sürece girmek noktasında görüşmeler yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun bu konudaki teklifi, Atina’daki Osmanlı Elçisi Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey tarafından 18 Mayıs 1914’te Yunan hükûmetine iletilmiştir.²⁰ İzmir ve Balıkesir’de ikamet eden Rumların Yunanistan’a göç etmesi üzerine, Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu, mübadele için bir komisyon kurulması noktasında anlaşmış idi.²¹ İzmir’de toplanan ilgili komisyon, Doğu Trakya ve İzmir sahillerinin 30 kilometre içine kadar olan bölgedeki Rumlarla, Makedonya ve Epir bölgesindeki Müslümanların mübadelesini kararlaştırmıştır. Fakat bu süreç 1. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla işletilememiştir.²²

Mübadele tanımı, bu aşamada hem Türkiye hem de Türkiye’nin muhaceret tarihi bakımından yeni idi. Elbette daha önce yaşanan muhaceret süreçlerinde devletin desteği ve faaliyetleri bulunuyor olsa da mübadele süreci doğrudan iki taraf devletin bu işin bütün yönlerini ve sorumluluklarını üstlenmesi ve icraya koyması manasına gelmekte idi.

¹⁷ Metin Menekşe, “Girit Müslümanlarının İskân Yerlerinde Karşılaştıkları Kültürel Uyum ve Toplumsal Kabul Sorunu: Ana Dilde Yabancılık”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, Cilt: 19, Sayı: 30, 2021, s. 9.

¹⁸ Hem literatürde hem Giritliler arasında kullanımı bu şekildedir.

¹⁹ Macar, **a.g.e.**, s. 174; Çelebi, **a.g.e.**, s. 12-13.

²⁰ Macar, **a.g.e.**, s. 174; Nurtan Çetin, “1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 24, 2010, s. 154; Çelebi, **a.g.e.**, s. 13-14.

²¹ Kemal Arı, **Büyük Mübadele**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023, s. 52-53.

²² Macar, **a.g.e.**, s. 174.

1.3. Lozan Barış Konferansı'nda Mübadele

Millî Mücadelenin silahlı safhasının sona ermesinin ardından diplomasi ve anlaşma aşamasına geçilmiştir. Lozan Barış Konferansı toplandığında ilk gündeme gelen husus mübadele olmuştur. Zira savaş sürecinde kapanan sınırlarda kalan Müslüman ahali oldukça perişan idi.²³

Yunanistan tarafında da benzer bir durum yaşanmış ve Anadolu'daki Rum ahali için iç açıcı olmayan bir süreç yaşanmıştır. Özellikle Yunan ordusunun Anadolu'da hezimete uğramasından sonra büyük bir Rum göçü yaşanmış ve Yunanistan'da sosyal ve mâli hayat felç olmuştur.²⁴ Rum muhacirlerin toplam sayısı 800-900 bin, hatta 1 milyon civarında olduğu iddia edilmektedir.²⁵

Girit'e Anadolu'dan gelen Rum muhacir sayısı 1923 yılı sayımında 32.671 çıkmış, adanın nüfusu 1922 yılına kıyasla %10 oranında artmıştır.²⁶ Bu durum hâlâ Hanya'da yaşayan Müslümanların hem can hem de mal güvenliğini tehdit etmekteydi. Üstelik Yunan hükûmeti bu duruma bir çözüm getiremez hale gelmiştir.

Her iki ülkede de vaziyet böyle iken, muhacirlerin bu durumda olması ülke sınırlarının dışına çıkmış ve daha Lozan Barış Konferansı toplanmadan evvel Birleşmiş Milletler nezdine intikal etmiştir. Muhacirlerin durumu ile ilgili olarak Milletler Cemiyeti'nin 22 Eylül 1922 tarihli oturumunda Göçmen ve Mülteciler Komisyonu Başkanı Norveçli Dr. Fridtjof Nansen mübadele sürecinin yürütülmesi için görevlendirilmiştir.²⁷ Bu görevlendirme İngiltere ve Lord Curzon'un da yoğun istekleri üzerine gerçekleşmiştir.²⁸ Muhaceret konusunda oldukça tecrübeli olan Norveçli Dr. Fridtjof Nansen, 22 Eylül 1922'de Mustafa Kemâl (Atatürk) Paşa ile

²³ Arı, **a.g.e.**, s. 29. Bu eserde Giriş bölümü ayrı olarak numaralandırılmıştır. Bu dipnotta gösterilen 29. sayfa Giriş kısmına ait olan 29. sayfadır.

²⁴ **A.e.**, s. 53.

²⁵ Macar, **a.g.e.**, s. 175; 1 milyon yada 1 milyonu aşkın olarak geçen kaynaklar için bkz. Yusuf Sarınoy ve Recep Karacakaya, "Tevfik Rüştü (Aras) Bey'in Atina Telgraflarında Muhtelit Mübadele Komisyonu ve Faaliyetleri (1923-1924)", **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı, 2023, s. 129; Çelebi, **a.g.e.**, s. 24.

²⁶ Muhammet Sarı ve Ayşegül Can, "Lozan Antlaşması Gereğince Girit'ten Türkiye'ye Göçün Basına Yansıyan Yönleri", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 36, 2018, s. 42.

²⁷ Çelebi, **a.g.e.**, 28.

²⁸ Kemal Arı, **Mübadele ve Mübadillik**, İzmir, Sentez Yayıncılık, 2023, s. 151.

yazışmış,²⁹ taraf ülkelerle de görüşmeler yapmıştır.³⁰ Yunanistan'a giderek süreci takip eden Nansen, 5 Ekim 1922'de İstanbul'a gelmiş ve hem Ankara hükûmetinin İstanbul'daki temsilcisi Hamit (Hasancan) Bey'le hem de Refet Paşa'yla temas kurmuştur.³¹

Mübadele noktasında Türk tarafının tezi oldukça net idi: İstanbul dahil Anadolu'da bulunan bütün Rumların Yunanistan'a gönderilmesini kapsamaktaydı. Hatta Mustafa Kemâl Paşa'nın, "fesat ve hıyanet ocağı" olarak tanımladığı İstanbul'da bulunan Rum Ortodoks Patrikhanesi'ni cemaatsiz bırakmak ve yeni kurulacak Türkiye'den tamamen kaldırmak tasavvurunda olduğu bilinmektedir.³² Türkiye'ye göre mübadele zorunlu olmalı idi.

Yunan tarafı ise, mübadelenin gönüllülük esas alınarak yürütülmesini istemiş, özellikle İstanbul'da bulunan Rumların mübadelesine razı olmamıştır. Hatta Girit ve Hanya'daki Müslümanların mübadele dışı tutulmasını tasavvur etmişlerdi. Bu bölgelerdeki Müslümanların ağzından dilekçe yazdıracak kişiler bulmak suretiyle süreci baltalamaya ve kendi tezlerini desteklemeye çalışmışlardır.³³ Ancak Batı Trakya'da farklı bir politika takip etmişlerdir. Anadolu'dan Batı Trakya'ya yerleşen Rumların yaşadığı sıkıntılar öne sürülerek, bu bölgedeki Türklerin mübadeleye dahil edilmesi talep edilmiştir.

Bu sorunların aşılması adına Lozan Barış Konferansı sürerken Venizelos ve İsmet Paşa'nın önerisiyle Türk, Yunan ve bir bağımsız üyeden oluşacak bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Bu komisyona Lozan'daki İtalyan temsilcisi Montagna başkanlık, Dr. Fridtjof Nansen da danışmanlık yapacaktı. Komisyon ilk toplantısını 2 Aralık 1922'de gerçekleştirmiştir.³⁴

İşte, Konferanstaki bu hava içerisinde, ilgili komisyonların çalışmaya başlamasıyla uyuşmazlıklar giderilmiştir. Mübadele ve savaş esirleri hususunda 1. Komisyonda üç ve yine bu komisyona bağlı alt komisyonlarda da on üç celse

²⁹ Çelebi, **a.g.e.**, s. 29.

³⁰ Arı, **a.g.e.**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023, s. 53.

³¹ Macar, **a.g.e.**, s. 175; Diğer bir kaynakta Nansen'in 12 Ekim 1922'de İstanbul'a geldiği yazmaktadır bkz. Çelebi, **a.g.e.**, s. 29.

³² **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Ed. Yüksel Özgen, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2024, s. 126.

³³ Arı, **a.g.e.**, s. 72.

³⁴ **A.e.**, s. 55.

yapılmış,³⁵ 30 Ocak 1923'te "Türk ve Rum Ahali Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" ortaya çıkmıştır. Bu protokol çerçevesinde Türk tarafı İstanbul'daki Rumların kalmasına, Yunan tarafı da Batı Trakya'daki Müslümanların kalmasına razı olmuştur.

Protokolün imzalanmasıyla Girit'ten ve Hanya'dan gelecek ikinci büyük muhacir dalgası da başlayacaktır. Bu dönemde gelecek olan Giritliler ise "Yeni Giritliler" olarak bilinecektir.³⁶

1.3.1. Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol

30 Ocak 1923'te Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Yunan Hükûmeti tarafından anlaşmaya varılarak imzalanan "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" toplam 19 maddeden oluşmaktadır.³⁷

Metnin 1. maddesinde Yunanistan'daki Müslümanlar ile Türkiye'deki Rumların zorunlu mübadelesinin 1 Mayıs 1923'te başlaması kararlaştırılmış ve zorunlu mübadeleye tâbi olan mübadillerin, terk ettikleri memlekete izin almadan dönemeyecekleri ifade edilmiştir. Bu protokol çerçevesinde mübadillerin zorunlu taşınması, hazırlıkların yetiştirilememesi ve barış antlaşmasının imzalanamaması nedeniyle 6 ay ertelenmiştir.³⁸ Mübadelenin ertelenmesinin bazı sebepleri vardır.³⁹ Öncelikle mübadeleden önce esir değişimi kararlaştırılmış idi. Mart 1923'ün sonlarında başlayabilen bu değişim, ancak Ağustos 1923'te tamamlanabilmiştir. Ertelemenin diğer bir nedeni ise Yunan meclisinde Lozan Barış Antlaşması'nın geç kabul edilmesi ve Mübadele Komisyonuna üye seçiminin son güne bırakılmasıdır. Bu yüzden mübadele 10 Kasım 1923'te resmen başlayabilmiştir.⁴⁰

³⁵ Çelebi, a.g.e., 28.

³⁶ Hem literatürde hem de Giritliler arasında kullanımı bu şekildedir.

³⁷ Sözleşme ve Protokolün tafsilatı için bkz. Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar - Belgeler İkinci Takım İkinci Cilt**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 82-87.

³⁸ Arı, a.g.e., s. 12. Giriş bölümünün 12. sayfasıdır.

³⁹ Çanlı, a.g.e., 57.

⁴⁰ Arı, a.g.e., s. 155.

2. maddede ile İstanbul'daki Rumların ve Batı Trakya'daki Müslümanların zorunlu mübadeleden muaf tutulması belirlenmiştir. Buna göre İstanbul'a 30 Ekim 1918'den önce yerleşmiş Rumlar ve Batı Trakya'da ise 1913 tarihli Bükreş Antlaşması'yla belirlenen sınır çizgisinin doğusundaki bulunan Müslümanlar mübadeleden muaf tutulmuştur.

3. madde, protokol ve sözleşme imzalanmadan evvel yerlerinden göç etmiş olanlarla ilgilidir. İlgili madde ile 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç edenler de mübadele kapsamına dahil edilmişlerdir. 18 Ekim 1912 Birinci Balkan Savaşı'nın başlangıç tarihidir. Hem 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göçenler hem de zorunlu mübadeleye tâbi olanlar, sözleşmede “göçmenler” terimi ile ifade edilmiştir. Bu noktada şu hususa dikkat çekmek gerekir. Günümüzde, bu protokole göre yerlerinden ayrılanların geneli, mübadil olarak adlandırılmaktadır. Bu protokoldeki göçmen kelimesi, mübadilleri de kapsayacak şekilde göç hareketine katılmış bütün insanları kapsamaktadır. Buradaki istisna, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç edenlerin de mübadil olarak sayılması ve işleme tabi tutulmasıdır. Ayrıca bu protokol hem gerçek hem de vakıflar, dergahlar, Mevlevihaneler gibi tüzel kişileri kapsamaktaydı.

Sözleşmenin 4. maddesinde Yunanistan'a gönderilecek ilk grup belirlenmiştir. Buna göre aileleri Yunanistan'a gitmiş fakat kendisi Türkiye'de alıkonulmuş olan “vücutça sağlam” erkek Rumlar, ilk kafiye oluşturacaktır.

Metnin 5. maddesiyle taraf hükümetler, mübadillerin mülkiyet haklarına ve alacaklarına bir zarar verdirilmeyeceğini taahhüt etmişlerdir.

6. madde tutsak olan mübadillerle ilgilidir. İlgili maddeye göre kesinleşmiş cezası bulunan, henüz kesinleşmemiş bir cezaya çarptırılan ya da hakkında soruşturma yürütülen bir mübadil, muhatabı olduğu devletin ilgili makamlarınca gideceği ülkenin makamlarına tevdi edilecektir. Fakat, hiç kimsenin gidişine hangi sebeple olursa olsun mâni olunmayacaktır.

7. madde göçmenlerin uyruğunu tayin etmiştir. Buna istinaden göçmenler terk ettikleri ülkenin uyruğundan çıkacak ve gittikleri ülkenin uyruğuna gireceklerdir. Önceden göç etmiş fakat henüz gittiği ülkenin uyruğuna girmemiş göçmenler ise, bu protokol ve sözleşmenin imza tarihinde yeni uyruklarını edinmiş sayılmışlardır.

Sözleşmenin 8. maddesi, göçmenlerin taşınır malları hususunu düzenlemektedir. Göçmenler, her nevi taşınır mallarını gidecekleri ülkeye götürme ve

bunları taşıma hakkına sahip olacaktı. Bu taşıma esnasında vergilerden muaf tutulacaktı. Göçmenler taşınır mallarını yanlarında götürememeleri halinde terk edecekleri ülkede bırakabileceklerdi. Bıraktıkları malların cinsleri ve değeri, yetkili makamlarca, göçmenin önünde belirlenecekti. Mallara dair bu tespitler dört nüsha halinde tutanak altına alınacaktı. Bu nüshalar yerel makamlara, Muhtelit Mübadele Komisyonuna, göçmenin göç ettiği ülkenin hükûmetine ve göçmenin kendisine verilecekti. Göçmenin kendisine verilen tutanak Yunanca ve Türkçe olarak düzenlenecekti.⁴¹

9. madde, tespit edilen malların tasfiyesine ilişkindir. Buna göre taşınır ve taşınmaz mallar, oluşturulacak Muhtelit Mübadele Komisyonu marifetiyle tasfiye edilecektir.

Malların tasfiyesinde takip edilecek usuller 10. maddede düzenlenmiştir. Buna göre ilgili malların tasfiyesi, taraf ülkelerin 18 Ekim 1912 tarihinden beri yürürlüğe koyduğu herhangi bir kanun, yönetmelik, tüzük, müsadere işleminden bağımsız olarak yürütülecektir. 18 Ekim 1912 tarihinden itibaren kamu yararına istimlâk edilmiş olan mallara ise komisyon marifetiyle değer biçilecektir. Mal sahibinin zarara uğradığı tespit edildiğinde kamulaştıran ülke mal sahibine borçlanacaktır. Mallarından gelir sağlayamayan sahiplerinin bu mağduriyetleri de savaş öncesi ortalama gelir esasıyla giderilmeye çalışılacaktır. Her iki ülkedeki vakıf mallarının tasfiyesi hususunda, daha önce yapılmış benzer antlaşmalardan esinlenilecektir.

Bahsi geçen Muhtelit Mübadele Komisyonunun kuruluşu 11. maddede saptanmıştır. Maddeye göre protokolün yürürlüğe girmesinden itibaren bir ay içinde, taraf ülkelerin her birinden dört ve Milletler Cemiyeti tarafından 1. Dünya Savaşı'na katılmamış ülkelere seçilecek üç üyeden oluşan bir Komisyon vücuda getirilecektir. Bu sayede Türkiye ve Yunanistan'ın ortak karar almak istedikleri takdirde tarafsız üyelere karşı oy çokluğu sağlayabilmeleri sağlanmış oluyordu.⁴² Komisyonun başkanlığını, Milletler Cemiyeti tarafından seçilen bağımsız üç üye sırayla yapacaktır. Komisyon, Türkiye ya da Yunanistan'da toplanacaktır. Komisyon, bir Türk ve bir

⁴¹ İsmail Kara, **Hanya/Girit Mevlevihanesi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2013, s. 69.

⁴² Mihri Belli, **Türkiye - Yunanistan Nüfus Mübadelesi Ekonomik Açıdan Bir Bakış**, İstanbul, Belge Yayınları, 2006, s. 28.

Yunan ile yine tarafsız bir başkandan oluşacak alt komisyonlar kurmaya yetkili kılınmıştır.

Muhtelit Mübadele Komisyonunun yetki çerçevesi 12., 13. ve 14. maddelerle belirlenmiştir. Buna göre komisyon, göçmenlerin göç işlerinde, taşınır ve taşınmaz mallarının tasfiyesinde ve yönteminin belirlenmesinde, tedbir almaya ve doğacak sorunları çözmeye tam yetkilidir. Komisyon, kararlarını oy çoğunluğu esasına göre alacaktır. Komisyon taşınmaz mallara değer vermekle de yetkilendirilmişti. Ancak tasfiye edilecek malların değeri altın para ile belirlenecekti. Komisyonun bir diğer yetkisi de mal sahiplerinin alacaklı olduğu paraya yönelik bir bildiri belgesi vermektir. Bu belge gereğince göçmenler paralarını alabilecekti. Göçmenlerin alacakları bu paralar taraf ülkelerin borcu sayılacaktı. Göçmenler alacaklarını, bıraktıkları malların aynı değer ve cinsten mal almaları suretiyle tasfiye edecekti. Tasfiye işlemi bittiğinde ülkelerin borcu aynı çıkarsa hesaplar denkleştirilmiş sayılacaktır. Ülkelerden biri diğerine borçlu kalırsa, bu borç peşin ya da taksitli olarak ödenecekti.

Sözleşme ve protokolün 15. maddesi, taraf iki hükûmetin de Muhtelit Mübadele Komisyonuna avans ödemede bulunmasıyla alakalıdır. Bu para göçü kolaylaştırmak için kullanılacaktır.

Madde 16 ile taraf hükûmetlerin varış limanlarını düzenlenmesi için Muhtelit Mübadele Komisyonu ile anlaşma yapması öngörülmüştü. Yine bu madde ile Türkiye ve Yunanistan, mübadelenin resmî olarak başlayacağı tarihten evvel, göçmenlerin üzerinde, vergi de dahil olmak üzere, baskı oluşturacak herhangi bir davranıştan kaçınmayı taahhüt etmişlerdir. Mübadelenin dışında bırakılan bölgelerdeki halkların haklarının korunması ise garanti altına alınmıştır. Bununla birlikte bu hakkın hükûmetler tarafından kötüye kullanımını engellemek için, bulunduğu yerden kendi isteğiyle göç etmek isteyen kişilere de mâni olunmayacaktı.

17. maddede, komisyonun giderlerinin taraf hükûmetler tarafından karşılanacağı belirlenmişti.⁴³ İlgili hükûmetler, sözleşme ve protokolün yürütülmesi için gerekli olan yasal düzenlemeleri yapacaklarını 18. maddede ilan etmişlerdi.

⁴³ Muhtelit Mübadele Komisyonunun bütçesi ve harcamaları için bkz. Ercan Çelebi, “Türk ve Rum Ahalinin Mübâdelesine Dair Oluşturulan Komisyonlardan Muhtelit Mübadele Komisyonu ve Faaliyetleri”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, 2006, s.112-114.

Sözleşme ve protokolün 19. maddesi ile metin, Barış Antlaşmasının bir parçası olarak sayılmış ve taraf hükûmetler tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe gireceği ifade edilmiştir. Esir değişiminin uzaması ve Lozan Barış Konferansı'nın kesintiye uğraması nedeniyle sözleşme ve protokol uygulanamamıştır. Ancak Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ve taraf devletlerin Ağustos 1923'te antlaşmayı onaylamasıyla yürürlüğe girmiştir.⁴⁴ İmzalanan metin üç nüsha olarak düzenlenmiş, nüshalardan biri Yunanistan'a, biri Türkiye'ye, biri de Fransa'ya, diğer devletlerin arşivlerine yollaması için teslim edilmiştir. Türkiye adına Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti olarak, Mustafa İsmet (İnönü), Rıza Nur ve Hasan (Saka) imzacı olmuşlardır.

⁴⁴ Semih Çınar, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nde Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin Girit'te Görevlendirdiği İmdad-ı Sıhhi Heyetleri ve Faaliyetleri”, **Belgi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 22, 2021, s. 334.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜBADELE SÜRECİNDE HANYA'DAKİ ETKİN KURUMLAR

2.1. Cemaat-ı İslâmiye-i Hanya

Osmanlı İmparatorluğu'nun etkinliğini kaybetmeye ve sonrasında yavaş yavaş çekilmeye başladığı toprakların genelinde Cemaat-ı İslâmiyeler adıyla kurumlar oluşturulmuştur. Bu kurumlar oldukça etkin faaliyet göstermişlerdir. Türkiye'de Mübadele, İskân ve İmar Vekâleti, uluslararası alanda Muhtelit Mübadele Komisyonu mübadele işlemlerini yürüten kurumlardır. Girit, Hanya özelinde ise mübadele faaliyetini üstlenen ve taşın altına elini koyan kurum Cemaat-ı İslamiye, diğer adıyla Hanya İslâm İhtiyar Meclisi olmuştur. Tüzel kişiliğe sahip olan ve Hilâl-i Ahmer ile oldukça aktif çalışan Hanya Cemaat-ı İslâmiyesi, bahsi geçen diğer kurumların dikkate aldığı bir yapı olmuştur.⁴⁵

Teşekkülü tamamen yasa, anlaşmalara ve sözleşmelere dayanan, kanuna riayet ederek faaliyetlerini yürüten Hanya Cemaat-ı İslamiyesi Müslümanların dini eğitimi, vakıf ve müftülük işlerinden sorumlu idi.⁴⁶ Bu yapının esinlendiği kaynak kesin olarak ortaya konulmasa da Osmanlı İmparatorluğu'nda kaybedilen topraklara karşı devletin gösterdiği siyasî refleks ve gayrimüslimlerin kurduğu *Zimoyrandiyalar* gösterilebilir.

Osmanlı İmparatorluğu, büyük çapta toprak kayıpları yaşamaya başladığı dönemde Kırım'ın kaybıyla oldukça kalabalık bir Müslüman nüfusun kendi toprakları dışında kalmasına razı olmuştu. Ancak, oradaki Müslümanların üstündeki nüfuzunu ve onların haklarını korumak için faaliyetlerde bulunmuştu. Devlet daha sonra da hem kaybettiği topraklardaki hem de kendi toprakları dışındaki Müslümanların hak ve hukukunu korumak bakımından çaba sarfetmişti.

Zimoyrandiyalar ise özellikle Rumlara ait yetim mallarının tasarrufu için yetkilendirilmişlerdi. Daha sonra *Zimoyrandiya* kurum teşkilâtı örnek alınarak yaygınlaştırılmış ve aynı mahiyette Müslümanlar adına çalışacak olan Evkaf ve Eytam

⁴⁵ A. Nühket Adıyeke ve Nuri Adıyeke, **a.g.e.**, s. 363.

⁴⁶ A. Nühket Adıyeke ve Nuri Adıyeke, **Girit Nikâh Defteri (1916-1921) ve Girit'teki Aile Adları**, İstanbul, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, 2011, s. 29.

Meclisleri teşekkül etmiştir. Evkaf ve Eytam Meclisleri 24 Mayıs 1881’de imzalanan İstanbul Uluslararası Sözleşmesi’nden sonra ise Cemaat-ı İslamiye kurumları haline gelmiştir. Bu sözleşme ile cemaatin ve Yunanistan’daki Müslümanların hakları garanti altına alınmış, 14 Kasım 1913’te imzalanan Atina Antlaşması’yla ve 10 Ağustos 1920’de Sevr’de imzalanan “Yunanistan’daki Azınlıkların Korunmasına İlişkin Anlaşma” ile Müslümanların Yunanistan’daki hakları iç mevzuat haline getirilmiştir.⁴⁷

Daha mübadele süreci işletilmeye başlamadan evvel, Hanya Cemaat-ı İslâmiye Reisi Balcızade Hüseyin Rahmi, henüz kurulmuş olan Muhtelit Mübadele Komisyonuna bir mektup yazmış ve Girit genelindeki Müslümanların şiddetli baskılara maruz kalmasını dile getirmiştir.⁴⁸

Mübadele uygulanmaya başladığında Hanya Cemaat-ı İslamiyesi, mübadillerin işlerini kolaylaştırmak için bu sürece dahil olmuştur. Özellikle vakıf mallarının/mülklerinin tasfiyesi,⁴⁹ maddi gücü yetersiz olanların ve yetimlerin mübadele işlemlerinin gerçekleştirilmesi konusunda çok titiz ve düzenli çalışmıştır.

Cemaatin temaları, Atina’daki Muhtelit Mübadele Komisyonu ile görüşmeler yapılmasına değin varmıştır. Nitekim Hanya’daki Müslüman ahalinin durumu hakkında komisyonu aydınlatmak için İhtiyar Meclisi Reisi Balcızade Hüseyin Rahmi Bey, eşraftan Çikozade Ali Bey ve Başkâtip Şemsidedezade Mustafa Bedreddin Efendi bu minvalde bir yolculuk ve görüşme yapmışlardır.⁵⁰

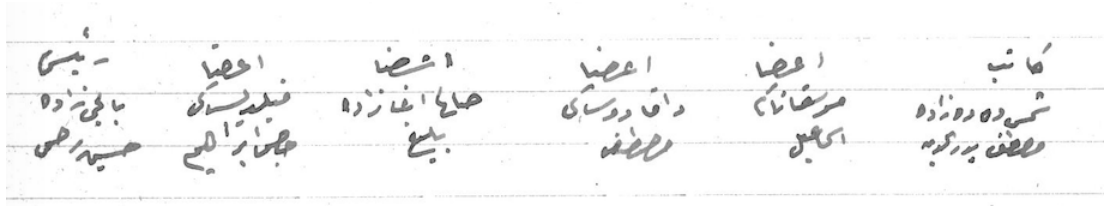
10 Aralık 1923 tarihli bir kararda ve 6 Şubat 1924 tarihli bir karar suretinde Hanya İslâm İhtiyar Meclisi’nin azaları şöyle görünmektedir:

⁴⁷ A. Nühket Adıyeke, “Yunanistan Sınırları İçinde Bir Azınlık Örgütlenmesi: Cemaat-ı İslamiye’ler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 1992, s. 265-268.

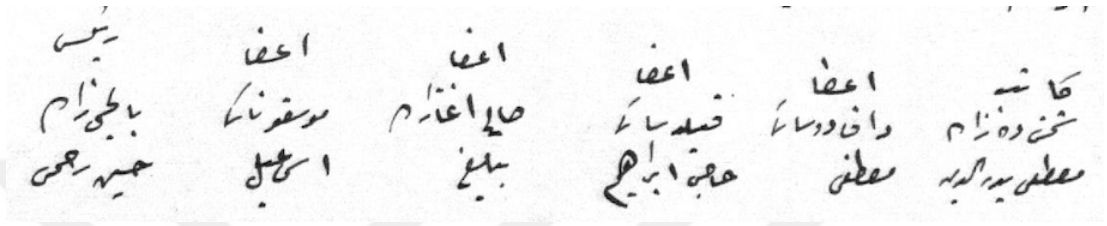
⁴⁸ TBMM Hariciye Vekâleti Dersaadet Murahhaslığı Umur-ı Siyasiyeden Mübadele Komisyonu Riyasetine gönderilen 25 Ekim 1923 tarihli – muhtemelen – telgraf, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti, İstanbul Murahhaslığı**, 42 – 44, lef 1.

⁴⁹ Devlet Arşivleri bünyesindeki tasfiye taleplerinde vakıflara ait tasfiye taleplerinde oldukça fazla miktarda bulunmaktadır.

⁵⁰ Hanya Evkâf Müdürü Şemsidedezade Mustafa’dan Hanya İhtiyar Meclisi Heyetine gönderilen 10 Kasım 1923 tarihli yazı, **Salt Araştırma**, ACCEVF00518, görüntü 2.

Resim 2.1.: 10 Aralık 1923'te Hanya İslâm İhtiyar Meclisi'nin reis, kâtip ve azaları⁵¹

Resim 2.2.: 6 Şubat 1924'te Hanya İslâm İhtiyar Meclisi'nin reis, kâtip ve azaları⁵²

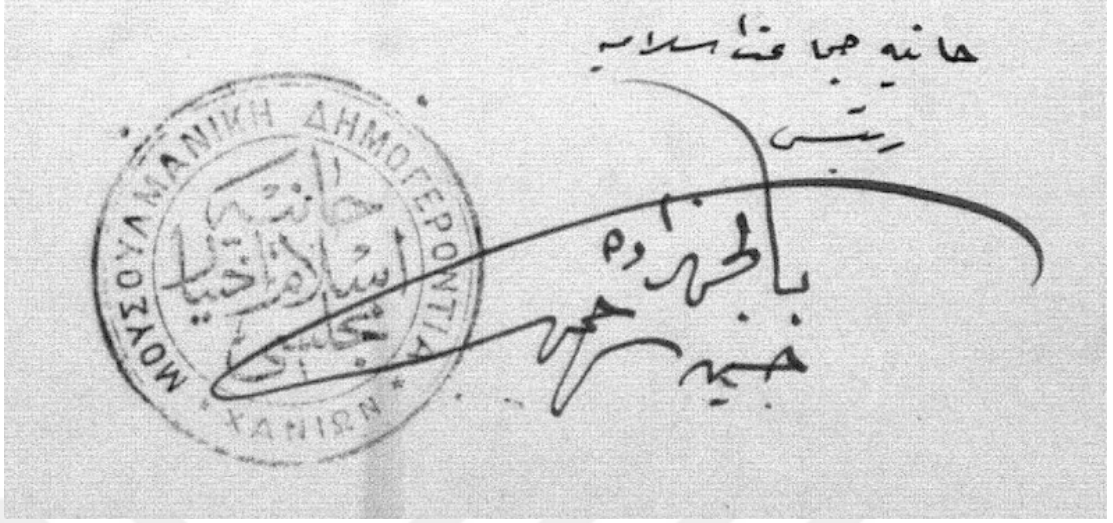
Reis	Balcı Zade Hüseyin Rahmi	Aza	Fildişaki Hacı İbrahim
Aza	Moskonaki İsmail	Aza	Dakadosaki Mustafa
Aza	Salihağazade Belig	Kâtip	Şemsidedezade Mustafa Bedreddin

Tablo 2.1.: 1923 ve 1924'te Hanya İslâm İhtiyar Meclisi'nin üyeleri

Hanya Cemaat-ı İslâmiyesi'nin mübadele sürecinde etkin bir rol aldığı ve tasfiye taleplerinde başat bir kurum olduğu görülmektedir. Bu meyanda tasfiye taleplerinin son sayfasında Cemaat-ı İslâmiye Reisinin imza ve mührünün bulunması geçerlilik kazanması için zorunlu idi.

⁵¹ 10 Aralık 1923 tarihli 498 numaralı karar, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Taleplerleri (130-16-13-2)**, 68 – 216 – 11, görüntü 7.

⁵² 6 Şubat 1924 tarihli 497 numaralı kararın karar sureti, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Taleplerleri (130-16-13-2)**, 46 – 49 – 6, görüntü 61.

Resim 2.3.: Tasfiye talepnamelerinin son sayfasında Hanya Cemaat-ı İslâmiye Reisi Balcızade Hüseyin Rahmi'nin imzası ile Hanya İslâm İhtiyar Meclisi'nin Yunanca ve Türkçe ibareli mührü⁵³

Cemaat-ı İslamiyelerin yanında sosyal faaliyetlerin ve mübadelenin yürütülmesi açısından Hanya Mevlevihanesi'nin çabaları da göze çarpmaktadır.⁵⁴ Mevlevihane, 1880-1924 yılları arasında 44 sene Hanya'da faaliyet göstermiştir.⁵⁵ Dönemin Mevlevi Şeyhi Şemseddin Efendi, son mühim görevlerini, önce Türk esirlerin sonra Hanya'daki Müslümanların mübadelesini kolaylaştırarak yapmıştır. Süreci tamamlamak için Mevlevihanenin mübadele işlemlerini yürütürken 23 Mayıs 1924'te vefat etmiştir.⁵⁶

2. 2. Muhtelit Mübadele Komisyonu

Muhtelit Mübadele Komisyonunun 30 Ocak 1923'te imzalanan protokol ile kuruluşu öngörülmüştü. İcra Vekilleri Heyeti'nin 17 Temmuz 1923 tarihli toplantısında Türkiye'yi temsilen seçilecek üyelerin durumu görüşülmüştü. Türkiye adına komisyonda bulunacak üyelerden 4'ünün Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye,

⁵³ Ali Koçokalaki'nin kızı Esna'nın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 67 – 210 – 8, görüntü 16.

⁵⁴ Hanya Mevlevihanesi ile ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. Kara, **a.g.e.**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2013.

⁵⁵ **A.e.**, s. 15.

⁵⁶ **A.e.**, s. 37-39.

Dahiliye, Evkâf ve Maliye Vekâletlerinden seçilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Adliye ve İktisat Vekâletlerinden birer müşavir de bu heyete eşlik edecekti.⁵⁷

İcra Vekilleri Heyeti'nin 8 Ağustos 1923'teki toplantısında Türk üyelerinin isimleri belirlenmiştir. Dr. Tevfik Rüştü (Aras) başkan olarak seçilmiştir.⁵⁸ Dr. Tevfik Rüştü Bey Dahiliye Vekâletini, Hamdi Bey Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâletini,⁵⁹ İhsan Bey Mâliye Vekâletini, Senüyiddin Bey Evkâf Vekâletini, Haydar Bey Hariciye Vekâletini, Harun Bey İktisat Vekâletini temsilen seçilmişlerdi.⁶⁰ Heyetin ilk Adliye müşaviri Kemal Atıf Bey idi. Ancak istifa etmesi üzerine görevi Mehmet Ali Bey ve Memduh Bey devam ettirmişti.⁶¹ Hariciye Vekâletinden bir üyenin seçiminin sonradan kararlaştırıldığı görülmektedir.

Nitekim sonradan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden de bir kişinin komisyona dahil edilmesi kararlaştırılmıştı. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adına Dr. Ömer Lütfi (Eti) katılmıştı.⁶² Dr. Ömer Lütfi Bey komisyonun sıhhiye müşavirliğini de yürütmüştü.⁶³ Daha sonra Hilâl-i Ahmer'i temsil görevini Dr. Hakkı Şinasi Paşa'ya devretmiştir.⁶⁴

Komisyonun seçilen Türk heyeti, 27 Eylül 1923'te kendi arasında bir toplantı yapmış ve heyete kâtip ve basın memuru alınmasını kararlaştırmıştır. Enis Bey, Nuri Bey ve İsmail Memduh Bey kâtipliğe, Mustafa Bey şifre memurluğuna, Refet Bey daktilografliğe, Osman Bey de tapu memurluğuna seçilmişlerdir.⁶⁵

Türkiye tarafı Muhtelit Mübadele Komisyonu ile ilgili üstüne düşen sorumlulukları yerine getirmesine karşın, henüz Yunanistan ve komisyonun tarafsız üyelerini seçecek olan Cemiyet-i Akvam bu sürece dahil olmamış idi. 1923 Eylül'ünün sonlarına doğru, Cemiyet-i Akvam, tarafsız üyelerin seçildiğini ve bu isimlerin İsveçli

⁵⁷ Çelebi, **a.g.e.**, **Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2006, s. 109; Sarıay ve Karacakaya, **a.g.e.**, s. 130; Çelebi, **a.g.e.**, Doktora Tezi, T.C. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Samsun, 2005, s. 83.

⁵⁸ Dr. Tevfik Rüştü (Aras) Bey'in telgrafları ışığında Muhtelit Mübadele Komisyonunun çalışmaları için bkz. Sarıay ve Karacakaya, **a.g.e.**, **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı, 2023.

⁵⁹ Çanlı, **a.g.e.**, s. 58; Mesut Çapa, "Mübadele'de Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti'nin Rolü", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt, Sayı: 10, 2001, s. 30.

⁶⁰ Çınar, **a.g.e.**, s. 334; Sarıay ve Karacakaya, **a.g.e.**, s. 132.

⁶¹ Çelebi, **a.g.e.**, **Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2006, s. 110; Sarıay ve Karacakaya, **a.g.e.**, s. 133.

⁶² Çınar, **a.g.e.**, s. 334.

⁶³ Çapa, **a.g.e.**, s. 30.

⁶⁴ Çanlı, **a.g.e.**, s. 58.

⁶⁵ Çelebi, **a.g.e.**, s. 110.

Eric Einer Ekstrand, Danimarkalı Karl Marius Widding ve İspanyol Don Manuel Manrique De Lara olduğunu Türkiye'ye tebliğ etmiştir. Aynı tarihte Yunanistan'ın tebliğ ettiği üyeler ise Jean Papas, Alexander Pallis, Ankonius Calvocoressi ve P. Canaginis idi.⁶⁶

İlk toplantı günü 3 Ekim 1923 olarak belirlendiyse de hazırlıklar yetişmemiştir. Komisyonun merkezi önceden Selânik olarak belirlenmiştir. Fakat 7 Ekim 1923'te yapılan toplantıyla komisyon görüşmelere Atina'da başlamıştır. 9 Ekim 1923'teki ikinci toplantısında ise komisyonun merkezi olarak Atina seçilmiş ve resmi faaliyetlere başlanmıştır.⁶⁷ Görülen lüzum üzerine hem alt komisyonlar,⁶⁸ hem de Hanya, Kandiye, Selanik, Kavala ve Drama'da tali komisyonlar oluşturulmuştur.⁶⁹ Hanya'daki tali komisyondaki tarafsız üye olarak Philip, Türk üye olarak Ali Bey, Yunan üye olarak ise Antoine görev yapmakta idi.⁷⁰ Tali komisyonların görevi muhacirlerin bindirme iskelelerindeki organizasyonunu ve tasfiye talepnameşi düzenleyerek mal ve mülklerinin dökümünü yapmak idi.⁷¹ Türk tarafından komisyonlara seçilen kişilere Heyet-i Vekile kararıyla diplomatik pasaport verilmiştir.⁷² Özellikle Tanin gazetesi bu komisyona büyük önem atfetmiş ve çalışmalarına detaylı yer vermiştir.⁷³

Komisyon faaliyete geçtiğinde önlerinde karar vermelerini etkileyecek iki durumla karşı karşıya idi. Komisyon faaliyete Ekim ayında geçmişti. Bu aydan itibaren yoğun ve çetin bir kış görünüyordu. Bu ortam, muhacirlerin taşınması sürecini oldukça zorlaştıracaktı. Ayrıca Türk hükûmeti de hazırlıklarını tamamlayamamıştı. Komisyon bu şartlar altında taşıma işlemini kış sonrasına ertelemeyi düşündü.

Diğer taraftan aç, susuz ve perişan bir halde Yunanistan limanına yığılan ve evlerinde korku içinde bekleyen Müslümanlar vardı. Müslümanların bir kış daha

⁶⁶ A.e., s. 111. Cemiyet-i Akvam'ın üç tarafsız üyesinden ikisi istifa biri de vefat ettiği için komisyon çalışmalarını tamamlayamamışlardır, Yunanistan'ın seçtiği üye ve başkanlarda ise zaman zaman değişiklikler olmuştur bkz. A.e., s. 112.

⁶⁷ A.e., 115; İsveçli tarafsız üye ilk toplantıya katılamamıştır bkz. Sarıay ve Karacakaya, a.g.e., s. 135-136.

⁶⁸ Çelebi, a.g.e., s. 116-117.

⁶⁹ Arı, a.g.e., s. 76.

⁷⁰ Çelebi, a.g.e., s. 119.

⁷¹ Arı, a.g.e., s. 79; Cahide Zengin Aghatabay, **Mübadelenin Mazlum Misafirleri: Mübadele ve Kamuoyu 1923 - 1930**, İstanbul, Bengi Yayınları, 2009, s. 150-151.

⁷² 9 Aralık 1923 tarihli Heyet-i Vekile kararı, **BCA, 30-18-1-1 / Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928)**, 8 – 42 – 6, lef 1; 23 Aralık 1923 tarihli Heyet-i Vekile kararı, **BCA, 30-18-1-1 / Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928)**, 8 – 43 – 10 lef 1.

⁷³ Sarı ve Can, a.g.e., s. 36-37.

dayanacak gücü kalmamıştı. Bu durumdaki Müslümanlara Hilâl-i Ahmer'in oldukça kısıtlı bir desteği mevcuttu. Bölgeden, taşınma işlemlerinin bir an evvel yapılması gerektiğini belirten feryatlar neticesinde, taşınma işlemlerine kıştan önce derhal başlanmasına karar verildi.⁷⁴

Muhtelit Mübadele Komisyonu Atina'da bulunmakla beraber dönem dönem Türkiye'ye de gelmiştir. Bu ziyaretlerden bazıları 12 Ocak 1924'te TBMM oturumuna katılan Muhtelit Mübadele Komisyonu Başkanı De Lara ile Yunan heyetinin Başkanı Papas'ın, 23 Haziran 1924'te komisyonun bazı mensuplarının İstanbul'u ve 1924 yılının Ağustos ayında Ankara'yı ziyaretleridir.⁷⁵

Komisyonun aldığı kararlar hem Türkiye hem de Yunanistan açısından bağlayıcı nitelikte idi. Komisyon çalışmalarına uzun yıllar devam etmiş hem muhacirlerden hem de Türkiye ve Yunanistan'dan itiraz ve eleştiriler almıştır. Ancak komisyonun aldığı kararların tartışılmayacağı 20 Mayıs 1931 tarihli 79 numaralı karar ile ilân edilmiştir.⁷⁶ Komisyonun 9 Aralık 1933 tarihindeki "Türk Rum Ahali Mübadelesi Muhtelit Mübadele Komisyonunun İlmasına dair Ankara Mukavelenamesi" ile ilga edilmesi kararlaştırılacaktır. 19 Ekim 1934 tarihinde ise komisyon çalışmalarını tamamlayarak faaliyetlerine son verecektir.⁷⁷

2.3. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti

Rum ve Türk mübadiller oldukça zor durumda idi. Ancak Yunanistan tarafı Kızılhaç'tan, Amerikan hayır kurumlarından, Dünya Çocukları Koruma Fonu'ndan gelen yardımlarla uluslararası destek görmektelerdi.⁷⁸ Yunanistan'daki ilgili bakanın ifadesine göre, 1922'nin Ekim ayının sonlarına değin Rum göçmenler için 25.000 İngiliz Lirası toplanmış, Amerika'dan 275 bin dolar, Fransa ve Mısır'daki Rumlardan 1 milyon Drahmi, İngiltere'den 50.000 İngiliz Lirası, elbise, yiyecek ve Papa'dan da

⁷⁴ Arı, **a.g.e.**, s. 84.

⁷⁵ Çapa, **a.g.e.**, s. 30.

⁷⁶ Çelebi, **a.g.e.**, s. 109.

⁷⁷ Mehmet Öz ve Ferhat Berber, "Mübadele Sürecinde Sorunlar ve Merkezden Müdahaleye Bir Örnek: 1927 Manisa Teftişi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 78, 2010, s. 465.

⁷⁸ Çınar, **a.g.e.**, s. 338.

50 bin Franklık yardım taahhüdü alınmıştır.⁷⁹ 1923 başlarında 1.5 milyondan fazla göçmene bu yardımlarla bakılmaktaydı.⁸⁰

Buna karşın Türkiye'nin uluslararası camiadan gördüğü destek oldukça kısıtlıydı. Türk hükûmetinin ve Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin bu noktada en büyük yardımcısı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti olmuştu. Türkiye'nin harp tarihi boyunca büyük destekleri görülen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, ilk akla gelen kurum olmuştur.

2.3.1. Hükûmetin Hilâl-i Ahmer Cemiyetiyle İş Birliği

Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi'nin bir parçası olan Hilâl-i Ahmer, kamu yararına çalışan bir Türk cemiyeti/derneğidir. Kuruluş amacı yaralı askerlere yardım etmek olsa da tarihin akışı içerisinde toplumun ihtiyaç duyduğu hemen her alanda faaliyet göstermiştir. Bu faaliyetler arasına, mübadele sürecinde mübadillere destek de katılacaktı. Cemiyet kurulduğu günden bu yana devlet ve hükûmet tarafından destek ve katılım görmüşse de özerk bir yapıya sahiptir.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, henüz ilgili kurumlarla görüşme yapmadan, 5 Haziran 1923'te Cemiyetin ne gibi faaliyetlerde bulunabileceğine dair kendi içinde bir toplantı gerçekleştirmiştir.⁸¹ Sonrasında hükûmet, Hilâl-i Ahmer Cemiyetiyle oldukça detaylı görüşmelerde bulunmuştur. Evvela, Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Umum Müfettişi Dr. Celâl Muhtar (Özden) Bey ile merkez-i umumi üyesi Dr. Hakkı Şinasi (Erel), yapılacak yardımları görüşmek üzere 29 Ağustos 1923'te Ankara'ya gelmiştir. Görüşmelerin ardından 1 Eylül'de Celal Muhtar Bey İstanbul'a dönmüştür. Yapılan ilk görüşmeler neticesinde Celal Muhtar Bey, hükûmetin isteklerinin cemiyetin karşılayabileceğinden fazla olduğunu ifade etmiştir. Hilâl-i Ahmer'in üstlenmeyi kabul ettiği hususlar, bindirme ve indirme iskelelerine sağlık heyeti konuşlandırmak, ihtiyacı olanlara çamaşır ve ilaç yardımında bulunmak, mübadillerin eşyalarının taşınmasına yardım etmek idi.⁸² Hükûmet ise daha geniş bir yardım şemsiyesi ve özellikle aşhaneler tesisi

⁷⁹ Çanlı, **a.g.e.**, s. 56.

⁸⁰ Belli, **a.g.e.**, s. 58.

⁸¹ Çelebi, **a.g.e.**, Doktora Tezi, T.C. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Samsun, 2005, s. 228.

⁸² Çınar, **a.g.e.**, s. 338-339.

tasavvurunda idi. Sonuçta, tarafların uzlaştığı 6 maddelik bir anlaşma metni ortaya çıkmış ve 5 Eylül 1923'te İcra Vekilleri Heyetine teslim edilmiştir.⁸³

Anlaşmaya göre Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Yunanistan'dan bindirme ve Türkiye'deki indirme iskelelerinin her birinde tam teçhizatlı birer sağlık ekibi bulunduracak, yolculuk esnasında ve sonrasında muhacirlerin tıbbî ihtiyaçlarını karşılayacak, özellikle hasta, ihtiyar, çocuk ve malullerin sevki için kamyonlar sağlayacak, muhacirlerin kısa süreli iskânı için çadır ve barakalar kuracaktı.⁸⁴

Diğer taraftan Mustafa Kemâl (Atatürk) Paşa da bizzat sürece dahil olmuş, mübadele sürecinin getireceği zor şartlardan dolayı Yunanistan'dan gelecek Müslümanlar için İslâm dünyasından destek talebinde bulunmuştur:

“İslâm Alemine Beyanname

Türk Milleti Allah'ının inayetine güvenerek hayatını kurtarmaya yaşamak hakkına mâlik olduğunu dünyaya göstermeye azmettiği gün biliyorsunuz ki bütün vesaitten mahrum yalnız iman ve aşk-ı istiklâl kuvvetine mâlik idi Türkler; bu sayede istihsal ettikleri zaferle mücahedelerini tetviç ederlerken Alem-i İslâm'ın pek ulvî bir alaka ile mütehasis olduklarını şükranla görmüş ve bunu daima minnetle yad etmekte bulunmuştur işte bu alakaya istinaden şimdi de bütün din kardeşlerimizden yine kendi kardeşleri için şefkat ve merhamet rica ve tavassutunda bulunacağım Türk Milleti zafere kavuştu fakat elyevm muazzam bir iş karşısındadır. Yunan idaresi altındaki mazlûm dindaşlarımızın mübadelesi ve Türk toprağında iskânları... İşte kardeşler: bu yerleri imar etmeye duçar oldukları mahrumiyet ve sefaletten bir dakika evvel halas edilmeleri lazım gelen Yunan idaresindeki Müslümanları buralarda iskâna altı yüz bin kişiye ekmek vermeye meva bulmaya çalışan Türkler, kardeşlerinin sefaletten telef olmamaları için Alem-i İslâm'ın mürüvvetine müracaat ediyor; dindaşlık rabîta-i kutsiyesinin feyyaz tecelliyatına ümitvar ve muntazır; bu zavallı kardeşlerimiz için müşterek bir hayır ve şefkat müessesesi olan Hilâl-i Ahmer'in vaki olacak teşebbüsüne bütün Alem-i İslâm'ın seve seve ve kemâl-i iftiharla zahîr olacağından şüphem yoktur Hilâl-i Ahmer bu dinî vazifesinde de muvaffak olması için Alem-i İslâm'ın lutf-ı muavenetine arz-ı ihtiyaç ediyor yapacağınız en ufak bir muavenetin birkaç Müslüman ailesinin hayatını kurtaracağını düşününüz doğrudan doğruya bu kardeşlerimiz bugün Yunan zulmü altında inliyor bütün gün muhtelif mahallerden gelen feryatnameler her Müslüman kalbini rikkate getirecek; her Müslümanı ağlatacak derecede acıklıdır bunların bir an evvel kurtarılmaları artık her şeyden evvel bir vecibe-i diniye olmuştur bizler gibi birer yuva sahibi olan ve yekunu altı yüz bini geçen bu kardeşlerimizi Türk toprağına kavuşturmak sefaletlerine hâtime vermek pek büyük bir iştir. Kardeşler Türk milleti ne kadar vesaite mâlik olursa olsun bu vesait yine kâfi değildir harb esnasında Yunanîlerin ayak bastıkları Anadolu mamureleri bugün birer virane olmuştur Yunan harkı cinayetine kurban giden kardeşlerin toprakları da harabeye dönmüştür. Aynen ve nakden gönderilecek ianat şükranla kabul edilecektir bugün ezici bir hırman içinde bulunan ve yarın iskân ve iâse edilmek için

⁸³ Çapa, a.g.e., s. 31.

⁸⁴ Çınar, a.g.e., s. 339; Çapa, a.g.e., s. 31.

bin müşkilatla pençeleyecek olan Rumeli Müslümanlarının yegâne istinatgâhları imanları ve yegâne ümitleri din kardeşlerinin ulviyet ve necabetidir Cenab-ı Kibriya cümlemizin yardımcısı olsun”⁸⁵

Bu beyanname birçok dile tercüme edilmiş ve dağıtılmıştır. Beyanname çerçevesinde iane toplanabilmesi için bir heyet Hindistan’a gönderilmişse de istenen ve beklenen sonuç elde edilememiştir.⁸⁶

2.3.2. Hanya İmdad-ı Sıhhî Heyeti

Türk hükûmeti ile Hilâl-i Ahmer arasında varılan anlaşma metnine dayanarak, Yunanistan’a sevk edilmek üzere sağlık heyetleri kurulmuştur. Kurulan ilk heyet Selânik’e, diğer ikinci ve üçüncü heyet ise Girit’e gönderilmiştir. Hanya’ya gönderilen sağlık heyeti, Hilâl-i Ahmer’in 28. imdad-ı sıhhî heyeti olarak kurduğu Hanya İmdad-ı Sıhhî Heyeti’dir.

Mübadeleinin resmî olarak başladığı 10 Kasım 1923 tarihinde “Adarya” gemisiyle İstanbul’dan yola çıkan 28. Hanya İmdad-ı Sıhhî Heyeti 12 Kasım Pazartesi Atina’daki Pire Limanına varmıştır. Türkiye adına Pire’deki Mübadele Komisyon görevlisi Dr. Ömer Lütfi Bey vasıtasıyla otele yerleştirilmiştir. Heyet ertesi gün vapurla Girit’e hareket etmek istemiştir. Ancak vapurun hareketi için yeterince yolcusu olmadığından 1 gün daha beklemek zorunda kalmışlardır. Heyet 14 Kasım’da hareketle Girit’e 15 Kasım’da varmıştır. Heyet, kirasını Hanya’nın ileri gelenlerinden Ali Bey’in ödeyeceği bir eve yerleşmiştir.⁸⁷

Dr. Hacı Osman Bey’in başhekimliğindeki heyet,⁸⁸ 17 Kasım tarihinden itibaren çalışmaya başlamıştır. Heyetin kaldığı evin yanında bir dispanser ve Hanya

⁸⁵ Mustafa Kemâl (Atatürk) Paşa’nın İslâm Alemine hitaben Beyannamesinin müsveddesi, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi** (daha sonra **BCA** olarak gösterilecektir), **30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü**, 1 – 1 – 4, lef 2, 3, 4, 5. Lef 4’te 6 Eylül 1339 (1923) tarihi mevcuttur. Fakat Beyannamenin Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’ne sevki 25 Eylül 1339 (1923) olarak gözükmektedir bkz. İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Kalem-i Mahsus Müdüriyetinden Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’ne telgraf, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi**, **30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü**, 1 – 1 – 4, lef 1.

⁸⁶ Çelebi, **a.g.e.**, s. 237-240.

⁸⁷ Çınar, **a.g.e.**, s. 340.

⁸⁸ Ekipte bulunan kişilerin tam listesi için bkz. **A.e.**, s. 340-341.

Cemaat-ı İslâmiyesi bünyesinde de bir sağlık noktası oluşturulmuştur.⁸⁹ Cemaat-ı İslamiyede kurulan sağlık noktası, aslında, eskiden cemaatin tedavihanesi olarak faaliyet göstermekteydi. Cemaat, verdiği vaat üzerine 20 Kasım 1923'te burayı Hilâl-i Ahmer'e terk etmiştir. Ayrıca yeni tedavihanenin açılış günü ve çalışma saatleri bilgilerini halka duyurmak üzere Hilâl-i Ahmer'den bilgi talep etmiştir.⁹⁰ Heyetin başhekimisi Dr. Hacı Osman Bey aynı günün akşamı verdiği cevapta, muayene günlerinin “Perşembe, Cumartesi, Pazartesi öğleden evvel dokuz buçuktan on ikiye kadar” olduğunu beyan etmiştir.⁹¹ Sağlık noktalarına gelemeyenler için evde tedavi uygulaması da verilmiştir.

Dr. Hacı Osman Bey'in ifadelerine göre Hanyalı Müslümanların çoğu hasta vaziyette olsa da herhangi bir bulaşıcı hastalığa rastlanmamıştır. 17 Kasım'dan 30 Kasım'a kadar heyetin muayene ve tedavi ettiği hasta sayısı 630, 7 Aralık'a gelindiğinde ise 763'tür. 17 Kasım'dan 2 Aralık'a kadar yapılan çiçek aşısı sayısı 3.394'tür. 8 Aralık'ta ise 4.000'e ulaşmıştır. Heyet, sağlık desteklerinin yanında iâşe ve eşya yardımlarında da bulunmuştur.⁹²

Hanya'daki sıhhî durumun kötü olduğunu Hilâl-i Ahmer'in bölgeye yapmayı düşündüğü yardımı 1.000 liradan 2.000 liraya çıkartmasından anlıyoruz.⁹³ Gönderilen bu para daha sonra Osmanlı Bankası vasıtasıyla Atina Bankası'na yollanmıştır. Drahmiye çevrilerek 79.174 drahmi elde edilmiştir. Hanya Cemaat-ı İslamiyesi tarafından teslim alınan para ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır.⁹⁴

Hanya İmdad-ı Sıhhî heyeti bir süre Hanya'da çalışmıştır. Hanyalı mübadillerin peyderpey Türkiye'ye taşınmasının ardından Hanya'da daha fazla yapılacak iş kalmadığını Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bildirmiştir. Ardından heyetin görev yerinin Hanya'dan Drama'ya kaydırılması planlanmıştır. Heyet 9 Aralık 1923'te Hanya'dan ayrılmıştır.⁹⁵

⁸⁹ A.e., s. 341-342.

⁹⁰ Hanya Cemaat-i İslâmiye Reisi Balcıade Hüseyin Rahmi'den Hanya'daki Hilâl-i Ahmer Heyeti Riyasetine gönderilen 20 Kasım 1923 tarihli yazı, **Salt Araştırma**, ACCEVJ00072.

⁹¹ Hilâl-i Ahmer Heyeti Reisi Doktor Hacı Osman Bey'den Balcıade Hüseyin Rahmi'ye gönderilen 20 Kasım 1923 tarihli yazı, **Salt Araştırma**, ACCEVJ00072.

⁹² Çınar, a.g.e., s. 342

⁹³ Arı, a.g.e., s. 124.

⁹⁴ Çınar, a.g.e., s. 337.

⁹⁵ A.e., s. 343.

2.3.3. Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin Kuruluşu ve Vekâletin Hilâl-i Ahmer Cemiyetiyle İş Birliği

Türkiye sınırları dışında bu gelişmeler yaşanırken, sınır içinde yeni gelecek mübadillerin işlemleriyle ilgilenecek yeni bir kurumun ortaya koyulması zaruri görüldü. Ekim 1923'e kadar Maliye, Nafia, Muavenet-i İçtimaiye ve Dahiliye Vekâletleri bu durum için çözümler getirmeye çalışmışlarsa da girişimler yetersiz kalmıştı.⁹⁶

Bu dönemde hükûmet, mübadelenin bir genel müdürlük kurulması suretiyle hallolacağı fikrine sahip olsa da Meclisin içinde bu işle ilgilenecek ayrı bir Vekâlet kurulması hususu kuvvet kazanmış idi.⁹⁷ 13 Ekim 1923'te Tunalı Hilmi Bey ve 132 arkadaşının bu konuda özel olarak çalışacak bir vekâlet kurulmasına dair verdiği önerge ile Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur. Vekâletin ilk başkanı Mustafa Necati Bey olmuştur.⁹⁸ Vekâletin bütçesi 6 milyon 95 bin 83 liradır, 8 Kasım 1923'te "Mübadele, İmar ve İskân Kanunu" ile görev ve yetkileri tespit edilmiştir.⁹⁹ Mustafa Necati Bey'in 5 Mart 1924'te görevden ayrılmasından sonra sırayla Celâl (Bayar) Bey ve Refet (Canitez) Bey vekil olacaktır.¹⁰⁰

Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin önünde gerçekten zorlu bir sınav var idi. Savaşan çıkmış harap bir coğrafyanın imarıyla, hem mübadillerin taşınması, iaşesi ve bakımıyla, hem de onların iskânıyla ilgilenmek zorundaydı. Bütün bu faaliyetleri elbette tek başına yapması mümkün değildi.

Bu sebeple tıpkı hükûmetin yaptığı gibi, 5 Mart 1924'te Mübadele, İmar ve İskân Vekâletiyle Hilâl-i Ahmer arasında bir anlaşma yapılmıştır. Anlaşmaya göre Hilâl-i Ahmer belli mıntikalarda birer murahhas bulunduracak, bu murahhaslar mıntikalarında toplanacak ianelerin kullanılmasına memur olacaklardı. Vekâlet de 1 Mart-30 Haziran 1924 arasında mıntikaların hasılatından 40 bin lira tahsil edecekti. Eksik meblağ olursa da tamamlayarak Hilâl-i Ahmer'e gönderecekti. Ayrıca

⁹⁶ Çelebi, **a.g.e.**, s. 10; Arı, **a.g.e.**, s. 87.

⁹⁷ Çelebi, **a.g.e.**, s. 47.

⁹⁸ Arı, **a.g.e.**, s. 93-94; Çelebi, **a.g.e.**, s. 51.

⁹⁹ Çanlı, **a.g.e.**, s. 61.

¹⁰⁰ Çelebi, **a.g.e.**, s. 52-54.

mübadillerin getireceği eşyaların yanı sıra hasta, zayıf, yaşlı ve 12 yaşından küçük mübadillerin kamyon ve kamyonetlerle taşınması kabul edilmiştir.¹⁰¹

Fakat, ümit edilen iane toplanamadığı için bu anlaşma yürürlüğe girememiştir ve 17 Nisan 1924'te yeni bir program hazırlanmıştır. Bu yeni programa göre ise mıntikalara gönderilmesi planlanan bazı murahhasların görevi ertelenmiş ve 38 adet araç vekâlete verilmiştir. Vekâlet, vermeyi taahhüt ettiği 40 bin liraya mahsup olarak 10 gün zarfında 20 bin lira vereceğini ilan ve muhacirlerin nakil esnasında iaşeleri için yine Hilâl-i Ahmer'e 30 bin lira avans vermeyi kabul etmiştir. Nakillerden sonra İstanbul'daki misafirhanelerde iaşeyi 23 Nisan 1924'ten itibaren vekâlet üstlenecekti. Hilâl-i Ahmer de malî durumu elverdiği müddetçe bu konudaki masraflara katılmayı kabul etmiştir. Zaten Hilâl-i Ahmer'in kendi idare ettiği tesisler de mevcut idi. Bunlar İstanbul, Niğde, Kavala, Mersin, Selânik, Samsun, Ulukışla, Tekirdağ, Kalikratya ve Çatalca'da çeşitli sıhhî tesislerden mürekkepti. Ayrıca muhacirlerin taşındığı vapurlarda 11, Türkiye'deki bazı mıntikalarda 5 seyyar tabip görevlendirmişti.¹⁰²

Belli bir süre sonra vekâletin ve Hilâl-i Ahmer'in sıhhî yatak kapasitesi açıdan yetersiz kalması üzerine askerî hastanelerden de yararlanılmıştır. Müdafaa-yı Millîye Vekâletine bağlı hastanelere %5 oranında muhacir gönderilmiştir.¹⁰³

Hilâl-i Ahmer mübadillere verdiği sıhhî desteğin yanında eşya noktasında da mübadillere destek vermekte idi.¹⁰⁴

Vekâlet ve Hilâl-i Ahmer'in yanı sıra Anadolu halkı da mübadillere yardımda bulunmaya gayret ediyordu. Yapılan çağrılar neticesinde halk tarafından Eskişehir'de 48.895, Mardin'de 20.000, Zonguldak'ta 60.000 ve Maraş'ta 24.435 kuruş yardım toplanmıştır.¹⁰⁵

¹⁰¹ Çapa, **a.g.e.**, s. 33.

¹⁰² **A.e.**, s. 34.

¹⁰³ Mehmet Çanlı, "Yunanistan'daki Türklerin Anadolu'ya Nakledilmesi II", **Tarih ve Toplum**, Cilt: 22, Sayı: 130, 1994, s. 57.

¹⁰⁴ Çelebi, **a.g.e.**, s. 233-234.

¹⁰⁵ Çapa, **a.g.e.**, s. 46.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HANYALILARIN TASFİYE TALEPNAMELERİ

3.1. Sayılarla Hanyalıların Tasfiye Talepnameleri

Çeşitli kaynaklar farklı sayılar verse de,¹⁰⁶ resmî bir kaynağa, bir hatırate ve araştırma eserlerine göre Lozan Barış Antlaşması'nın akabinde yerlerinden hicret eden toplam 456.720 kişi içerisinde 30 bin ila 37 bin Giritli,¹⁰⁷ 8.837 Hanyalı vardır.¹⁰⁸ 1912'den itibaren göç edenler de hesaba katıldığında bu sayılar daha da artmaktadır. Dönemin Girit'inin önemli simalarından biri olan Tahmişçizade Mehmet Macid, Girit'te kalan Müslümanları katliamdan kurtaranı Milli Mücadelenin başarıya ulaşması ve nüfus mübadelesinin yapılması olarak göstermektedir.¹⁰⁹

Muhacirlere ait tasfiye talepnameleri 21 ciltten mürekkeptir. Bunların 7., 8., ve 9. ciltleri Girit'in Hanya sancağından gelen muhacirlere aittir.¹¹⁰ Fakat Devlet Arşivleri'nin dijital katalog sisteminde, Yunanistan'dan gelen muhacirlerin bütün talepnameleri aynı yerde olduğundan Hanyalıların talepnamelerini tek katalogda bulma imkânı mevcut değildir. Bu sebeple Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye talepnameleri fonu seçilip “Hanya” anahtar kelimesiyle tarama yapılmış ve 3.271 gömleğe ulaşılmıştır. Bu 3.271 gömleğin içerisine diğer bazı talepnamelerin karıştığı ve ayrı gömlek olarak tutulmadığı tespit edilmiştir. Bunlar da sayıldığında ulaşılan talepname sayısı 3.281'dir. Tasfiye talepnamelerinde tespit edilen Hanyalı sayısının hicret eden Hanyalı sayısından az olmasının bazı sebepleri vardır:

¹⁰⁶ Ladas'a göre 388.146 kişi bkz. Stephen P. Ladas, **The Exchange of Minorities Bulgaria, Greece and Turkey**, New York, The Macmillan Company, 1932, s. 705; Çanlı'nın beyanına göre 391.753 kişi için bkz. Çanlı, **a.g.e.**, s. 54; Macar, **a.g.e.**, 182. Macar aynı eserde, Justin McCarthy'nin sayıyı 354.647 kişi olarak verdiğini de yazmaktadır.

¹⁰⁷ Arı, **a.g.e.**, s. 184; Tahmisci-zâde Mehmed Mâcid, **Girit Hatıraları**, Ed. İlhan Şahin İsmet Miroğlu, İstanbul, Tercüman, 1977, s. 50; “Girit'ten Muhacir Geliyor”, **Tevhid-i Efkâr**, 1 Aralık 1923, n. 875-3903, s. 2.

¹⁰⁸ Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 15 Ağustos 1924, 3. Sene, Numara 36, s. 407; Arı, **a.g.e.**, s. 193; A. Nühket Adıyeke ve Nuri Adıyeke, **a.g.e.**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024, s. 281; Mübadeleden evvel tahminler 25 bin Giritli ve 8 bin Hanyalı şeklinde idi bkz. Aghatabay, **a.g.e.**, s. 123.

¹⁰⁹ Mâcid, **a.g.e.**, s. 50.

¹¹⁰ Ercan Çelebi, “Mübadiillerin Yunanistan'daki Mal Kayıtları ve Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 12, 2006, s. 37.

Öncelikle bazı muhacirler bulundukları yerlerden kaçarak canlarını kurtarmak için yollara düşmüşlerdir. Bu kişiler Muhtelit Mübadele Komisyonunun ilgili işlemleri başlatmasını bekleyemeden limanlara yığılmışlardır.¹¹¹ Aynı zamanda bu durumun tam zıttı olarak, çeşitli nedenlerle kaçak şekilde Girit'te kalıp din değiştiren Müslümanlar da bulunmaktadır.

İkinci olarak herkese tek tek talepname tutulmamıştır. Örneğin talepnemelerin bazılarının ilk sayfalarında, talepname sahibinin yanında birkaç kişinin olduğu yazılmıştır.¹¹² Talepname sahibinin beraberinde olan kişiler genellikle aynı ailedendir. Bunların bazılarında sayı verilmemiştir.¹¹³ Bu sayı bazen de talepnameye ek olarak konulan bir belgede gösterilmiştir.¹¹⁴ Ancak yapılan araştırmalar neticesinde bu bilginin talepnemelerde düzgünce tutulmadığı, ilk sayfalara yazılan bilginin bazen ek olan belgeye geçirilmediği ya da ek olan belgede yazan bilginin ilk sayfaya yazılmadığı belirlenmiştir. Örneğin, bu konuda sağlıklı bir veriye ulaşılamadığı için cinsiyet dağılımı yalnızca talepname sahipleri özelinde tutulmuştur.

Üçüncü olarak, bazı kişilerin talepnemelerinin mükerrer olduğu tespit edilmiştir.¹¹⁵ Tasfiye talepnemelerinin 4 nüsha halinde düzenlendiğini belirtmiş idik. Aynı gömlekte bulunan talepnemelerden birinin Muhtelit Mübadele Komisyonuna ait olan nüsha olduğu kesindir. Çünkü talepnemeler, Devlet Arşivlerindeki “Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnemeleri” fonunda bulunmaktadır. Diğer nüsha ise, genellikle aynı dilde olduğu tespit edildiği için ya Türkiye hükûmetine verilen ya da muhacirin kendisine verilen nüsha olmalıdır. Muhacir sonradan iskân ya da tevzi işlemi görmesi için talepnamesini hükûmete vermiş olabilmektedir. Tasfiye talepnemelerinin mübadillere Türkçe ve Yunanca olmak üzere iki dilde hazırlanmış

¹¹¹ Arı, a.g.e., İzmir, Sentez Yayıncılık, 2023, s. 42-43

¹¹² Örnek için bkz. Musa Bey'in oğlu Harhalizaki Hasan Bey'in tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnemeleri (130-16-13-2)**, 39 – 4 – 2.

¹¹³ Beraberinde evlatlarının olduğu yazılıp sayı verilmemiştir bkz. İsmail Bey'in kızı Seyyibe Havva'nın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnemeleri (130-16-13-2)**, 61 – 172 – 8.

¹¹⁴ Belgenin örneği için bkz. Hamid Bey'in kızı Hamidbeyzade Mevhibe Hanım'ın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnemeleri (130-16-13-2)**, 56 – 128 – 7, lef 5.

¹¹⁵ Örnek için bkz. Hasan Loraki'nin kızı Fatma Loropola'nın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnemeleri (130-16-13-2)**, 39 – 1 – 4.

nüshalarının verildiğini belirtmiş idik. Çalışmada kullandığımız talepnamelerin 1.910 adedi Türkçe, 999 adedi Yunancadır.

Dördüncü olarak, özellikle çok miktarda malı/mülkü/toprağı bulunan muhacirler birkaç talepname kullanarak bu malvarlıklarını yazma yöntemini tercih etmişlerdir. Bu durum da mükerrer talepnamelerin oluşmasına yol açmıştır.

Bir diğer sebep, başka yerlerden olan (Kandiye, Selanik, Bingazi, Prizren vs.) muhacirlerin de sehven Hanyalıların arasına yazılmış olmasıdır.¹¹⁶ Bu muhacirlerin tasfiye talepnameleri Hanyalı olmadıkları için çalışma dışı tutulmuştur. Nitekim, memleketi yazılmamış muhacirler de mevcuttur. Bunların tasfiye talepnameleri de değerlendirilmemiştir.¹¹⁷

Sebeplerden biri de tüzel kişilere ait talepnamelerin çalışma dışı tutulmuş olmasıdır. Elde edilen verilere göre Hanya Cemaat-ı İslâmiyesi'ne ait 37 talepname, vakıflara ait 13 talepname, Mevlevihaneye ait 1 talepname,¹¹⁸ mekteb-i sultanî binasına ait de 1 talepname tespit edilmiştir.¹¹⁹ Tüzel kişilere ait toplam 52 adet talepname mevcuttur.

Hasarlı olduğu için okunamayacak derecede olan tasfiye talepnameleri görülmüştür.¹²⁰ Bunlardan sağlıklı veri edilemeyeceği için bu tipteki talepnameler de araştırma dışında tutulmuştur.

Bahsi geçen sebeplerden diğeri ise talepnamelerin bazılarının – çok düşük ihtimal de olsa – başka arşivlere dağılmış olması ihtimalidir. Bizim çalışmamıza konu olan belgeler tasfiye işlemlerini gerçekleştiren Muhtelit Mübadele Komisyonunda muhafaza edilen nüshalardır. Dolayısıyla talepnamelerin bir kısmı başka arşivlere dağılmış olsa bile bunlar talepnamelerin çok az bir kısmı olmalıdır. Nitekim, Muhtelit Mübadele Komisyonuna 120.000 kadar talepname teslim edilmiştir.¹²¹ Buna karşın,

¹¹⁶ Örnek için bkz. **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 39 – 12 – 13.

¹¹⁷ Örnek için bkz. **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 40 – 11 – 16.

¹¹⁸ Hanya Mevlevihanesinin tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 67 – 212 – 4.

¹¹⁹ Mekteb-i Sultanî binasının tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 68 – 216 – 14.

¹²⁰ Örnek için bkz. **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 40 – 14 – 7.

¹²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Cilt, 2. İhtihap Devresi, 2. İçtima Senesi, 39. İçtima, 16 Nisan 1924, s. 885; Arı, **a.g.e.**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023 s. 153.

Devlet Arşivleri bünyesindeki Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri fonunda 145.800 adet talepname bulunmaktadır.

Mübadele sürecinin yoğunlaştığı ve yavaşladığı dönemler, tasfiye talepnamelerindeki komisyona kayıt ve taleptamenin tutulma tarihlerinden takip edilebilmektedir. Hanyalı Müslümanlara ait tasfiye talepnamelerinin kayıt tarihleri incelendiğinde 1923 yılında 597, 1924 yılında 1.991, 1925 yılında 72, 1926 yılında 12, 1927 yılında 9, 1928 yılında ise 4 adet tasfiye taleptnamesi tespit edilmiştir. Kayıt tarihlerinden de görüleceğı üzere mübadele sürecinin resmen başladığı 1923 yılında işlemler başlamış, bittiğı 1924 yılında ise zirveye çıkmıştır. 1925, 1926, 1927, ve 1928 yılında kaydedilen ve tutulan tasfiye talepnameleri, çoktan Hanya'dan hicret eden, Mübadelenin dayandığı sözleşme ve protokolden yararlanma hakkı bulunan Hanyalıların talepnameleridir. Bazı talepnamelerin kayıt tarihi tutulmamıştır.

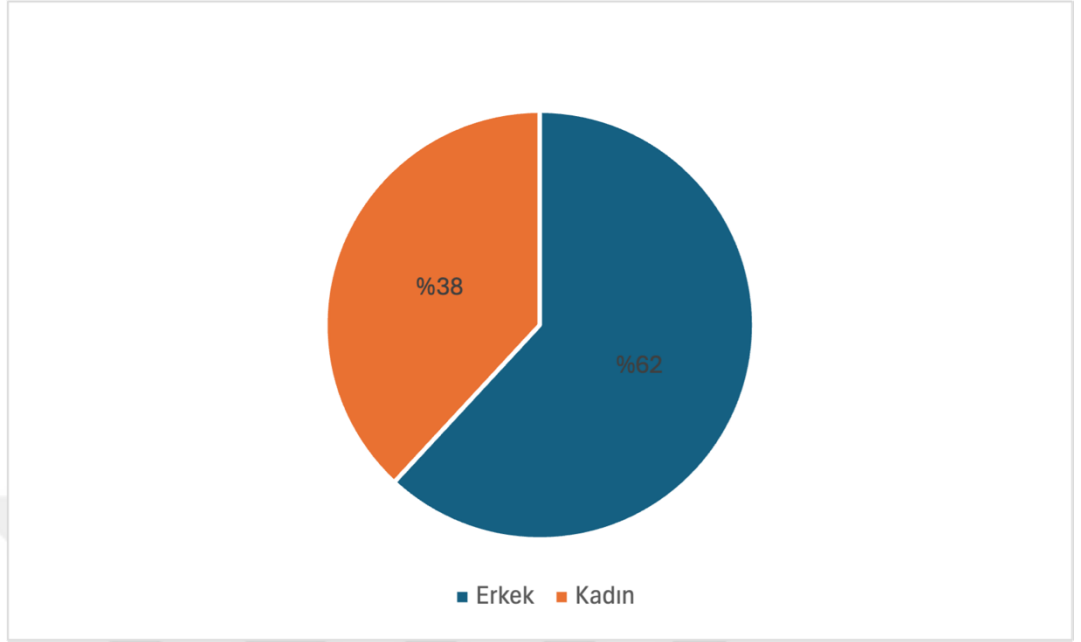
Ay bazlı bakıldığında 1923 Kasım'ında komisyonca kaydedilen talepname sayısı 290, Aralık ayında kaydedilen talepname sayısı 305'tir. Buna karşın bu aylarda Hanyalı Müslümanlar tarafından tutulan 1.225 tasfiye taleptnamesi önümüze çıkmaktadır.

Nitekim 1924 yılında Ocak-Haziran ayları arasında komisyonca 1.847 adet tasfiye taleptnamesi kaydedilmiştir. Fakat bu dönemde Hanyalılar tarafından tutulan talepname sayısı 1.197'dir. Temmuz-Aralık ayları arasında 144 talepname kaydedilmiş fakat aslında 36 talepname tutulmuştur.

Bu durum göstermektedir ki Muhtelit Mübadele Komisyonunun çalışma ve kayıt tarihleri belirli günlerdedir. Tutulan talepnamelerin kayıt işlemlerinin ilgili tarihlere kadar bekletildiğı anlaşılmaktadır.

3.2. Talepname Sahiplerinin Cinsiyetleri

Elde edilen tasfiye talepnamelerinde Hanyalı Müslümanlardan toplam 2.973 kişi tespit edilmiştir. Bunların 1.840'ı erkek, 1.133'ü ise kadındır.

Şekil 3.1.: Hanyalı talpename sahiplerinin cinsiyet dağılımı

Yukarıdaki grafikte görüldüğü üzere, talpename sahiplerinin %62'si erkek, %38'i ise kadındır. Bilindiği üzere tasfiye talpnameleri öncelikli olarak mal, gayrimenkul gibi maddi unsurların tespiti için tutulmuştur. Tasfiye talpnamelerinin tutulduğu dönem göz önüne alındığında, günümüzde kadınlara tanınan hakların o dönemde henüz tanınmadığını ve miras hukukunda daha az paya sahip olduklarını biliyoruz. Buna rağmen kadınlar için müştereken ya da münferiden tutulan talpnamelerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Nitekim adına talpename düzenlenen kadınların büyük bir çoğunluğu, malı ve mülkü olan kadınlardır. Girit toplumunun genelinde kadınlarının statü olarak, diğer toplulukların kadınlarına kıyasla daha yüksek seviyede olduğu bilinmektedir.¹²²

¹²² Elif Yılmaz, “Demirden Leblebi Girit: Ayvalık’a Yerleşen Girit Mübadilleri”, *Sosyoloji Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 22, 2011, s. 181.

3.3. Talepnamelerde Hanyalıları Ait Bilgiler

Hanyalı Müslümanlara ait bilgilerin elde edildiği alan, tasfiye talepnamelerinin ön sayfasıdır. Bu sayfada kayıt tarihi, kayıt numarası ve “müstedinin hüviyeti” şeklinde muhacirlerin doldurması gereken alanlar ve bir ihtar bulunmaktadır.

Handwritten text at the top right: 7906, 415/244

Handwritten text in the center: تصفيه طلبنامه سی

Handwritten text at the bottom: مستدعینك هو بی

İsim ve Soyadı	Yaşı	Cinsiyet	Mevki	Mevki	Mevki	Mevki
Esna Hanım	20	Kız	...	...	...	...

Resim 3.1.: Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesinin ön sayfası¹²³

Bu sayfada, talepnameyi dolduracaklara yönelik yapılan ihtar şu şekildedir:

“Ashab-ı müracaatın yanlış veya mübalağalı beyanname ita etmemesi ve aksi halin kendi zararını mucib olacağı ihtar olunur.”

¹²³ Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 67 – 210 – 8.

Bu ihtarın hemen altında, “tasfiye talepnamesi” yazısı mevcuttur. Onun altındaki, muhacirlerin ağzından yazılmış ibare ise şu şekildedir:

“Zîrde vaz’ül-imza ben fi 30 Kânun-ı Sani sene 1923 tarihli Mübadele Mukavelenamesi mucibince âtide irae olunan emval-i menkule ve gayr-i menkulemin Muhtelit Mübadele Komisyonu marifetiyle menafiime muvafık surette tasfiye edilmesini rica ederim.”

“Müstedinin hüviyeti” isimli alan, talepname sahibinin doldurması gereken kısımlardan ilkidir. Bu alanda bulunan kısımlar sırayla “isim ve pederinin ismi”, “memleketi”, “elyevm sakın bulunduğu mahal” ve “sanatı” olarak sıralanabilir.

“İsim ve pederinin ismi” kısmında, talepname sahiplerinin kendi ve babalarının isimlerinin yazılması beklenmiştir. Hanyalı erkekler “bin”, kadınlar “bint-i” terkihiyle kendilerinin ve babalarının ismini bu kısma eklemişlerdir. Bu noktada bazı kadınların, babalarını yazmayıp bunun yerine kimin karısı olduklarını yazdıkları da görülmüştür. Burada kullanılan terkip de “zevce-i” ya da “...’nın/nin zevcesi” olarak tespit edilmiştir. Hanyalılar istenilen isim ve baba ismi bilgisinden başka, kendi lakaplarını da bu bölüme eklemişlerdir. Lakap kullanımı bütün Girit genelinde yaygın ve önemli olduğu için Hanyalı talepname sahipleri bu bilginin eklenmesini de uygun görmüşlerdir.

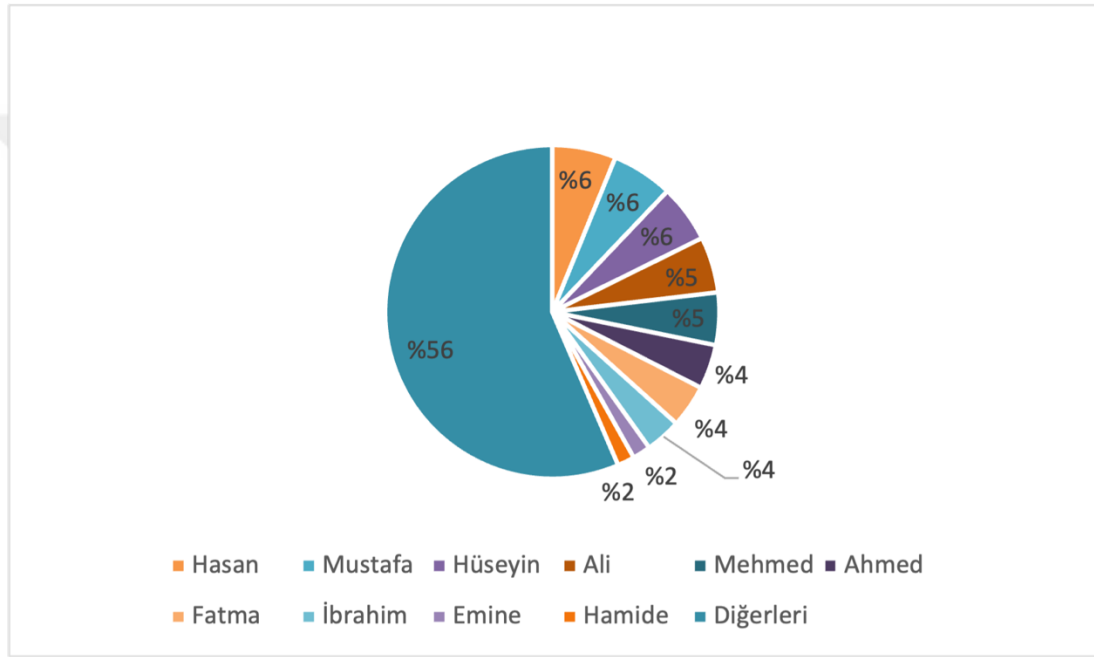
Diğer bir doldurulması gereken alan “memleketi” alanıdır. Bu alan 4 kısma ayrılmıştır. Memleketin “livası”, “kazası”, “şehri” ve “karyesi” bölümlerinin ayrı ayrı yazılması beklenmiştir. Aynı durum “elyevm sakın bulunduğu mahal” kısmı için de geçerlidir.

Bu sayfada muhacirlerin doldurması gereken son alan “sanatı” kısmıdır. Bu kısım, aslında, talepname sahiplerinin mesleklerini yazması için ayrılmış olan bir bölümdür.

3.3.1. Talepname Sahiplerinin İsimleri

Zikredildiği üzere, talepname sahibi olan toplam 2.973 kişi tespit edilmiş idi. Bu 2.973 kişiden 2 tanesinin ismi okunamamıştır. 4 talepname sahibinin ismi ise

yazmamaktadır.¹²⁴ Hanyalıların hangi isimleri çocuklarına verdikleri, Hanya toplumunun önem verdiği değerlerin tespiti açısından önemlidir. Hanyalılara ait talebnameelerde 183 kişinin ismi Hasan, 176 kişinin ismi Mustafa, 166 kişinin ismi Hüseyin, 161 kişinin ismi Ali, 151 kişinin ismi Mehmed, 128 kişinin ismi Ahmed, 123 kişinin ismi Fatma, 103 kişinin ismi İbrahim, 52 kişinin ismi Emine, 49 kişinin ismi ise Hamide olarak tespit edilmiştir.

Şekil 3.2.: Hanyalı talepname sahiplerinin isim dağılımı

Grafiğe göre en çok kullanılan 10 ismin toplam oranı %44'tür. Diğerleri kısmında birbirinden farklı toplam 557 farklı ismin olduğu düşünüldüğü zaman Hanyalıların en çok kullandığı 10 ismin ne kadar fazla kişide olduğu tablosu daha net ortaya çıkmaktadır.

Hanyalıların çocuklarına isim koyarken göz önünde bulundurduğu değerlerin, hiç şüphesiz, dinî değerlerden oluştuğu tespitini yapabiliriz. Hasan, Mustafa, Hüseyin, Ali, Mehmed, Ahmed, Fatma, İbrahim, Emine ve Hamide isimlerinin hepsi dinî kaynaklardan beslenen isimlerdir. Bunlar arasında Hasan, Hüseyin, Ali gibi

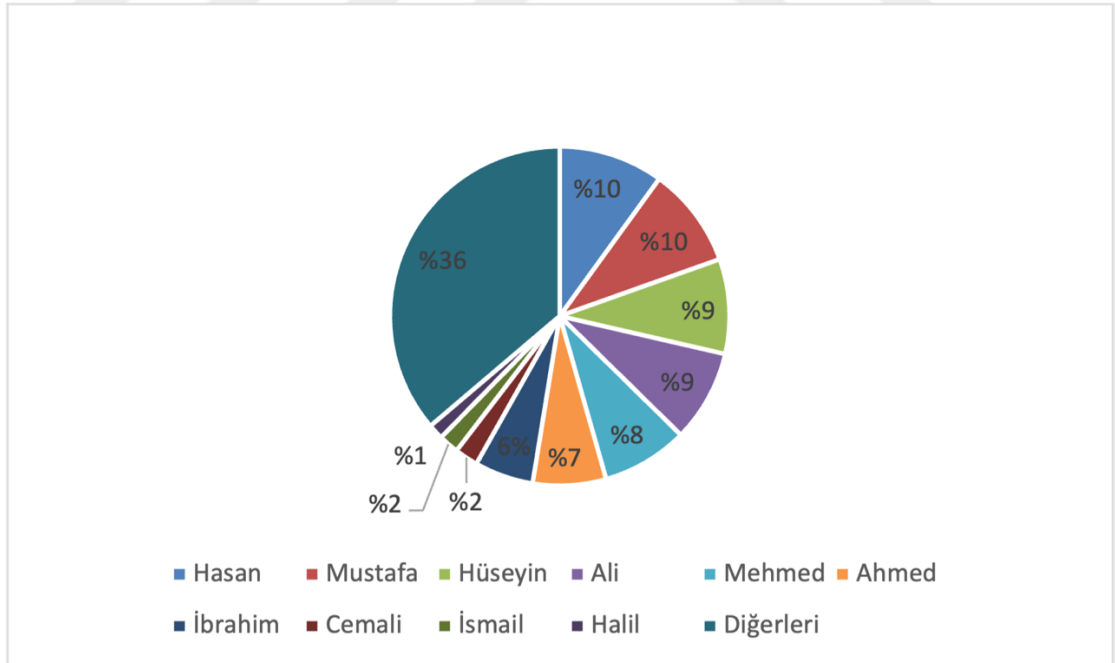
¹²⁴ Örnek için bkz. Yunusaki lakaplı bir muhacirin tasfiye talebnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talebnameleri (130-16-13-2)**, 39 – 1 – 5.

Bektaşilerin yoğunlukta kullandığı isimler göze çarpmaktadır. Nitekim Bektaşilik, Girit ve Hanya topraklarında oldukça yaygındır.

Bektaşiler, Girit'in fethi esnasında sefere katılmışlar ve büyük topraklara malik olarak adanın sosyal tabakasının şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır.¹²⁵ Bektaşilik, zaman içinde adanın Müslüman nüfusunda %12'den fazla bir paya sahip olmuştur.¹²⁶

3.3.1.1. Talepname Sahibi Erkeklerin İsimleri

Talepnamesi tespit edilen 2.973 Hanyalı Müslümandan 1.840'ının erkek olduğunun tespiti yapılmıştı. Bunlardan 4 tanesinin ismi yazmamaktadır. Talepnamede en çok geçen 10 erkek ismi sırayla 183 kez ile Hasan, 176 kez ile Mustafa, 166 kez ile Hüseyin, 161 kez ile Ali, 151 kez ile Mehmed, 128 kez ile Ahmed, 103 kez ile İbrahim, 41 kez ile Cemali, 35 kez ile İsmail ve 27 kez ile Halil'dir.

Şekil 3.3.: Hanyalı talepname sahibi erkeklerin isim dağılımı

¹²⁵ M. Emir İlhan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Belleğin Mukavemeti, Hatırlama, Kültür ve Tarih Açısından Girit", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, 2018, s. 232.

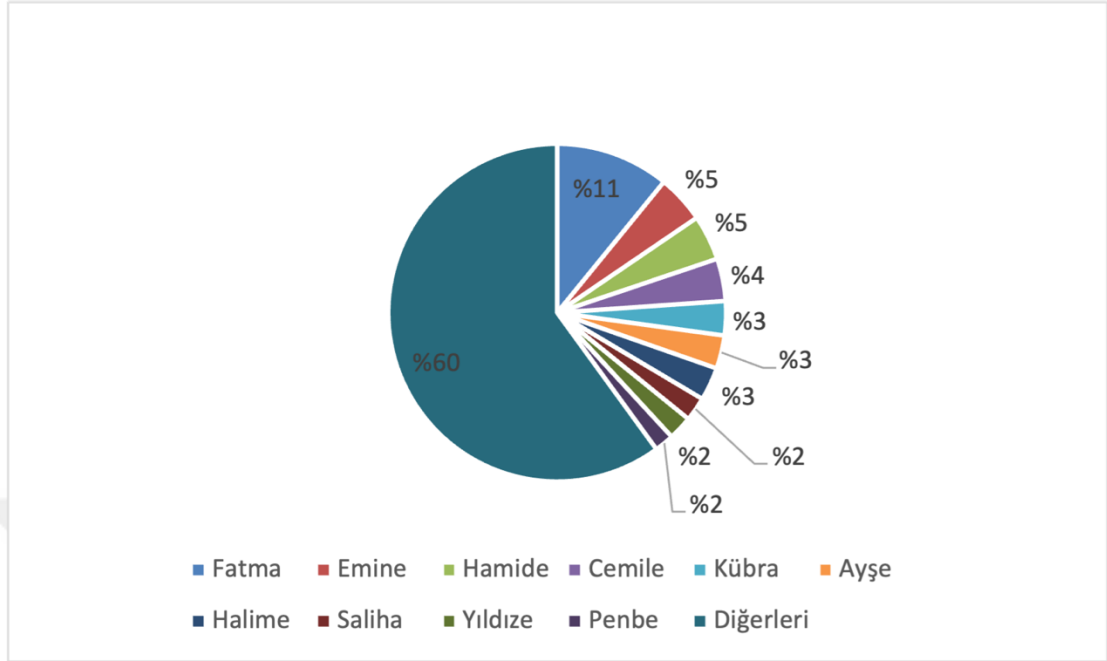
¹²⁶ Fahri Maden, *Girit Bektaşileri*, Ankara, La Kitap Yayınları, 2017, s. 10.

En çok kullanılan 10 erkek isminin toplam oranı %64, diğer isimlerin toplam oranı ise %36'dır. "Diğerleri" olarak tasniflenen isimlerin içinde 276 farklı isim olduğu düşünüldüğünde, en çok kullanılan 10 ismin buradaki kıymeti daha iyi anlaşılacaktır. Daha evvel dinî menşeli isimler olarak Hasan, Mustafa, Hüseyin, Ali, Mehmed, Ahmed, İbrahim zikredilmiş idi. Bunların arasına bu şekil ile Cemali, İsmail ve Halil de katılmıştır.

Şekle dahil olamayan fakat Hanyalı Müslüman erkekler arasında oldukça yaygın olan Mebruk ismi, günümüzde kullanılmayan fakat Hanya'ya özgü olan isimler arasında sayılabilir.

3.3.1.2. Talepname Sahibi Kadınların İsimleri

Talepnamesi tespit edilen 2.973 kişiden 1.133 kişinin kadın olduğunu belirtmiş idik. Bunlar arasından 2 kişinin ismi okunamamıştır. O dönem adına talepname düzenlenen kadınlardan 123 kişinin adı Fatma, 52 kişinin adı Emine, 49 kişinin adı Hamide, 46 kişinin adı Cemile, 37 kişinin adı Kübra, 36 kişinin adı Ayşe, yine 36 kişinin adı Halime, 26 kişinin adı Saliha, yine 26 kişinin adı Yıldize ve 21 kişinin adı Penbe'dir. Talepnamede en çok geçen 10 kadın ismi bunlardır.

Şekil 3.4.: Hanyalı talepname sahibi kadınların isim dağılımı

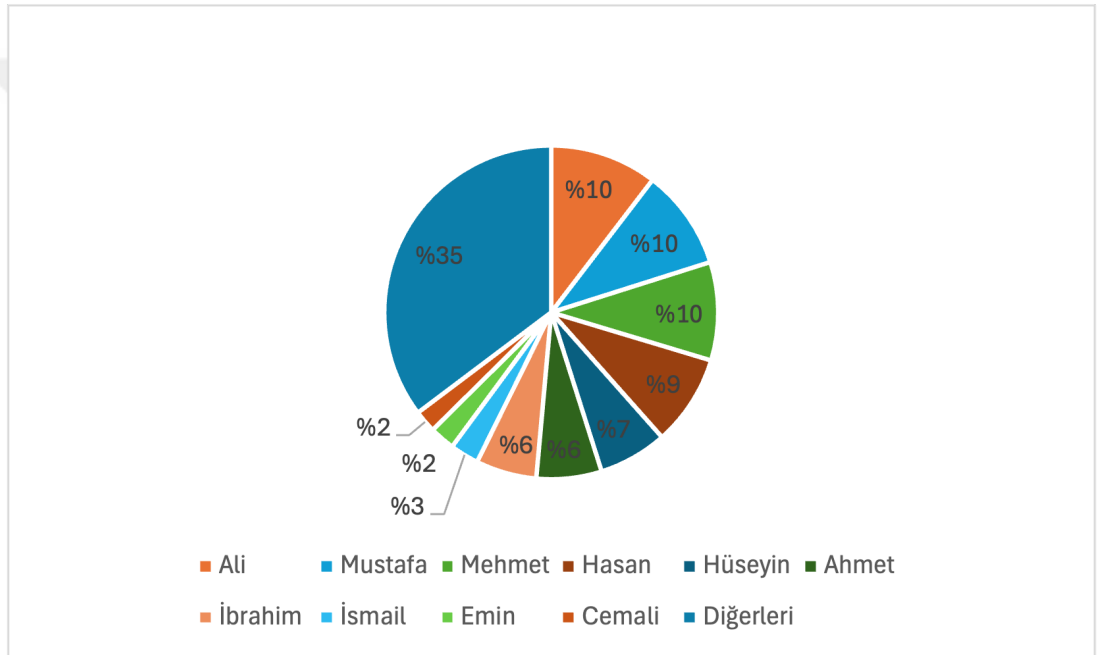
Şekilden de görüldüğü üzere, en çok kullanılan 10 kadın isminin toplam oranı %40'tır. Hanyalı Müslümanlar, kızlarına koydukları isimlerde yine menşei dinî olan isimler tercih etmişlerdir. Fatma, Emine, Hamide, Ayşe, Halime, Saliha bu isimlerden sayılabilir. Cemile ve Kübra'da Arapça kökenli isimlerdir. En çok kullanılan 10 isimden kalan 2'si, yani Yıldize ve Penbe isimleri Türkçe kökenli isimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Grafikte yer almasa da günümüzde pek kullanılmayan fakat o dönemin Hanya toplumunda sıkça tercih edilen bazı kadın isimleri mevcuttur. Örneğin Esna ve Şahsine isimlerinin 15'er kez geçtiği talepnemelerde tespit edilmiştir.

3.3.2. Talepname Sahiplerinin Babalarının İsimleri

Günümüz bürokrasinde önem verildiği üzere, geçmiş bürokraside de baba ismi kayıt altına alınmıştır. Tasfiye talepnemeleri de baba isimlerinin tutulduğu bir belge tipidir. Bazı talepnemelerde baba ismi yerine erkek eş isminin yazıldığı da görülmüş fakat bu veriler çalışma dışı tutulmuştur.

Tespiti yapılan 2.973 talepname sahibinin talepnamelerinde geçen toplam 2.580 baba ismi saptanmıştır. Saptanan baba isminin, tespit edilen talepname sahibinden az olmasının sebebi her talepnamede baba isimlerinin yazılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. 268 kişinin babasının ismi Ali, 251 kişinin Mustafa, 246 kişinin Mehmed, 227 kişinin Hasan, 172 kişinin Hüseyin, 163 kişinin Ahmed, 152 kişinin İbrahim, 72 kişinin İsmail, 63 kişinin Emin, 56 kişinin Cemali olarak görülmüştür. 5 babanın ismi ise okunamamıştır.

Şekil 3.5.: Hanyalı talepname sahiplerinin babalarının isimleri

Yukarıda görüldüğü üzere, en çok geçen 10 ismin toplam oranı %65'tir. %35'in 196 farklı isimden oluştuğu düşünüldüğü zaman, özellikle baba isimlerinde kültürel olarak bir kolektifliğin gözlemlendiği söylenebilir. Talepname sahiplerinin isimlerinde görüldüğü gibi, baba isimlerinin de dinî kaynaklardan beslendiği açıkça görülmektedir. Bu durum göstermektedir ki Hanyalılar, çocuklarına isim koyarken en az iki nesil boyunca aynı değer ve mefhumlara dikkat etmişlerdir.

3.3.3. Talepname Sahiplerinin Lakapları

Bütün Osmanlı İmparatorluğu coğrafyası düşünüldüğünde lakaplar özelinde Girit, müstesna bir yere sahiptir. Başka hiçbir coğrafyada görülmeyen lakap kullanımı ve yaygınlığı adeta Giritlilerin alamet-i farikasıdır. Hanya şehri de lakap çeşitliliği bakımından dikkate alınması gereken bir yerdir. Nitekim, Giritlilerin Türkiye Cumhuriyeti'nde devam eden nesilleri, kendi geçmişlerini tespit noktasında bu lakapların izini sürmek zorundadırlar.

Girit'teki lakaplar, lakabı kullanan şahıs hakkında oldukça kıymetli bilgiler verebilmektedir. Örneğin kişinin babasının adını, mesleğini, etnik kökenini, kişisel özelliklerini, memleketini vb. bilgileri elde etme imkânı mevcuttur. Lakaplar bu haliyle, bir aile ismi ya da oldukça basitleştirilmiş bir tabirle soyadı olarak değerlendirilebilir. Bütün Yunanistan coğrafyasında sadece Girit'te görülen hem Türklerin hem de Yunanların “-akis”¹²⁷ olarak da lakaplarında kullandıkları “-aki” eki, kelime anlamı olarak “zade” manasına gelmektedir.¹²⁸ Bu ekin önüne bazen “k” harfi koyularak “-kaki” bazen “z” harfi koyularak “-zaki” bazen de “l” harfi koyularak “-laki” olarak kullanıldığı görülmüştür. Fakat bazı talepnamelerde “-aki” ekinin yazılmayıp doğrudan lakap kökünün yazıldığı da tespit edilmiştir. Özellikle 19. yüzyıldan sonra “-zade” ekinin yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandığı görülmektedir.¹²⁹ İlerleyen süreçte “-zade” ekinin yerini “-oğlu” eki alacaktır. Kadınlarda görülen -pula/pola” eki de yine aynı manaya gelmektedir. Kadınların lakabındaki bu ek tıpkı erkeklerde olduğu gibi bazı kaynaştırma harfleri almaktadır. Örneğin “Mühürdarzadezopola” lakabında kaynaştırma için “-zo” eki kullanılmıştır. Lakap kökü aynı kalsa da erkek ve kız kardeşler arasında lakapların imla değişime uğradığı gözlemlenmiştir. Örneğin, erkek kardeşin kullandığı İbrahimaki lakabı kız kardeşin kullanımında İbrahimopola olarak görünmektedir. Lakaplarda dikkat çeken diğer bir detay da D ve Z, S ve Ş harflerinin değişimidir. Bazılarında D ve Z değişimi

¹²⁷ Menekşe, **a.g.e.**, s. 20.

¹²⁸ A. Nühket Adıyeke ve Nuri Adıyeke, **a.g.e.**, İstanbul, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, 2011, s. 4.

¹²⁹ A. Nühket Adıyeke ve Nuri Adıyeke, **a.g.e.**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024, s. 136.

görüldüğü gibi,¹³⁰ talepnamelerin bazılarında da Ş harfi yerine S harfinin kullanıldığı görülmüştür.¹³¹

Talepnamelerde toplam 2.843 adet lakap tespit edilmiştir. Birbirinden farklı olarak tespit edilen lakap sayısı ise 1.248’dir. Tespit edilen lakap sayısının talepname sahibinden az olmasının sebebi, her talepname sahibinin lakap kullanmamasıdır. Fakat, bazı talepname sahiplerinin iki adet lakaba sahip oldukları görülmüştür. Çoğunlukla bu lakabın birisinin babalarına ait, diğerinin ise kendilerine ait olduğu anlaşılmıştır. Babalarının lakaplarını çocuklarının kullandığı da görülmüştür.¹³² En çok kullanılan lakaplar şu şekildedir:

Lakap	Kişi Sayısı
Arnavutaki/Arnautaki/Arnavutopola/Arnavutoğlu	39
Kaurzade/Kavurzade/Gavurzade	26
Fafulaki	25
Çavuşaki/Çausaki/Çavuşopola	22
Bistolaki/Bistolopola	19
Abdiağazade	17
Borlaki/Borlopola	17
Yusufaki/Yusufopola	16
Bekiraki/Bekiropola/Bekiroğlu	15
Mollaömeraki	15
Cifiraki	14
Daostaki	14
Mavralaki/Mavralizade	14
Yunusaki/Yunusopola/Yunusoğlu	14
Babalaki	13
Hacıismailaki/Hacıismailoğlu	13
Loraki/Loropola	13
Mısırlaki/Mısırlopola	13
Odabaşaki/Odabaşızade	13
Ragıbaki	13
Selimaki	13

¹³⁰ Parzalaki – Pardalaki değişimi için bkz. İbrahim Parzalaki’nin oğlu Ahmet Bey’in tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 63 – 183 – 3.

¹³¹ Bektaşopola – Bektasopola değişimi için bkz. Esna Daostaki Bektaşopola’nın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 59 – 153 – 4.

¹³² Örnek için bkz. Mustafa Lazaki’nin oğlu Mehmet Ali’ye ait tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 39 – 2 – 12.

Hırkazaki/Hırkazade	12
Karaalaki/Karaalizade	12
Latifaki/Latifpola/Latifopola	12
Turuzaki/Turuzoğlu	12
Şabanaki/Şabanpola/Şabanzade	12
Balcaki/Balcızade	11
Bektaşaki/Bektaşopola	11
Dervişaki/Dervişopola	11
Feyzaki	11
Fildişiaki/Fildişiopola	11
Topçubaşaki/Topçubaşızade/Topçubaşopola	11
Çalpaki/Çalpopola	11
Ağakaki/Ağakopola	10
Bobolaki	10
Fafazaki	10
Kefalyanaki/Kefalyanzade	10
Tosunaki	10
Hacımustafaki/Hacımustafaoğlu/Hacımustafopola	9
Hacıpiraki	9
Hacıtosunaki/Hacıtosunopola	9
Hafızaki	9
Haydaraki/Hıdıraki	9
Horafaki	9
Pirakaki	9
Saidaki	9
Süleymanaki/Süleymanopola	9
Venturaki/Venturzade	9
Abdülaki	8
Alyotaki/Alyotzade	8
Bornazaki	8
Bıçakçaki	8
Fafulağazaki/Fafulağazade	8
Hacaki	8
Kazakoraki	8
Lazaki	8
Lorzaki/Lorzopola	8
Maralaki	8
Muradaki/Muradoğlu	8
Salihağazade	8
Saraçaki/Saraçzade	8
Çafandaki	8
Ömeraki/Ömerzade	8

İskenderaki/İskenderopola	8
Bakkalaki	7
Balaki	7
Edhemaki/Edhemopola	7
Hamilaki	7
Hocaoğlaki/Hocaoğlu	7
Kaliçonaki	7
Kanberaki/Kamberopola	7
Karakulaki/Karakulopola	7
Kasımalaki/Kasımalopola	7
Kekezaki	7
Korzalaki/Korzalizade	7
Lolozaki	7
Lopaki	7
MorkinakiMorkinzade/Morkinopola	7
Mısırlı/Mısırlıopola	7
Parzalaki/Pardalaki	7
Pasafaki/Pasafzade	7
Sabalaki	7
Yeniçeraki/Yeniçerizade/Yeniçeropola	7
Çarkaki	7
Çorbacaki	7
Abdulaki/Abdulopola	6
Battalaki/Battaloğlu	6
Cezairlaki	6
Cikonaki	6
Darmaraki/Darmarzade	6
Delimehmedaki	6
Evliyazaki/Evliyazopola	6
Hacıahmedaki/Hacıahmedoğlu/Hacıahmedopola	6
Halilaki/Halilopola	6
Katani	6
Kavalaraki/Kavalarzade/Kavalaropola	6
Kaçıyanaki	6
Kefalaki/Kefalopola	6
Kokinaki	6
Koklaki	6
Mahmudaki	6
Memişaki	6
Müezzinaki	6
Naimbeyzade	6
Osmanaki	6

Paşakaki	6
Pirohalilaki	6
Semeraki	6
Servaki/Servopola	6
Stelyaraki/Stelyaropola	6
Zonaki/Zonopola	6
Zırvaki	6
Abdikaki	5
Ahmediyedaki	5
Arifefendaki/Arifefendopola	5
Avnaki/Avnopolu	5
Baliraki/Baliropola	5
Bayramaki/Bayramopola	5
Bedevaki/Bedevpola	5
Bikaki	5
Cicikaki	5
Delaki	5
Fanoryaki	5
Fikaki	5
Hacıalaki/Hacıalioğlu	5
Hacıbilasaki	5
Kafkalaki/Kafkalopola	5
Kalyoncaki	5
Kamaryanaki	5
Karamustafaki/Karamustafaoğlu	5
Kavazaki	5
Kaçaralaki/Kaçaralopola	5
Kopritaki	5
Koçifaki	5
Mebrukaki/Mebrukzade	5
Mehmedalaki	5
Punaçaki	5
Rüstemaki	5
Teripaki	5
Viçincizade	5
Çikalaki	5
Şerifaki	5

Tablo 3.1.: Hanyalıların talepnamelerinde en çok karşılaşılan lakaplar¹³³

¹³³ Tespit edilen tüm lakapları görmek için bkz. Ek 1.

Elde edilen verilere göre farklı varyasyonlarıyla en çok kullanılan 10 lakap 39 kez ile Arnavutaki/Arnautaki, 26 kez ile Kaurzade/Kavurzade/Gavurzade, 25 kez ile Fafulaki, 22 kez ile Çavuşaki, 19 kez ile Bistolaki, 17 kez ile Abdiağazade, 16 kez ile Borlaki, 16 kez ile Yusufaki, 15 kez ile Bekiraki ve yine 15 kez ile Mollaömeraki'dir. 13 adet lakap okunamamıştır.

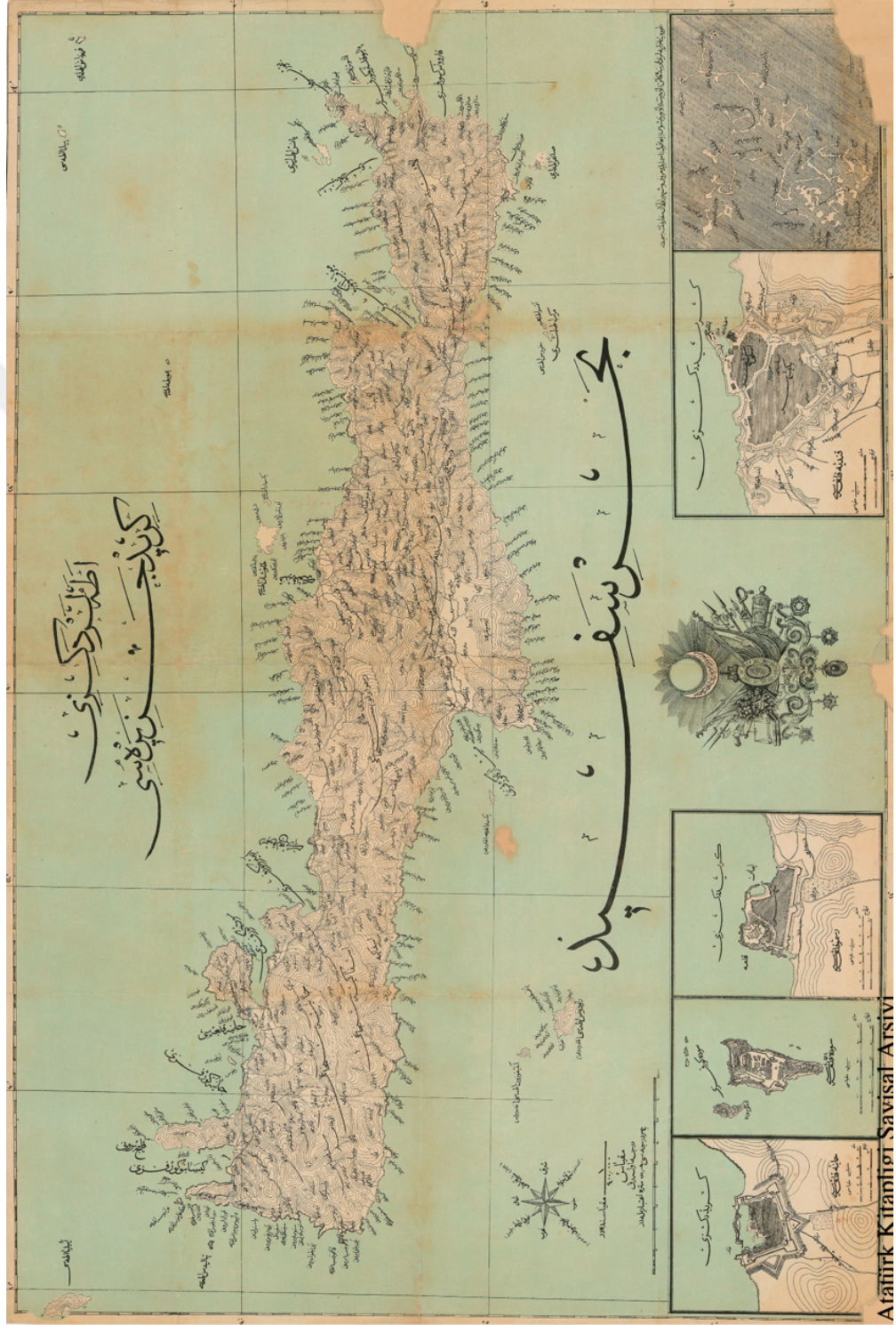
Daha önceki satırlarda lakapların neye göre benimsendiğinden bahsedilmiş idi. Dikkat edilirse Arnavutaki/Arnautaki lakabının etnik kökenle, Fafulaki, Abdiağazade, Mollaömeraki lakaplarının ata isimleriyle, Çavuşaki lakabının ise meslekle ilgisi olduğu görülebilir. Kişisel özelliklerin lakaplardaki yansıması da taval-uzun kelimelerinin lakap kökleri olarak kullanılması gözlemlenebilir.

Kaynağını ata isimlerinden alan Fafulaki, Abdiağazade ve Mollaömeraki gibi lakaplara ayrı bir parantez açmak gerekir. Daha evvel, talepname sahiplerinin isimlerini inceleyen bölümümüzde en çok kullanılan isimleri zikretmiş idik. Bu isimler arasında Faful, Abdi ve Ömer isimleri bulunmamakta idi. Fakat anlaşıyor bu isimler, Girit'in geçmiş yıllarında en çok sahip olunan erkek isimlerindendir.

Girit'e özgü lakaplar dışında, özellikle babaların, isimlerinin önlerinde "Hacı" lakabını kullandıkları da oldukça sık görülmüştür. Meşayikten olanlar da "Şeyh" lakabını isimlerinin önünde kullanmaktan imtina etmemişlerdir.

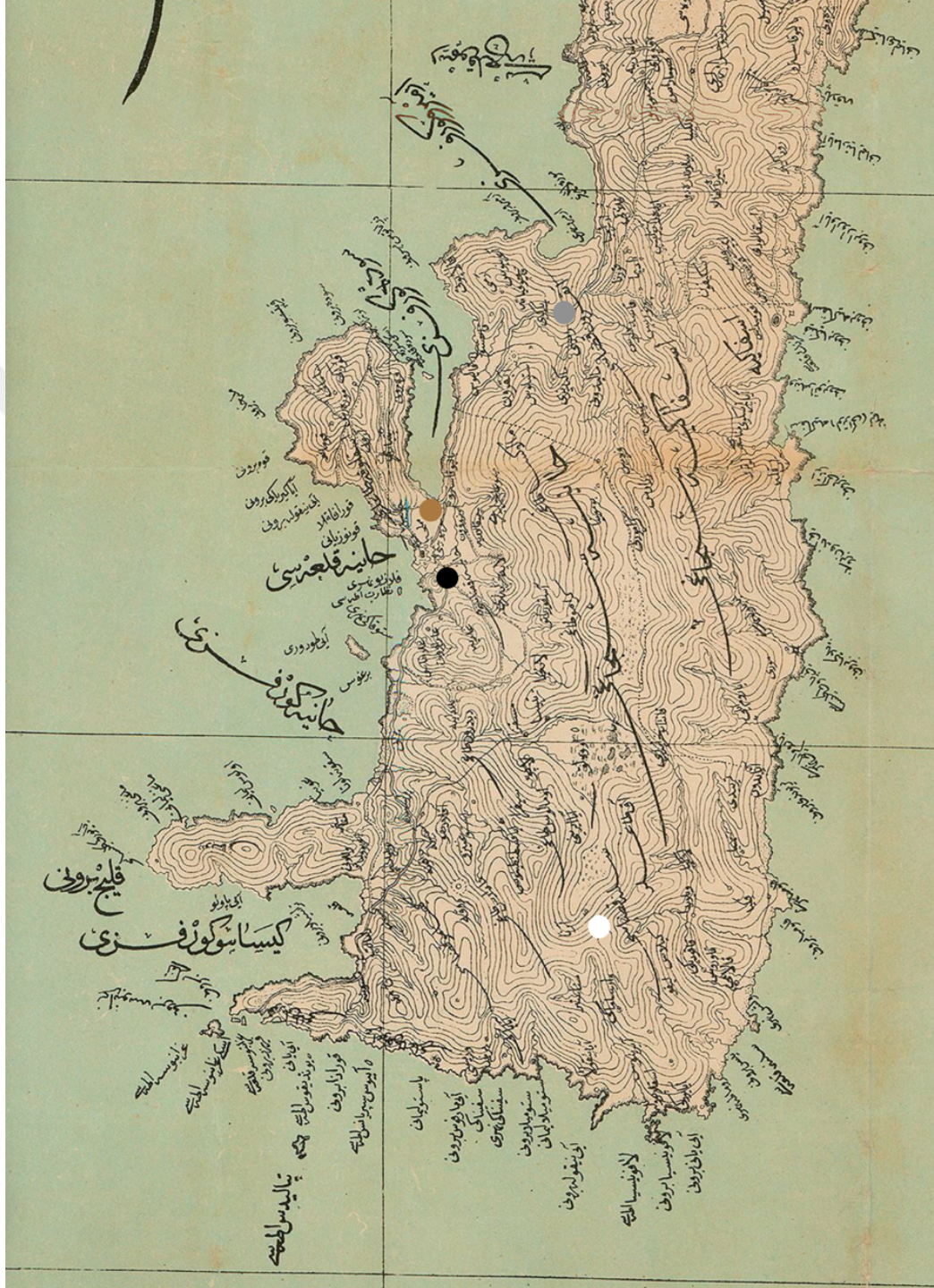
3.3.4. Talepname Sahiplerinin Memleketleri

Hanyalıların, Hanya'nın hangi bölgesinden olduklarına dair de veriler elimizde mevcuttur. Tasfiye talepnamelerinde şahısların memleketlerinin yazılmasıyla ilgili, detaylı olarak "liva, kaza, karye" gibi sütunlar verilmiş olsa da bu sütunların çok dikkatli doldurulmadığı görülmüştür. "Liva" sütununa ekseriyetle "Hanya" yazıldığı tespit edilmiştir. "Kaza" ve "karye" sütunlarındaki yerleşim yerlerinin birbiriyle iç içe yazıldığına şahitlik edilmiştir. Mezkûr sütunlara da genellikle mahalle adlarının yazıldığı görülmüştür. Bu sebeple, "kaza" ve "karye" sütunlarındaki veriler birleştirilmiştir ve talepnamelerde yazan kaza-karye kombinasyonlarına sadık kalınmıştır.

Harita 3.1.: Girit adası haritası¹³⁴

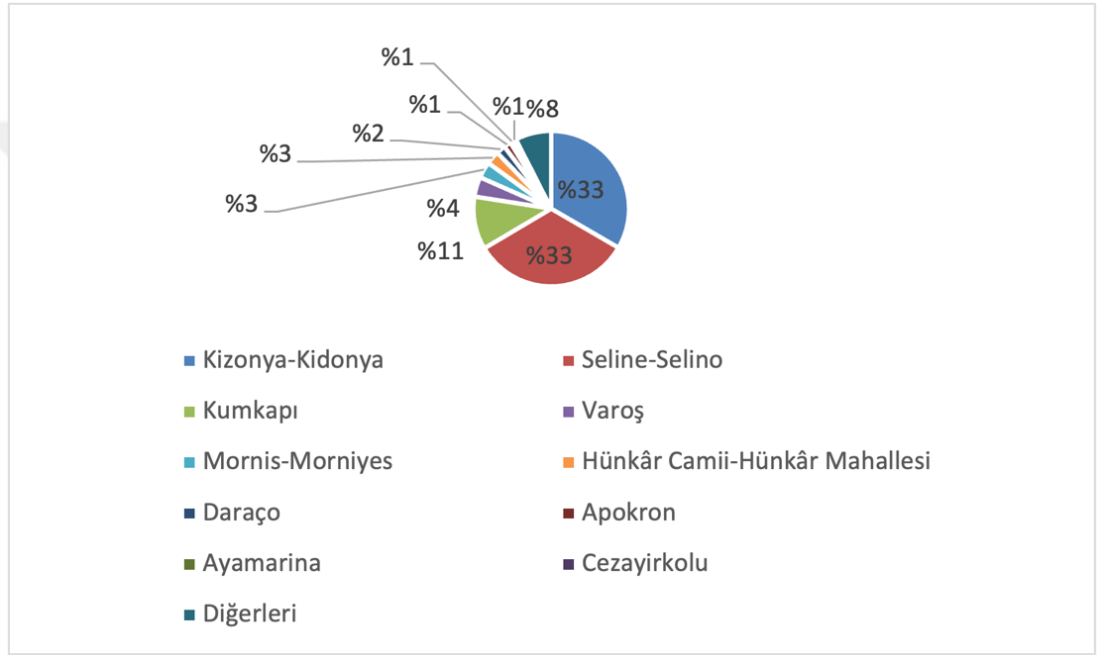
¹³⁴ Girit adası haritası, İBB Atatürk Kitaplığı, 912.499.8. GİR, Hrt_011151.

Harita 3.2.: Girit adasına ait haritada Hanya sancağı¹³⁵

¹³⁵ Girit adası haritası, İBB Atatürk Kitaplığı, 912.499.8. GİR, Hrt_011151. Soldan sağa; beyaz ile işaretlenen yer Seline kazası, siyah ile işaretlenen yer Hanya şehir merkezi, kahverengi ile işaretlenen yer Hanya varoşu, gri ile işaretlenen yer Apokron kazasıdır.

Toplam 719 yerleşim yeri tespit edilmiş ve kaba hesapla, Hanyalıların 227'si Kizonya-Kidonya, 225'i Seline-Selino, 75'i Kumkapı, 28'i Varoş, 23'ü Mornis-Morniyes, 19'u Hünkâr Camii-Hünkâr Mahallesi, 13'ü Daraço, 10'u Apokron, 5'i Ayamarina ve 4'ü Cezayirkolu bölgelerinden gelmiştir. 39 adet kaza, karye ve mahalle ismi okunamamıştır.

Şekil 3.6.: Hanyalı talepname sahiplerinin memleketleri

Grafiğe göre, Kizonya-Kidonya ve Seline-Selino bölgesi olanlar, o dönemin Hanya toplumunun %66'sını oluşturmaktadır. Diğerleri isimli dilimde toplam 51 yerleşim yerinin daha olduğu düşünüldüğünde, Kizonya-Kidonya ve Seline-Selino bölgelerinin Hanya'daki önemli Türk yerleşim yerlerinden olduğu yorumu rahatça yapılabilir. Şekilde gösterilmeyen Provolya isimli bölge mevcuttur. Bu bölge birçok Hanyalı Müslümanın memleketidir. Talepnamelerde bu bölge genellikle Kizonya-Kidonya bölgesine bağlı olarak yazıldığı için bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Adada huzursuzluk ve çatışmaların baş gösterdiği yıllardan itibaren köylerdeki Müslüman nüfus şehirlere hicret etmeye başlamıştı. Bu sebeple, talepnamelerin yoğunlukla tutulduğu 1923-1924 tarihleri itibarıyla Hanya şehir merkezinde yoğun Müslüman nüfusu bulunması tesadüf değildir. Belli ki, köylü olan yaşlı nüfusun

çocukları Hanya'nın şehir merkezinde ve merkezî kazalarında doğmuştur. Nitekim Kizonya-Kidonya, Kumkapı, Morniyes, Hünkâr Camii-Hünkâr Mahallesi, Daraço, Ayamarina ve Cezayirkolu mevkiileri Hanya'nın şehir merkezine oldukça yakın yerlerde bulunmaktadır. Varoş bölgesi Hanya kalesinin dışında kalan yerdir. Seline-Selino ve Apokron kazaları Hanya şehir merkezinden uzak ayrı yerleşim yerleridir. Kisamo, aslında ayrı bir kaza olsa da bazı talepnamelerde Seline-Selino kazasıyla birlikte yazıldığı için Seline-Selino kazasının içinde değerlendirilmiştir. Seline-Selino kazasına oldukça yakın bir yerde bulunan Kisamo kazası, Hanyalı Müslümanların önemli memleketlerinden biridir.

Hanya'da mahaleller isimlerini bölgede bulunan camilerden almışlardır. Örneğin Hünkâr Mahallesi adını Hünkâr Camii'nden, Cezayirkolu ise adını Cezayirkolu Camii'nden almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda, fethedilen bir yerde fetheden padişah adına bir hünkâr camiinin açılması mutad idi. Hanya, Sultan İbrahim döneminde fethedildiği için burada da hemen Sultan İbrahim'in adını taşıyan bir Hünkâr Camii teşkil edilmiş,¹³⁶ ilgili mahalle adını buradan almıştır. Cezayirkolu Camii de aslında Santa Maria Katolik Kilisesi iken,¹³⁷ fethin akabinde Girit Seferi için adaya Cezayir'den getirilen askerler için adlandırılmıştır.¹³⁸

3.3.5. Talepname Sahiplerinin Talepname Tutulurken Bulunduğu ve Talepnamelerin Tutulduğu Yerler

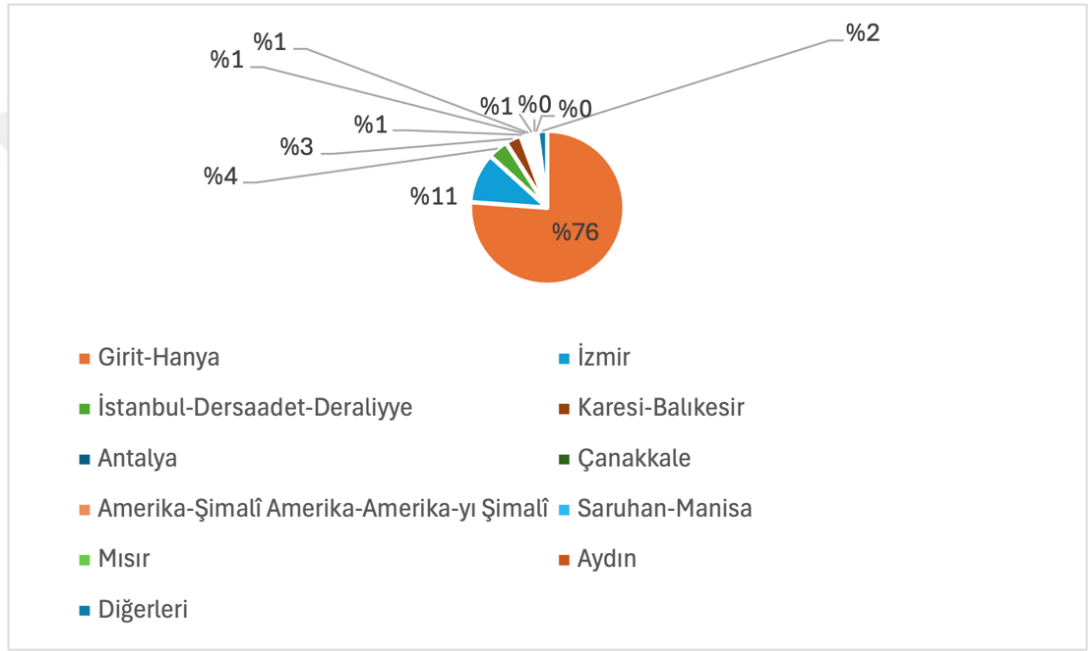
Talepname sahibi Hanyalılar, talepnamelerini doldururken “elyevm sakın bulunduğu mahal” kısmına o an bulundukları yeri yazmak durumundaydılar. Talepnamesini kendi dolduramayacak durumda olanların ise vekilleri bu haneyi onların adına doldurmuştur. Verileri sadeleştirmek için tıpkı “Talepname Sahiplerinin Memleketleri” başlığında olduğu gibi, “kaza” ve “karye” verileri birleştirilerek “liva” esaslı bir tablo oluşturulmuştur.

¹³⁶ A. Nükhet Adıyeke ve Nuri Adıyeke, **a.g.e.**, s. 73.

¹³⁷ **A.e.**, s. 76.

¹³⁸ Ahmet Yorulmaz, **Savaşın Çocukları Girit'ten Sonra Ayvalık**, İstanbul, Belge Yayınları, 1997, s. 73.

Toplam 2.628 yerleşim yeri saptanmıştır. Talepname sahiplerinin 2.002'sinin Girit-Hanya'da, 278'inin İzmir'de, 112'sinin İstanbul-Dersaadet-Deraliyye'de, 87'sinin Karesi-Balıkesir'de, 20'sinin Antalya'da, 20'sinin Çanakkale'de, 16'sının Amerika-Şimalî Amerika-Amerika-yı Şimalî'de, 15'inin Saruhan-Manisa'da, 13'ünün Mısır'da, 10'unun Aydın'da bulunduğu tespit edilmiştir. 1 kişi bulunduğu yeri Türkiye olarak yazmıştır.¹³⁹ 2 yerleşim yerinin ismi ise okunamamıştır.

Şekil 3.7.: Hanyalı talepname sahiplerinin talepname tutulurken bulundukları yerler

Grafikte görüldüğü üzere, talepnemeleri tutanların %76'sı Girit'te bulunmaktadır. Hanyalı olan fakat Kandiye'de bulunan birkaç kişi olmasından ötürü tasnifleme esnasında Girit çatısı kullanılmış olsa da %76'nın çoğunluğu yine Hanya'da bulunmaktadır. Bu durum bize göstermektedir ki, tasfiye talepnemelerinin kullanım hakkı 1912'den itibaren hicret edenleri de kapsasa da tasfiye talepnemelerini kullananlar genelde mübadele işlemlerinin başladığı tarih itibarıyla Hanya'da bulunanlar olmuştur. Talepname sahipleri, Kizonya-Kidonya, Kumkapı, Hünkâr Mahallesi, Ağa Camii Mahallesi gibi yerlerde bulunmaktadır. Toplam 10 kişi

¹³⁹ Hasan Servaki'nin oğlu Şefik Bey'e ait tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnemeleri (130-16-13-2)**, 47 – 59 – 1.

Hanya'da hapisnede mahkûm olduğunu belirtmiş,¹⁴⁰ 2 kişi ise bulunduğu yer olarak Mevlevihaneyi işaret etmiştir.¹⁴¹

%11 oranıyla İzmir'de bulunanlar, hiç şüphesiz, Mübadeleden evvel Türkiye'ye gelmiş ve bir şekilde Türkiye'nin iş ve sosyal hayatına entegre olmuş kişileri kapsamaktadır. Çünkü İzmir, mübadil yerleşim bölgesi olarak devlet tarafından tayin edilmiş bir bölge değildir. Hanyalılar, İzmir'in Eşrefpaşa, Karşıyaka, Karantina, Bornova gibi yerlerinde bulunmaktadır. İzmir'deki durum İstanbul'da da geçerlidir. İstanbul da mübadil iskân bölgesi değildir ve önceden gelen Hanyalıların meskenidir. İstanbul'da Bostancı, Beyoğlu, Asmaaltı, Galata, Beyazıt bölgeleri Hanyalıların bulunduğu yerlerdendir. Antalya'da Kemer ve Alanya, Çanakkale'de Arslanca ve Ayvacık, Saruhan-Manisa'da Turgutlu ve Kasana, Aydın'da Umurlu ve Söke bölgeleri de yine hayata atılmış olma olgusunun örnekleridir.

Karesi-Balıkesir ise mübadil iskân bölgesidir. Bu bölgeye giden Hanyalıların yazdığı bir yer olarak göze çarpmaktadır. Hanyalı mübadiller devlet tarafından genellikle Ayvalık ve Edremit bölgelerine yerleştirilmiştir.

Grafikte göze çarpan Amerika-Şimalî Amerika-Amerika-yı Şimalî ve Mısır bölgeleri ise, Hanyalıların mübadeleden önce kendi inisiyatifleriyle hicret ettikleri yerleri göstermektedir. Amerika'nın Ohio kentinde 1,¹⁴² İskenderiye ve Kahire'de 13 Hanyalı tespit edilmiştir. Türkiye dışına hicret etmiş olan Hanyalıların sayısı hiç de az değildir. Grafikte gözükmeyen fakat Trablusgarp, Paris ve Suriye'de bulunan Hanyalılar vardır. Mısır, Trablusgarp ve Suriye gibi yerler, Girit'e yakınlıklarından ötürü Hanyalıların tercih ettiği muhaceret lokasyonları olarak göze çarpmaktadır.

¹⁴⁰ İzzeddin Hapishanesi'nde mahkûm bulunan 8 kişinin tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 63 – 182 – 4; Şakir Hasan Babazaki'nin tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 63 – 182 – 5; Mustafa Bey'in oğlu Malikonzade Hüsnü Rıfat'ın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 66 – 200 – 2.

¹⁴¹ Hüseyin Dolonaki'nin oğulları İsmail ve Said'in tasfiye talepnameleri, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 57 – 137 – 12, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 60 – 155 – 14.

¹⁴² Hüseyin Borlaki'nin oğlu Mehmet Bey'in tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 72 – 239 – 13.

Bingazi ve Derne’de bulunan Hanyalı sayısı 6, Paris’te 2,¹⁴³ Suriye’nin Şam şehrinde ise 1’dir.¹⁴⁴

Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu, Kuzey Afrika’yı Giritli Müslümanların iskân bölgesi olarak kullanmıştır.¹⁴⁵ Hanyalıların Kuzey Afrika ile temaslarının kaynağını coğrafi yakınlık ve iskânla birlikte siyasî tarihte aramak da mümkündür. Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın Girit’te etkin olduğu 19. yüzyılda, Afrika’dan adaya muhacir getirilmiştir. Bunların çoğunluğu köle olarak hizmet etmişlerdir.¹⁴⁶ Bu kişilerin soylarının tespiti, tasfiye taleplerindeki lakaplardan yapılabilmektedir.

Bilindiği üzere tasfiye taleplerinden elde edilen kazançlar yalnızca Türkiye’de geçerlidir. Dolayısıyla, yurtdışında bulunan Hanyalıların bu haktan yararlanmaya çalışması kıymetlidir. Bu durum Hanyalıların, yurtdışında bulunsalar dahi haklarından ve Türkiye’deki geleceklerinden vazgeçemediklerinin önemli bir tezahürüdür.

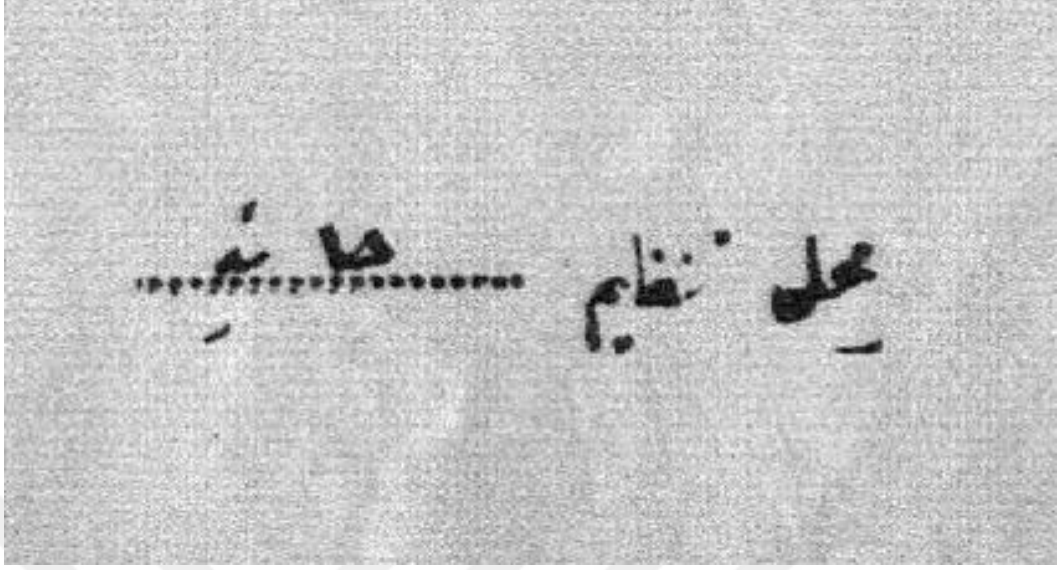
Bu veriyle bağlantılı diğer bir veri de tasfiye taleplerinin tutulduğu lokasyonların “mahal-i tanzim” adlı kısma yazılmasıyla oluşmuştur. “Mahal-i tanzim” adlı kısım, mal beyan edilecek olan cetvellerin en sonunda bulunmaktadır:

¹⁴³ Paris’te bulunan talepname sahiplerinden biri orada eğitim görmektedir bkz. İbrahim Çavuşaki’nin oğlu Mehmet Bey’in tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 42 – 22 – 21.

¹⁴⁴ Mehmet Ali Selâniklâki’nin tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 58 – 141 – 6.

¹⁴⁵ Tafsilatlı bilgi için bkz. Melike Kara ve Mehtap Çelik, “Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da Girit Müslümanları”, **History Studies**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2014, s. 91-101.

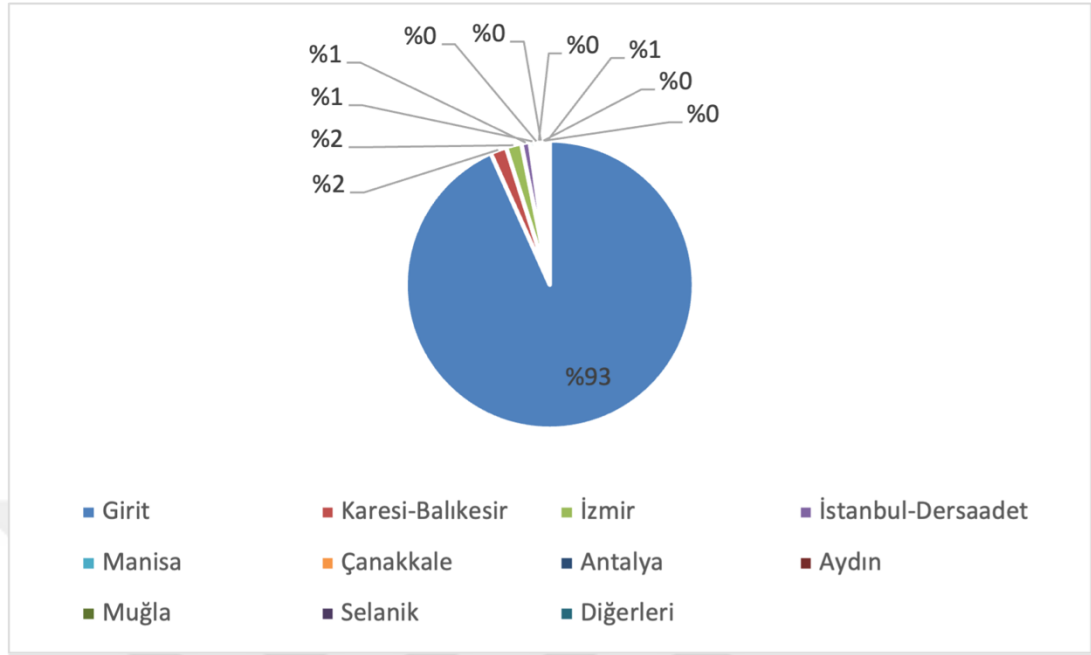
¹⁴⁶ A. Nükhet Adıyeke ve Nuri Adıyeke, **a.g.e.**, İstanbul, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, 2011, s. 19; A. Nükhet Adıyeke ve Nuri Adıyeke, **a.g.e.**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024, s. 210.

Resim 3.2.: Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesinde bulunan “mahal-i tanzim” kısmı¹⁴⁷

Buradan elde edilen verilere göre 2.307 adet lokasyon tespit edilmiştir. Talepnamelerin 2.151'i Girit'te, 42'si Karesi-Balıkesir'de, 40'ı İzmir'de, 22'si İstanbul-Dersaadet'te, 12'si Manisa'da, 8'i Çanakkale'de, 6'sarı Antalya ve Aydın'da, 5'i Muğla'da, 3'ü Selanik'te ve 11'i de diğer çeşitli yerlerde tutulmuştur. 1 yerleşim yerinin adı okunamamıştır.

¹⁴⁷ Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 67 – 210 – 8.

Şekil 3.8.: Hanyalı talepname sahiplerinin talepnamelerinin tutulduğu yerler

Şekilde de görüldüğü üzere %93'lük oranı ile, talepnamelerin en çok tutulduğu yer Girit olmuştur. Hanyalılar için tutulan bu 2.151 talepnamenin 2.147'si Hanya'da, 2'si Resmo'da, 1'i Kandiye'de tutulmuştur. Birisi için de sadece Girit'te tutulduğu kaydedilmiştir. Hanya'da tutulan talepnamelerden bir tanesi ve Resmo'da tutulan talepnamenin ikisi birden hapishanede tutulmuştur.¹⁴⁸ Girit'te tutulan talepnamelerin sayısının bu kadar ezici çoğunlukta olması, talepname dolduran Hanyalı Müslümanların büyük çoğunluğunun mübadele ile geldiğini göstermektedir. 3 adet talepnamenin Selanik'te tutulmuş olması da dikkat çekicidir. Bu durum, Yunanistan anakarasında az da olsa Hanyalı mübadilin olduğunu göstermektedir.

Karesi-Balıkesir'de bulunan muhacirlerin talepnamelerinin 34'ü Ayvalık'ta, 5'i Edremit'te, 3'ü ise Burhaniye'de tutulmuştur.

İzmir'de tutulan talepnameler Kemalpaşa, Urla ve Menemen'dendir. İstanbul'dan tutulan talepnamelerde ilçe belirtilmemiştir. Manisa'da Turgutlu, Saruhan ve Akhisar ilçeleri gözlemlenmiştir.

¹⁴⁸ Bkz. 118. dipnot.

Çanakkale’de tutulan talepnameler Gelibolu ve Küçükuyu’da, Antalya’da tutulanlar merkez ve Alanya’da, Aydın’da tutulanlar merkez ve Söke’de, Muğla’da tutulanlar ise Milas ve Bodrum’da tutulmuştur.

Diğer yerlerde tutulan talepnamelerden 3’ü Adana’da, 2’si Bursa’da, 2’si Samsun’da, 1’i Elaziz’de, 1’i Kocaeli’nde, 1’i Kastamonu’da ve 1’i de Aksaray’da tutulmuştur.

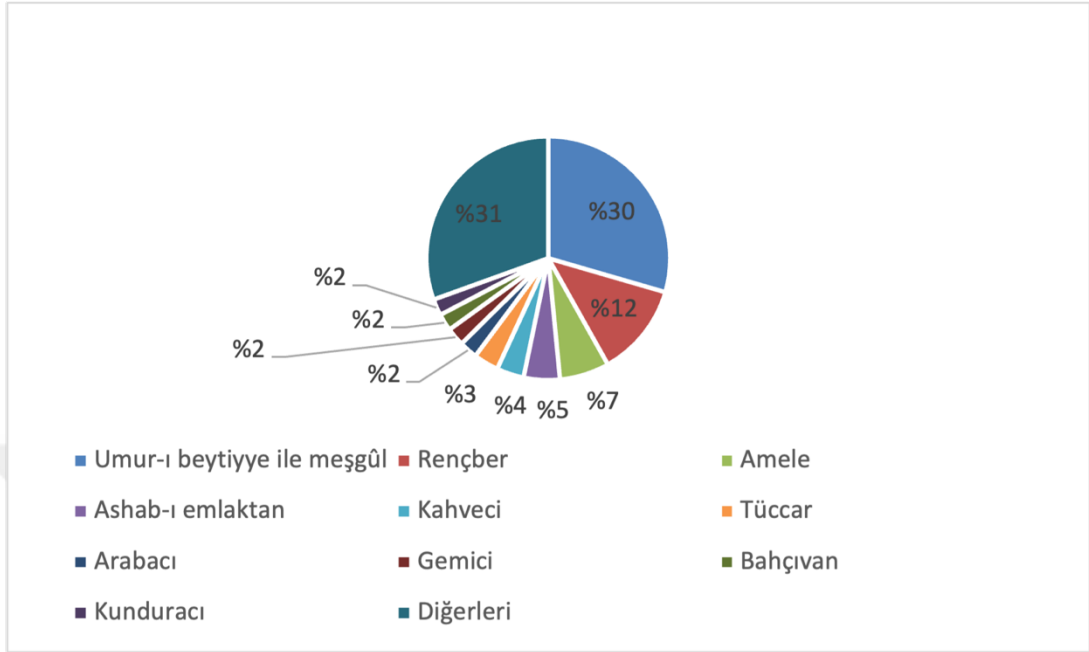
Girit’ten ve Yunanistan anakarasından gelenlerin mübadele tabi Hanyalı Müslümanlar tarafından tutulduğunu belirtmiş idik. Yukarıda zikredildiği üzere, Türkiye’nin birçok coğrafyasından tutulan bu tasfiye talepnameleri ise, 1912-1923 arasında Türkiye’ye yerleşmiş muhacirlerin talepnameleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3.6. Talepname Sahiplerinin Meslekleri

Bir toplumu oluşturan değerlerden en önemlisi ve elbette bir bölgenin kalkınmasını sağlayan en başat faktörlerden birisi ticarî faaliyetlerdir. Her muhacir gibi, Hanyalılar için tutulan tasfiye talepnamelerinde de mesleklerinin kayıtları tutulmuştur. Tasfiye talepnamesinde “sanatı” başlığıyla tutulan bu kayıtlar, Hanya toplumunun meslekî dağılımını ve Hanyalıların memleketlerinde hangi işlerle meşgul olduklarını gösteren çok önemli verilerdir.

Hanyalılara ait tasfiye talepnamelerinde toplam 2.575 adet meslek tespit edilmiştir. Talepname sahibi olan Hanyalıların bazılarının iki hatta üç mesleğe sahip oldukları da görülmüştür. Bunlar ayrı ayrı değerlendirilerek ilgili yerlere tasniflenmiştir. Bazı talepnamelerde “sanatı” kısmı boş bırakılmıştır. 11 kişiye “yoktur” ya da “işsiz” şeklinde şerh düşülmüştür. 12 adet meslek adı ise okunamamıştır.

Mesleklerini yazan ya da yazdıranlara bakıldığında “umur-ı beytiyye ile meşgûl” olan hepsi kadın 756 kişi, rençber olan 317 kişi, amele olan 169 kişi, “ashab-ı emlaktan” olan 123 kişi, kahveci olan 93 kişi, tüccar olan 85 kişi, arabacı olan 62 kişi, gemici olan 62 kişi, bahçıvan olan 58 kişi ve kunduracı olan 56 kişi vardır.

Şekil 3.9.: Hanyalı talepname sahiplerinin meslekleri

Grafikten de görüldüğü üzere, en çok mensubu olan 10 mesleğin bütün mesleklere oranı %69’dur. Bu durum, Hanyalı Müslümanların genellikle aynı mesleklerde yoğunlaştığını göstermektedir.

Yukarıda da zikredildiği üzere, “umur-ı beytiyye ile meşgûl” olanların hepsi kadınlardan oluşmaktadır. Bu iş kolu talepnamelerde böyle yazılmasının yanı sıra “hane işiyle meşgûldür”, “levâzım-ı beytiyyesiyle meşgûl”, “hane/ev meşgûliyetleri” şekillerinde de yazılmıştır. Bunların hepsi aynı yerde tasniflenerek oranlanmıştır. Çeşitli adlarla zikredilen bu meşgûliyet aslında günümüzün “ev hanımlığı”dır. Kadınların ekseriyeti bu meşgûliyetle sahip olsa da azımsanmayacak derecede “ashab-ı emlâktan” olan kadınlar ve az miktarda muallime ve hizmetkâre de vardır.

Rençberlik hiç şüphesiz, Hanyalı Müslüman erkeklerin en çok uğraştığı şeydir. Rençberliğin yanı sıra bu meslek “ziraî”, “ziraat” ve “çiftçi” olarak da adlandırılmıştır. Girit genelinde zeytin ağaçlarının ve zeytinciliğin oldukça yaygın olduğu bilinmektedir. Buna karşın, tasfiye talepnamelerinde yazılan mesleklere bakıldığında zeytinciliğe özel bir meslek sınıflandırması yapılmamıştır. Bu nedenle,

rençber olarak tasniflenen Hanyalı Müslümanların içinde önemli ölçüde zeytincinin de bulunduğu kanaatindeyiz.

Amelelik en çok mensubu olan 3. meslek dalıdır. “işçi” olarak da isimlendirilen ve yine erkeklerin meşgalesi olan bu işin Hanya’da çeşitli sektörleri mevcuttur. Hanyalılar sabunhane, vapur, belediye, fabrika, liman, sigara, deniz, tütün vb. alanlarda amelelik yapmışlardır.

Hanyalıların azımsanamayacak derecede çok olan toprak sahipleri, bu zenginliklerini ve bu zenginliklerinden gelen parayı bir meslek ve meslekî kazanç olarak görmüşlerdir. Aralarında kadınların da bulunduğu toprak zenginleri, kendilerini bazı taleplamelerde “emlâk sahibi”, “ashab-ı akarattan” ve “sahib-i akar” olarak da nitelendirmişlerdir. Toprak sahiplerinin çoğunluğu, hakikaten, taleplameye yazmakla bitmeyecek mallara maliktirler. Nitekim, mallarını yazarken taleplama sayfaları yetmemiştir. Mallarının tam beyanı için başka taleplameler de kullanmışlar ya da aynı taleplameye ek sayfalar eklemişlerdir.

Hanyalı erkeklerin en çok tercih ettiği diğer bir meslek ise kahveciliktir. 1 kişi kendisini “çaycı” olarak nitelendirmiştir.¹⁴⁹ Osmanlı coğrafyasının genelinde büyük bir önemi haiz kahvehanelerin Hanya’da da aynı öneme sahip olduklarını görebiliyoruz.

Her toplumda olduğu gibi, tüccarlar/tacirler de Hanya’da azımsanamayacak bir kalabalığa sahiptirler. Farklı alanlarda ticaret yapan Hanyalılar, en çok, bakkaliye, mutaf, deri, sebze, yağ, hayvan, sabun, kereste, sebzevat ve tütün ticaretiyle uğraşmışlardır.

Arabacı olan Hanyalılar, Hanya toplumunun ulaşımından sorumlu kişiler olarak göze çarpmaktadır. Kendilerini “sürücü” olarak da nitelendiren bu kişiler, Hanya’daki en kalabalık 7. meslek grubudur.

Malum olduğu üzere Girit bir adadır. Hanya da bir liman şehri olduğu için, gemiciler oldukça ön plandadır. “Sandalcı”, “kayıkçı”, “tekneci” olanlar kendilerini ayrı olarak sınıflandırsa da çalışmamızda hepsi gemici olarak tasniflenmiştir. Bu tasnife girmeyen fakat faaliyet alanı yine deniz olan balıkçılar, gemi kaptanları,

¹⁴⁹ Muharrem Abdaki’nin oğlu Şakir’in tasfiye taleplamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Taleplameleri (130-16-13-2)**, 40 – 11 – 7.

fenerciler, liman reisleri, vapur ambarcılarını da mevcuttur. Bu noktada Girit ve özellikle Hanya, denizcilikle uğraşanların Müslüman olması bakımından Osmanlı coğrafyasında dikkat çekmektedir. Çünkü Osmanlı coğrafyalarında denizcilikle genellikle Rumların uğraştığı malumdur. Girit'in bir ada olması ve belki Müslümanlarının bir kısmının geçmişte iltida ile Müslümanlaşmış olması denizcilikle oldukça haşır neşir olmalarını sağlamıştır.

Bahçıvanlar da Hanya toplumunda oldukça önemli bir yere sahip olan meslek gruplarındadır. Bahçıvanlar kendilerini rençberlerden ve diğer benzer meslek gruplarından ayırmışlardır.

Hanya'da kunduracılık mesleği de oldukça fazla mensuba sahiptir. Kendisini “kavaf”, “kundura boyacısı” ve “kundura kalıpcı ustası” olarak nitelendirenler de bu meslekte tasniflenerek gösterilmiştir.

Pasta grafikte gösterilmeyen fakat günümüz dünyasında ve o dönemin Hanya'sında oldukça yaygın olan birkaç meslek daha vardır. Örneğin 48 kişi kasaplık, 35 kişi bakkallık, 21 kişi fırıncılık, 18 kişi berberlik, 13 kişi marangozluk mesleğiyle işigal etmektedir. Tespit edilen memur sayısı ise 30'dur. Memurlar rüsumat, polis, telgraf, konsoloshane, kolcu gümrük, postahane memuru olarak görev yapmaktadırlar.

Pasta grafikte gösterilmeyen bir diğer önemli meslek ise tütüncülüktür. Tütüncülük, Hanya'da en yaygın mesleklerden olmasa da 6 adet tütüncü/tütün ustası tespit edilmiştir. Tütüncülüğün önemi, bütün Yunanistan coğrafyasından gelen mübadillerin bu işte oldukça ehil olmasından gelmektedir. Öyle ki, bu insanlar, Rum Ortodokslar Anadolu'dan ayrıldıktan sonra onların yerini alarak Türkiye'deki tütün üretiminin devamını sağlamışlardır. Oldukça iyi gelir bırakan bu metanın Türkiye'de daha da gelişmesine büyük katkı sağlamışlardır.¹⁵⁰

Günümüzde önemini kaybetmiş fakat o tarihlerde Hanya'da popüler olan diğer iş kolları ise hamallık,¹⁵¹ sabunculuk, simsarlık (komisyonculuk) ve madrabazlıktır. Tespit edildiği üzere Hanya'da 45 hamal, 30 sabuncu ve sabun ustası, 16 simsar (komisyoncu) ve 15 madrabaz vardır.

¹⁵⁰ Arı, a.g.e., s. 14. Giriş bölümünün 14. sayfasıdır.

¹⁵¹ Hamallık mesleğinin genelde yoksullar tarafından yapıldığı aktarılmaktadır bkz. Yorulmaz, a.g.e., s. 23.

Özellikle sabunculuk mesleği, eskiden beri süregelmektedir ve Hanyalı Müslümanlar arasında oldukça yaygındır. 18. yüzyıldan itibaren gelişen sabunculuk, bütün Girit'te hem Müslümanlar hem de Yunanlar tarafından elbirliğiyle gözde bir meslek haline getirilmiştir. Her iki toplumun da kazanmasını sağlamıştır.¹⁵²

Talepnamelerde “sanatı” kısmına eklenen fakat aslında meslek sayılmayan birkaç yazı da göze çarpmaktadır. Örnek vermek gerekirse 23 kişi talebe, 9 kişi malul, âlil/âlile, 8 kişi çocuk, 7 kişi ihtiyar/ihtiyare, 6 kişi kadın/kadıncı/nisadan, 4 kişi dilenci, 2 kişi mezun, 2 kişi mütekaid, 1 kişi fakir olarak kaydedilmiştir.

Dönemin Hanyalı Müslümanlarının genelinin mesleklerine bakıldığında, bunların genellikle beden gücüyle alakadar ve “vasıfsız” olarak nitelendirilen meslekler olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum, yeni Türkiye'nin ekonomisinin şekillenmesinde oldukça olumsuz bir etki yaratmıştır. Nitekim, Anadolu'dan Yunanistan'a gönderilen Rumların önemli bir kısmı ticaretle, tıpla, hukukla, sanatla ya da yatırımcılıkla iştigal eden insanlardır.¹⁵³ Örneğin genellikle Ayvalık ve havalisine yerleştirilen Hanyalıların, bu bölgede Rumlardan kalan debbağhaneleri ve fabrikaları uzun süre çalıştıramadıkları ve buraların âtil kaldığı vakidir.¹⁵⁴

Meslekler hakkında maddiyata göre genel bir tasnif yapmak gerektiği zaman zengin Müslümanların ticaret, sanayi ve toprak geliri, sabunculuk ve denizcilikle, orta-alt sınıf Müslümanların ise temel uğraşlarla ve beden gücüyle ekmeklerini kazandıkları söylenebilir.¹⁵⁵

3.4. Talepname Sahiplerinin Malvarlıkları

Tasfiye talepnameleri aslî olarak, önceden gelmiş ve gelecek olan muhacirlerin malvarlıklarının tespiti için tutulan bir belge tipidir. Teorik olarak, Yunanistan'da terk edilen malın ve paranın karşılığının Türkiye'de verilmesi hedeflendiyse de iş pratiğe döküldüğünde bu arzunun gerçekleşmediği vakidir. Haddizatında bu malvarlıklarının tespiti noktasında yetkili kurul Muhtelit Mübadele Komisyonu idi. Fakat, nüfus

¹⁵² A. Nükhet Adıyeke ve Nuri Adıyeke, **a.g.e.**, s. 141.

¹⁵³ Arı, **a.g.e.**, s. 11.

¹⁵⁴ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 175-176.

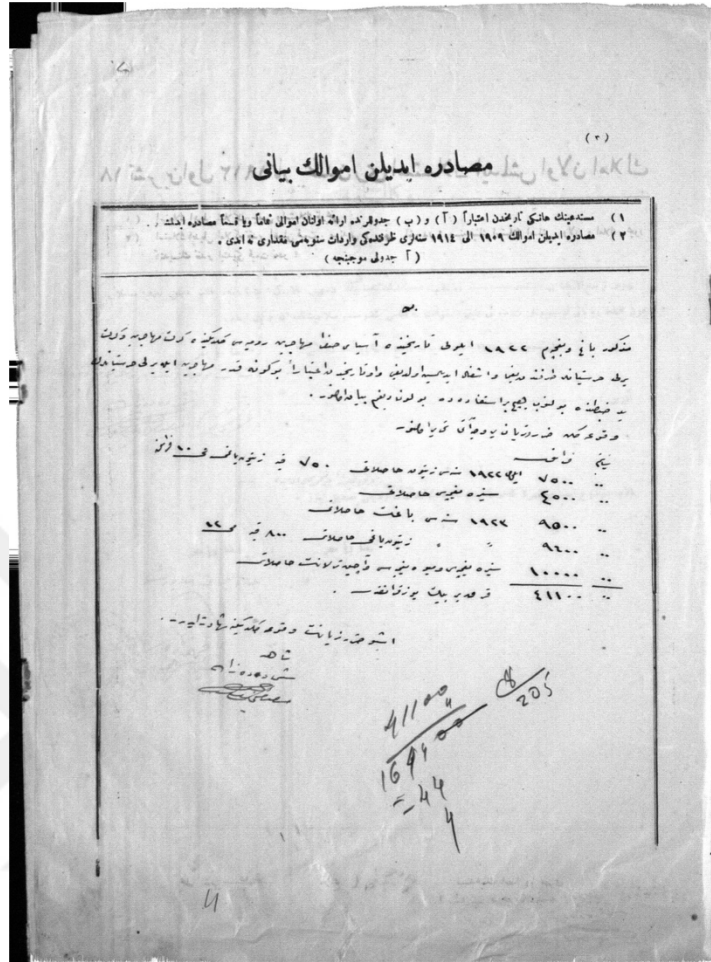
¹⁵⁵ Katilena Stathakou, **Girit Müslüman Cemaati**, İzmir, Antalya Büyükşehir Belediyesi, 2019, s. 7.

yoğunluğu, coğrafyanın genişliği gibi sebeplerden ötürü Komisyon bu işin altından kalkamamıştır. İlgili mallar/mülkler doğrudan hükûmetlerin idare ve tasarrufuna bırakılmıştır.¹⁵⁶

Bu mallar ve paralar tasfiye taleplerinde 4 grup altında toplanmıştır. Tasfiye taleplerinde bulunan “hin-i hareketinizdeki emvalinizin vaziyetine dair âtideki cedvel mucibince tafsilat veriniz”, “müstedinin terk eylediği emval-i menkule”, “müsadere edilen emvalin beyanı” ve “18 Teşrin-i Evvel 1912 tarihinden beri istimlak edilmiş olan emlak” yönergeleriyle ilgili malların ve paraların beyan edilmesi istenmiştir.

“Hin-i hareketinizdeki emvalinizin vaziyetine dair âtideki cedvel mucibince tasfilat veriniz” kısmı 2 sayfadan oluşmaktadır ve “cedvel A” olarak belirlenmiştir. Bu kısımda 9 alt başlık bulunmaktadır. Bunlar “emlak ve arazinin cinsi ve nevi “hane, mağaza, tarla, bağ bostan, orman, mera vesaire”, “mesaha-i sathiyesi “dönüm veya arşın murabba”, “arazinin yetiştirdiği mahsulatın nevi “hububat, tütün, yağ ve saire”, “emlak ve arazinin kâin bulunduğu mahal (mahalle, mevki, sokağın ismi ve numarası), “emlak ve arazinin suret-i tasarrufu (ferağ, intikal, hibe), “tapu senedlerinin veya diğer vesaik-i tasarrufiyenin tarih ve numaraları (suretleri rabt olunacaktır)”, “tapu senedi kimin namına mukayyedir”, “emlak ve arazinin tapu senedinde mukayyed kıymeti (altın Türk lirası hesabıyla)” ve “mutasarrıfı tarafından takdir edilen kıymet (altın Türk lirası hesabıyla)” olarak belirlenmiştir.

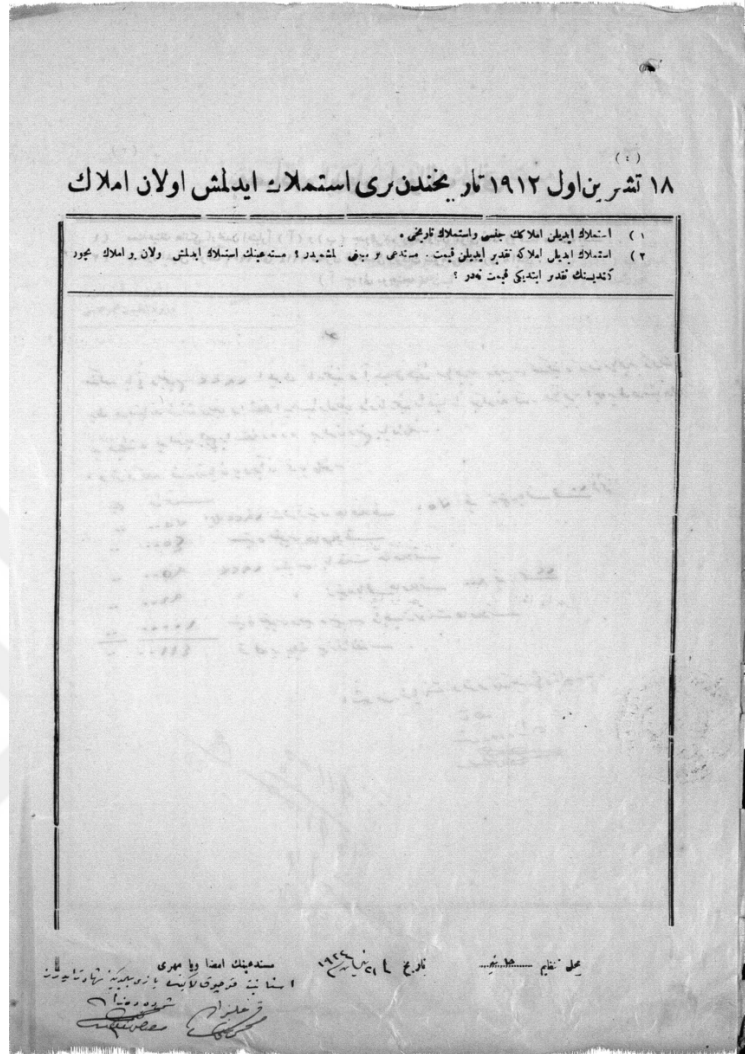
¹⁵⁶ Balta, a.g.e., s. 150.

Resim 3.5.: Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesinde bulunan “müsadere edilen emvalin beyanı” tablosu¹⁵⁹

Talepnamelerde, muhacirlerin malvarlığının tespitiyle ilgili bakılabilecek son alan “18 Teşrin-i Evvel 1912 tarihinden beri istimlâk edilmiş olan emlâk” tablosudur. Muhacirlerden bu kısım yazılırken istimlâk edilmiş emlâkın cinsinin ve istimlâk tarihinin, istimlâk edilen mala ilgili makamlar tarafından takdir edilen kıymetin, muhacirin bu parayı alıp almadığının ve muhacirin kendisinin bu mala takdir ettiği kıymetin yazılması istenmiştir.

¹⁵⁹ Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 67 – 210 – 8.

Resim 3.6.: Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesinde bulunan “18 Teşrin-i Evvel 1912 tarihinden beri istimlak edilmiş olan emlak” tablosu¹⁶⁰

3.4.1. Talepname Sahiplerinin Gayrimenkulleri

“Hin-i hareketinizdeki emvalinizin vaziyetine dair âtideki cedvel mucibince tafsilat veriniz” yönergesiyle, talepname sahiplerinin gayrimenkullerinin ve değerlerinin tespiti hedeflenmiştir. Bu başlık altında ilgili gayrimenkullerin özellikleriyle ilgili doldurulması gereken ve zikredilen birçok alt başlık vardır. Fakat çalışma adına “emlak ve arazinin cinsi ve nevi” ile “mutasarrıfı tarafından takdir

¹⁶⁰ Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 67 – 210 – 8.

edilen kıymet” alt başlıklarının kullanımı yeterli olarak gözükmiştir. İlgili veriler toplanırken kimi taleplerin oldukça özensiz, düzensiz ve bazılarının da birbirinden alakasız olduğu tespit edilmiştir.

Verilerin toplanması esnasında karşılaşılan bazı uyuşmazlıklar ilerleyen süreçte çözülmüştür. Örneğin “mutasarrıfı tarafından takdir edilen kıymet” alt başlığında yazdığı üzere, taşınmazların kıymetinin “altın Türk lirası hesabıyla” yazılması istenmiştir. Bazı taleplerde ise bu kıymetlerin Osmanlı altını, drahmi, Fransız altın lirası ve Girit lirası gibi para birimleriyle yazıldığı görülmüştür. Drahmi, Fransız altın lirası ve Girit lirası para birimleriyle tutulan taleplerinin daha sonra muamele görerek kur oranıyla birlikte altın Türk lirasına çevrildiği talepname üzerindeki hesaplardan görülmüştür. Osmanlı altını olarak yazılan para biriminin ise aslında altın Türk lirası olarak bilinen para birimi olduğu tespit edilmiştir. Talepname üzerinde “altın Türk lirası” olarak nitelendirilen paranın halkın nezdinde halen “Osmanlı altını” olması gerçekten ayrıca değerlendirilmeye şayandır.¹⁶¹ Bu paranın “sarı lira” olarak da adlandırıldığı görülmüştür.¹⁶²

Çözülen diğer bir uyuşmazlık gayrimenkullerin hisselerinin birleştirilmesiyle alakalıdır. Müşterek olan gayrimenkuller genellikle A cetvelinde “beyanname” derkenarıyla belirtilmiştir. Taşınmazlarda kimlerin hisselerinin bulunduğu ifade edilmiştir. Kardeşlerin, eşlerin akrabaların ve ortakların müşterek gayrimenkulleri – elden geldiği kadarıyla – bütün talepler taranıp birer birer sadeleştirilerek tek parça haline getirilmiş ve hisseler birleştirilmiştir.

Ancak çözülmeyen bazı uyuşmazlıklar ki bunlar, talepname sahiplerinin arkalarında bıraktığı malların ve bunların kümülatif değerinin bu çalışmada hesaplanmasını engellemişlerdir. Önemli olan fakat yine de göz ardı edilebilecek uyuşmazlıklar arasında bazı talepname sahiplerinin alacaklı oldukları paraları gayrimenkul olarak sayması, gayrimenkullerin değerini yazıp gayrimenkulün cinsini yazmaması ya da gayrimenkulün cinsini yazıp değerini yazmaması sayılabilir. Deposu/mağazası bulunan hanelerin depolarından/mağazalarından ayrılmayarak

¹⁶¹ Örnek için bkz. Hüseyin Filmacaki’nin tasfiye taleptanesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Taleptaneleri (130-16-13-2)**, 53 – 112 – 1.

¹⁶² Örnek için bkz. **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Taleptaneleri (130-16-13-2)**, 42 – 25 – 11.

yazılmadığı da görülmüştür. Ayrıca Muhtelit Mübadele Komisyonu değeri yazılmamış olan mülkleri “yok” olarak saymıştır.¹⁶³

Fakat, kardeş olan talepname sahiplerinin ortak olarak beyan ettiği mallarda, ilgili gayrimenkulün değerinin farklı olarak tespit edildiği talepnameler görülmüştür. Bu tespit ilgili verilerin kullanılamama nedenlerinden birini teşkil etmektedir. Aslında bu durum talepnamenin diğer bir muhatabı olan Türkiye’yi de ilgilendirmektedir. Gayrimenkullerin değerinin tespiti, gelecekte bunun tazmin edileceği düşünüldüğünde, yalnızca talepname sahiplerinin inisiyatifine bırakılamayacak kadar önemlidir. Nitekim talepname sahiplerinin gayrimenkulleriyle ilgili – insanî bir refleks olarak – gerçeğe aykırı beyanatta bulundukları da bilinmektedir.¹⁶⁴ Hatta bu beyanat neticesinde hakkı olmayan malları elde edenler TBMM’de tartışma konusu olacaktır.¹⁶⁵ Aynı insanî refleks, Müslüman mübadiller Yunanistan’dan ayrıldığı zaman, onlardan kalan mallardan/mülklerden daha fazla pay almaya çalışan Yunanlarda da görülmüştür.¹⁶⁶ Muhtelit Mübadele Komisyonunun görevlerinden biri de ilgili gayrimenkullerin kıymetlerinin yerinde tespit edilmesi idi. Fakat bu sürecin ne kadar sağlıklı ve düzenli yürütüldüğü önemli bir tartışma konusudur.

Gayrimenkullerle ilgili sağlıklı bir verinin oluşmasını engelleyen diğer bir uyumsuzluk da kullanılan para birimiyle ilgilidir. Çalışmanın başında talepname sahiplerinin Hanya’da bıraktıkları malların ve kıymetlerinin toplamı hesaplanmak istenmiştir. Fakat altın Türk lirası/Osmanlı altınının günümüz Türk lirası olarak karşılığının tam olarak doğru hesaplanmasının olanaksızlığı bu verinin oluşmasına engel olmuştur.

Gayrimenkullerin değerine dair talepnamelerden elde edilen ham veri şu şekildedir:

¹⁶³ Örnek için bkz. Ahmet Bey’in kızı Nuriye Hanım’ın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 59 – 151 – 4.

¹⁶⁴ Arı, **a.g.e.**, s. 282; Öz ve Berber, **a.g.e.**, s. 472.

¹⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 10. Cilt, 2. İntihap Devresi, 2. İçtima Senesi, 3. İçtima, 6 Kasım 1924, s. 104-105; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 173.

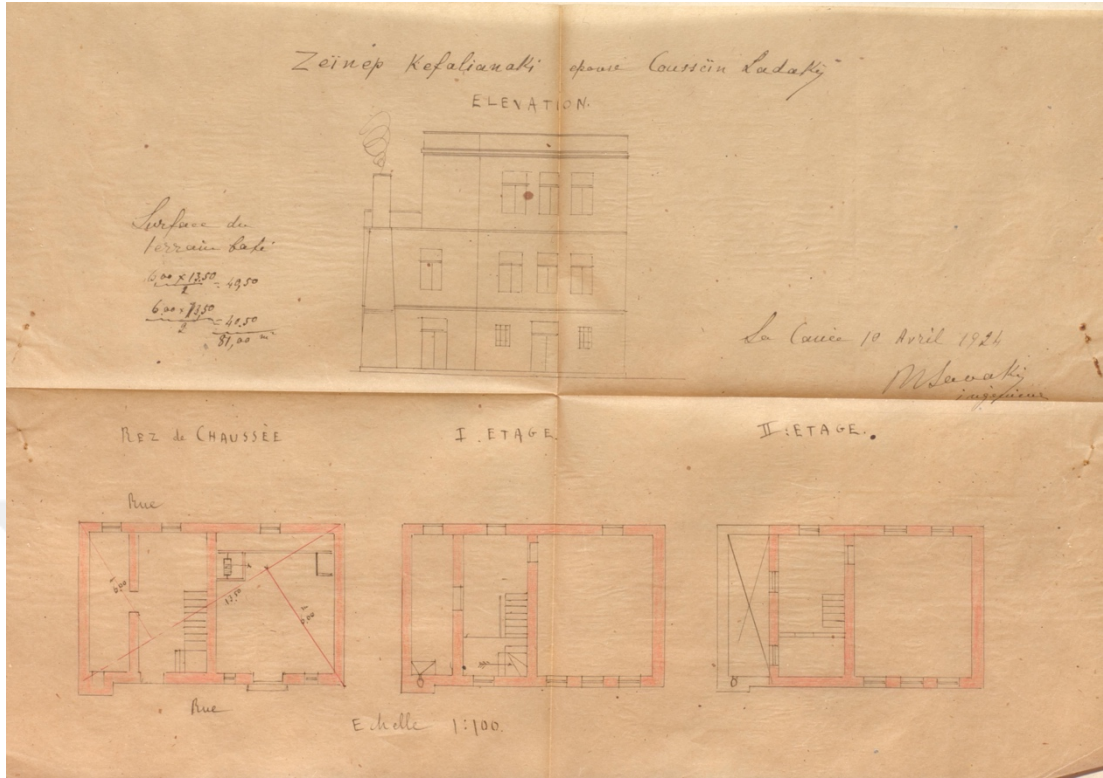
¹⁶⁶ Balta, **a.g.e.**, s. 21.

Altın Türk Lirası	Fransız Altını	Girit Lirası	Drahmi
4.068.049,8	539,5	5.000	15.620

Tablo 3.2.: Talepnamelere göre Hanyalıların terk ettikleri gayrimenkullerin para cinslerine göre toplamaları

Her şeye rağmen sağlıklı ve genel bir ifade ile, mülk sahibi talepname sahiplerinin çoğunluğunun hane, tarla, bağ, arsa, dükkân/mağaza, depo/mahzen vb. gayrimenkullere sahip olduğu yorumu yapılabilir. Hanelerin büyük çoğunluğu “bir bab” yani tek kapılı olarak tarif edilmekte, bu hane tipinin genelde depoya ve bir bahçeye sahip olduğu da gözlemlenmektedir. Ortak mallarda erkekler hisselerin 3’te 2’sine, kadınlar ise 3’te 1’ine sahiptirler.¹⁶⁷ Bahsi geçen bir hanenin ortalama kıymeti ise 100 altın Türk lirası olarak gözlemlenmiştir. Bazı talepname sahipleri, sahibi oldukları hanenin bir krokisini talepnameye eklemişlerdir.

¹⁶⁷ Örnek için bkz. İbrahim Katani’nin kızı Aliye Hanım’ın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 42 – 27 – 3.

Resim 3.7.: Mehmet Kefalyanaki'nin kızı Zeynep Hanım'ın tasfiye talepnamesinde bulunan ev krokisi¹⁶⁸

Meslekî olarak kendisini mal/mülk sahibi şeklinde tanıtanlardan bahsetmiş idik. Bu kişiler de yine hanelere, tarlalara, bağlara sahip olmanın yanında bazıları geniş çiftliklere, fabrikalara, su değirmenlerine, zeytinliklere de maliktirler.

Hanya'da en çok mensubu olan mesleklerden birinin kahvecilik olduğu zikredilmişti. Kahvehaneler de Hanya gayrimenkulleri arasında başı çeken gayrimenkul tipinden biridir.

Bazı talepname sahiplerinin talepnamelerinde alışılmışın dışında gayrimenkullere de rastlanmıştır. Bunlara örnek olarak tekke/dergâh, otel, hamam gibi yapılar söylenebilir.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Mehmet Kefalyanaki'nin kızı Zeynep Hanım'a ait tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 45 – 44 – 15, görüntü 2.

¹⁶⁹ Tekke için bkz. Mehmet Niyazi'nin tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 52 – 99 – 10; Otel için bkz. Hamide Servopola'nın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 65 – 198 – 12; Hamam için bkz. Hüseyin Sadi'nin oğlu Kadızade İsmail Vehbi'nin tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 71 – 229 – 6.

Malı/mülkü olan talepname sahiplerinin yanında, elbette, her toplumda olduğu gibi maddî açıdan sıkıntı içinde olan insanlar da mevcuttur. Elinde bulunan yanmış binaları, harabeleri belki ellerine biraz para geçer umuduyla yazanlar olduğu gibi,¹⁷⁰ elinde hiç gayrimenkulü bulunmayan talepname sahipleri vardır. Talepnamesini doldurduğu tarih itibarıyla elinde hiç gayrimenkul bulunmayan 943 talepname sahibi vardır ki bu durumda muhacir Hanyalıların %31,72'sinin hiçbir gayrimenkulünün olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

3.4.1.2. Gayrimenkul Sahibi Hanyalı Müslümanların Türkiye'deki Gayrimenkul Hakları

Tasfiye talepnemelerinin aslında malî esaslı bir belge tipi olduğundan bahsetmiş idik. Bu belge türü aslî olarak, mübadillerin/muhacirlerin gerilerinde bıraktığı malların dökümünün yapılması ve bu malların karşılığının Türkiye'de verilmesi amacıyla tutulmuştur.

Tasfiye edilen malların her tipinde yaşanan bir sıkıntı en çok burada baş göstermiştir. Malî değeri en yüksek olan gayrimenkullerde Hanyalı Müslümanların büyük bir çoğunluğu, Hanya'da malik oldukları gayrimenkulün değerinde mülklere sahip olamamışlardır. Bu durumun en büyük sebebi, Anadolu'da baş gösteren büyük bir gayrimenkul krizidir. Anadolu'dan ricat ederken geçtiği yerleri yakan Yunan ordusu, bu faaliyetiyle hem Anadolu'da yerleşik bulunan halkı hem de yeni gelen mübadilleri oldukça zor durumda bırakmıştır.

Bu durumun tetkiki için 1 Ağustos 1923 tarihinde Batı Anadolu bölgesinin mebusları bir toplantı yapmışlar ve bölgeyi inceleyerek durumu yerinde görmüşlerdir. Aydın'dan Dr. Mazhar (Germen) ve Zekai (Apaydın), Saruhan'dan Vasıf (Çınar) ve Mustafa Fevzi (Sarhan), İzmir'den Mustafa Necati, Menteşe'den Şükrü (Kaya), Gaziantep'ten Ali Cenani Beylerin oluşturduğu bu heyet, bir rapor hazırlayıp TBMM'ye sunmuştur. Bu raporda bölgenin tekrar ayağa kaldırılması ve gelecek mübadillerin iskânıyla ilgili öneriler yer almaktadır.¹⁷¹

¹⁷⁰ Örnek için bkz. Hasan Bey'in oğlu Mavrokaki İbrahim'in tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnemeleri (130-16-13-2)**, 45 – 42 – 10.

¹⁷¹ Arı, a.g.e., s. 14.

Mübadiller için tahsis edilmesi düşünülen en önemli kaynak, Rum mübadillerden kalan mülklerdir. Bu mallar ve mülkler oldukça fazla miktarda olsa da halk ve bazı yetkililer tarafından “ganimet” olarak görülmüş ve bir haksız kazanç yolu oluşturmuştur. Özellikle, bahsi geçen Anadolu yangınından sonra yangınzedeler – insanî olarak – başlarını sokmak için gayr-i kanunî bir şekilde bu mülklerde yaşamaya başlamışlardır. “Emval-i metruke” olarak nitelendirilen bu mülklerin tespiti ve kullanımı için hükûmet, detaylı bir çalışmaya girmiştir. Maliye Vekâleti bünyesinde Emval-i Metruke Komisyonu adıyla bir komisyon kurulmuş ve Rumlardan kalan her türlü mal ve mülkün tespitine uğraşmıştır. Mübadillerin yerleştirilebileceği yerlerde süreç daha titizlikle yürütülmüş, mübadil yerleştirilemeyeceği düşünülen bölgelerde satış ve kira işlemleri yapılmıştır.¹⁷² Yürütülen faaliyetlerin mübadillerin ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzak bir hale geldiği ve hükûmetin bu konuda kesin ve açık bir tavır alamadığı görülmektedir.¹⁷³

Örneğin Şubat 1924'te Vatan gazetesi Ayvalık'a yerleştirilen mübadillerin sıkıntılarını içeren bir yazı yayımlamıştır. Ayvalık'a geleli dört ay geçtiğini ifade eden muhacirler, iskân işlemlerinin layıkıyla yerine getirilmediğinden şikâyet etmişlerdir. Muhacirler bu tarihlerde bulabildikleri bir harabeye, paraları varsa satın aldıkları haneye ya da varsa akrabalarına sığınmış durumdadırlar. Vadedilen aynî ve maddî yardımları alamadıklarından da yakınan mübadiller, en çok bindirme ve indirme limanlarındaki bekleme koşullarından şikâyet etmişlerdir.¹⁷⁴

Rumlardan kalan metruk hanelerin onarımları bir yandan sürerken bunun yanında, Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulduğu zaman, mübadillerin yerleştirilmesi için yeni hanelerden müteşekkil yeni köylerin oluşturulması planlanmıştır. 15'i Samsun ve çevresinde olmak üzere Türkiye genelinde toplam 27 adet köyün inşası planlansa da Samsun'da 7, İzmir ve Bursa'da ikişer, İzmit, Adana ve Antalya'da birer olmak üzere toplam 14 köyün inşası tamamlanabilmiştir.¹⁷⁵ Özellikle 1924 yılı boyunca bu faaliyetler kimi zaman hızlanarak kimi zaman yavaşlayarak

¹⁷² A.e., s. 28.

¹⁷³ A.e., s. 39.

¹⁷⁴ Sarı ve Can, a.g.e., s. 49.

¹⁷⁵ Macar, a.g.e., s. 181.

devam etmiş, evlerin ortalama birim maliyeti 70 lira ila 200 kâğıt lira arasında değişmiştir.¹⁷⁶

Topraklar için de hükûmet 6 Temmuz 1924'te bir talimatname yayımlamıştır. “Emval-i Gayrimenkule-i Metrukenin Kanunen Hakk-ı İskânı Haiz Muhacirine Tevziini Mübeyyin Talimatnamenin Meriyete Vazına Dair Talimatname” isimli bu genelge ile sahipsiz toprakların mübadillere hangi usule göre dağıtılacağı belirlenmiştir. Talimatnameye göre topraklar, tasfiye taleplerinde yazan meblağlara göre değil, her mübadilin asgari ihtiyacını karşılayacak miktara göre dağıtılacaktı.¹⁷⁷ Bu durum elbette, yüklü miktarda mal/mülk bırakmış Hanyalıların tepkisini çekmişti. Çünkü mevcut genelgeye göre tavan fiyat 50.000 kâğıt lira olarak belirlenmiş ve bu fiyatın üstündeki malı/mülkü olan Hanyalıların da bu fiyat üzerinden işlem göreceği belirlenmişti. Genelgeye göre 50.000 kâğıt liralık mülkü olan da 100.000 kâğıt liralık mülkü olan da aynı meblağ üzerinden değerlendirilecek ve hakları olan meblâğın %20'sini alacaklardı. Bakiyesinin temini hususunda hükûmet bir yol haritası çizememekteydi.¹⁷⁸ Nitekim %20 olan meblağı da alamadığından ötürü üç Hanyalının şikâyeti vakidir.¹⁷⁹ Vekâlet, durumun tetkiki için Edremit'teki görevlilere yazı yazmıştır.¹⁸⁰

1923-1924 yıllarında 1 altın liranın, enflasyon da göz önünde bulundurulduğunda takribi olarak 7-8 kâğıt liraya denk olduğunu biliyoruz.¹⁸¹ Bu yıllarda 50.000 kâğıt lira takribi olarak 6.250 ila 7.142 altın liraya denk gelmektedir. 50.000 kâğıt liranın %20'si olan 10.000 lira ise 1.250 ila 1.428 altın liraya tekabül etmekteydi. Her Hanyalının zaten bu kıymette taşınmazı olmadığı vaki olsa da sayısı küçümsenemeyecek derecede çok olan toprak sahipleri bu durumdan oldukça zararlı çıkmaktalardı. 100 altın liralık alacağı olan muhacir de ancak 20 altın lirasını

¹⁷⁶ Arı, a.g.e., s. 145.

¹⁷⁷ A.e., s. 270-271.

¹⁷⁸ A.e., s. 279.

¹⁷⁹ Edremit'te bulunan Hasan Kaçnataki, Ali Bobolaki ve Hüseyin Ali Çavuşaki'den Mübadele İmar ve İskân Vekâletine gönderilen 5 Temmuz 1923 tarihli telgraf, **BCA, 272-0-0-11 / İskân**, 18 – 88 – 7, lef 1.

¹⁸⁰ Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinden Edremit İskân Müdüriyeti'ne gönderilen 10 Temmuz 1924 tarihli yazı, **BCA, 272-0-0-11 / İskân**, 18 – 88 – 7, lef 2.

¹⁸¹ Bu bilginin kaynağı 16 Nisan 1926'da yayımladığı “Türkiye'nin Ekonomik ve Mali Durumu” başlıklı makalenin yazarı Şefik Hüsnü (Deymer) bkz. Doğu Perinçek, **Komintern Belgelerinde Türkiye**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2020, s. 380.

alabilecekti. Nitekim 1930 yılında imzalanan Türk-Yunan Dostluk Antlaşmasıyla da Yunanların ve Türklerin mallarının eşdeğer olduğu devletler nezdinde kabul edilecek ve tartışma tamamen kapatılacaktır.¹⁸²

Yapılan çalışmalar neticesinde Hanyalıları Anadolu'dan – o an inşaat halinde bile olsa – başlarını sokabilecekleri bir hane, hayatlarını idame ettirebilecekleri kadar bir toprak ve topraklarını işleyecekleri ziraî destek verilmiştir.¹⁸³ Fakat bunlar Hanyalılar tarafından hem yetersiz görülmüş hem de maddî açıdan tatmin edici bulunmamıştır.¹⁸⁴ Özellikle malî durumu orta ve iyi olan Hanyalıların yaşadığı “saray yavrusu” evlerin yanında, Anadolu'da kendilerine tahsis edilen evler Hanyalıları hiç memnun etmemiştir.¹⁸⁵ Muhacirlerin dönem dönem yetkili makamlara, özellikle daha fazla taşınmaz almak için yazılar gönderdikleri görülmektedir.

Anadolu'da yaşanan ve bahsedilen hane sıkıntısından ötürü, verilen hanelerde bazen bir hanede hatta bir odada birkaç ailenin bir arada yaşamak zorunda kaldığı durumlar yaşanmıştır.¹⁸⁶ Verilen arazilerde de imkansızlıklardan ötürü, her Hanyalıya arzu ettiği toprak verilememiştir. Bu konudaki hayal kırıklıklarının sebebi hem maddiyatla hem de zanaatla alakalıdır. Hanyalılar gayrimenkullerinin malî karşılığını alamamak bir yana uğraştıkları tarım ürünüyle alakalı topraklara da sahip olamamışlardır. Nitekim Anadolu'dan giden Rumların ancak %30'u tarımla uğraşmaktaydı.¹⁸⁷ Hanyalıların çoğunluğunun tarımla uğraşan rençber/çiftçi olduğu düşünüldüğünde büyük bir işgücü fazlası ve toprak/araç/gereç noksanlığı ortaya çıkmıştır.

Hanyalıların önemli bir bölümünün zeytincilikle uğraştığı varsayılsa da tasfiye taleplerindeki meslek verilerinden, Hanyalı Müslümanların içinde ne miktarda zeytinci bulunduğu meçhuldür. İskân Teavün Cemiyeti de hükûmetin hazırladığı cetvellerde bağcılar ve zeytincilerin fazla, tütüncülerin az gösterildiğini ileri

¹⁸² Balta, **a.g.e.**, s. 142.

¹⁸³ Sarı ve Can, **a.g.e.**, s. 46.

¹⁸⁴ Birkaç Hanya mübadilinin Hanya'da ashab-ı emlâktan oldukları ve Türkiye'de mallarının karşılığında verilenlerden memnun olmadıklarına dair Başvekâlete yazdıkları yazı için bkz. **BCA, 272-0-012 / Muhacirin**, 43 – 59 – 31, lef 3. Aynı gömlek içerisinde ilgili makamların cevabı ve bu kişilere Türkiye'de verilenlerin bir cetveli de mevcuttur.

¹⁸⁵ Selçuk, **a.g.e.**, s. 36-37.

¹⁸⁶ **A.e.**, s. 36.

¹⁸⁷ Arı, **a.g.e.**, s. 267.

sürmüştür.¹⁸⁸ Hanyalıların iskân edildiği Batı Anadolu ve Marmara bölgelerinin zeytin ağaçlarıyla ve zeytincilikle maruf yerler olduğunu biliyoruz. İskân edilen Hanyalıların bir kısmı işi bildiği için sorun yaşamamış, bazıları bu işi öğrenmek için sebat etmiş, bazıları ise zeytin ağaçlarını kesip mülklerini tarım arazini haline getirmiştir. Bazıları da devletin kendilerine verdiği bu arazileri beğenmeyip haklarından vazgeçerek iskân bölgesinden ayrılmış ve kendi yolunu çizmeye çalışmıştır. Her halükârda bu durum, mübadillerin biran evvel ülke ekonomisine ve tarımına katkı sağlamasını bekleyen yeni Türkiye'nin – kısa vadede – zararına olmuştur. Türkiye'ye hicret eden mübadillerin üretici konuma gelip ekonomiye katkı vermeleri en az 11 yıllık bir süre alacaktır.¹⁸⁹

Mübadillerin önemli bir çoğunluğu, bu yer değiştirme hareketine katılmışlardır. Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti bu kişilerin haklarını kaybedeceklerini açıklamış ve 17 Ocak 1924'te bir genelde yayımlamıştır. Genelgeyle iskân yerlerini terk edenlerin bir taahhütname imzalamaları zorunlu kılınmıştır. Özellikle bu dönemde yaşanan bahsi geçen sıkıntılar, Mübadele İmar ve İskân Vekâletinin varlığını ve faaliyetlerinin derde derman oluşunu sorguya açmıştır.¹⁹⁰ 11 Aralık 1924'te Vekâlet lağvedilmiş ve yetkileri, Dahiliye Vekâletine bağlı olarak vücut bulan İskân Umum Müdürlüğüne tevdi edilmiştir.¹⁹¹

İç muhaceret hareketi o kadar yoğun olmuştur ki hükûmet bunun önünü alamamış ve 28 Ekim 1925 tarihli bir yasa ile iskân edilen kimselerin beş yıl boyunca orada ikamet zorunluluğu getirmiştir. Bu dönemden itibaren yer değiştirme, devletin müsaadesine tâbi olmuştur ve yalnızca kocaları ölen dul ve kimsesiz kadınlarla yetimlere özel kılınmıştır. Örneğin kimsesiz bir Hanyalı erkeğin akrabasının yanına gitme isteğine izin verilmemiştir.¹⁹² Fakat buna rağmen yurtiçindeki bu harekete engel olunamamıştır. 1933'te mallarını satıp Ayvalık'tan hicret edenlerle, Ayvalık'ın nüfusu 28.000'den 9.000'e düşecektir.¹⁹³

¹⁸⁸ Çanlı, **a.g.e.**, **Tarih ve Toplum**, Cilt: 22, Sayı: 129, s. 60.

¹⁸⁹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 178.

¹⁹⁰ Arı, **a.g.e.**, s. 300.

¹⁹¹ Macar, **a.g.e.**, s. 183.

¹⁹² İlgili makamların Pilavzade Mehmed oğlu Hasan'ın talebini değerlendirme süreci için bkz. **BCA**, **272-0-0-12 / Muhacirin**, 50 – 106 – 24.

¹⁹³ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 176.

Ancak, devletin öncelikli amacı muhacir nüfusu üretir hale getirmek olduğu için, bazı istisnalara müsaade etmekten de geri durmamıştır. Örneğin mübadeleyle gelmiş fakat İzmir’de çalışmaya başlamış bir Hanyalının, İzmir’de iskân edilmek ve oradaki mal ve mülküne mukabil İzmir’de mal ve mülk isteğini geri çevirmemiştir.¹⁹⁴

Devletin tahsis ettiği yerleri beğenmeyen Hanyalılar, kendi yollarını çizmek istedikleri zaman – yeterli paraları mevcut olsa dahi – rahatça hareket edemiyorlardı. Daha evvel, Hanya’da bir kapılı hanenin ortalama kıymetinin 100 altın lira olduğundan bahsetmiş idik.

Hanya’da fiyatlar bu şekilde olmasına karşın, daha önceden zikredilen sebeplerle Anadolu’da yaşanan konut sıkıntısı fiyatları bir anda yukarı fırlatmıştır. Var olan konutların da bir dönem açık artırma usulüyle satılmış olması bu sıkıntıyı körüklemiştir. İzmir’de daha önceki yıllarda yıllık kirası 200 kâğıt lira kadar olan bir evin 1923 ve 1924 yıllarındaki yıllık kirası 750 ila 1.000 kâğıt lira arasına yükselmiştir.¹⁹⁵ Bu durumda Hanya’da 100 altın lira değerinde bir haneye sahip olan bir muhacir, İzmir’de aynı paraya, muhtemelen çok daha küçük bir evin yıllık kirasını ancak karşılayabilmektedir.

O dönemki ekonomik duruma bakıldığı zaman bir memurun ortalama maaşının aylık 30 – 40 kâğıt lira olduğu görülmektedir. Bir memurun bile aldığı maaşla bu kiralarla geçinmekte zorlanacağı düşünüldüğünde, Türkiye’ye henüz gelmiş bir mübadilin yaşamakta olduğu sıkıntılar daha iyi anlaşılmaktadır.¹⁹⁶ Bu hususta Tanin gazetesinde mübadillerin durumuna dair yazılar yayımlanmıştır.¹⁹⁷

Hanyalıların ve diğer yerlerden gelen muhacirlerin, taşınmaz haklarının verilmesi noktasında büyük adaletsizlikler yaşanmıştır. Daha evvel, Hanya’daki mallarıyla ilgili gerçeğe aykırı beyanatta bulunanlardan bahsetmiş idik. Bunlardan bazıları Hanya’da olduğundan daha fazla Türkiye’de mala sahip olmuş, Hanya’da malı çok olanların büyük bir kısmı ise genellikle Hanya’dakinden daha az mala sahip olmuşlardır. Bu durum, Hanya toplumunda ve muhacirler arasında maddî ve sosyal tabakanın tamamen değiştiğinin göstergesidir.

¹⁹⁴ Ahmet Bahattin’in istidası ve Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin cevabı, **BCA**, 272-0-0-11 / **İskân**, 19 – 96 – 31.

¹⁹⁵ Arı, **a.g.e.**, s. 46.

¹⁹⁶ **A.e.**, s. 249.

¹⁹⁷ Sarı ve Can, **a.g.e.**, s. 41.

Bütün bu yaşanan sıkıntılar hükûmetin de dikkatini çekmiştir. İskânın denetlenmesi için 20 Ocak 1925'te 8 maddelik “İskân Muamelât-ı Umumiyesinin Vilâyatta Suret-i İfasına Mûteallik Talimatnamenin Meriyete Vazı Hakkında” bir kararname yayımlanmıştır.¹⁹⁸

Lozan Barış Antlaşması'na ve onun bağıtı olan mübadele protokolüne göre, 1912'den itibaren hicret edenlere belirli haklar tanınmış olsa da Girit'te sıkıntıların yaşanmaya başlamış olduğu 19. yüzyıl sonunda itibaren adadan adeta kaçarak gelen 50 bin Müslümanın ihtiyaçları hiçbir zaman karşılanamamıştır.¹⁹⁹ Nitekim, 24 yıldır Manisa'da ikamet ettiğini belirtip talepname ve onun haklarından yararlanmak isteyen bir muhacir tespit edilmiştir.²⁰⁰ Hükûmetin bu noktada, 1912 yılından önce de Girit'i ve Yunanistan'ı terk eden Müslümanların da tıpkı 1912'den sonra hicret edenler gibi muamele görmesi gerektiği konusu değerlendirilmiş ve gerekli girişimlerin yapılması kararlaştırılmıştır.²⁰¹ Bu hususta İsmet Paşa ile Yunanistan arasında ayrı bir süreç yürütülmüş ve 1912'den evvel hicret edenlerin de mübadil olarak değerlendirilmesi görüşülmüşse de bu muhacirlerin haklarını elde etme süreci oldukça sancılı olmuştur.²⁰² İskân ve Muavenet Cemiyeti, 18 Ekim 1916'dan önce Yunanistan'ı ve Girit'i terk etmiş Müslümanların haklarını alma hususunda yardımda bulunmuş ve isteyenler için vekil tayin etmiştir.²⁰³

3.4.2 Talepname Sahiplerinin Terk Ettiği Taşınabilir Mallar

Tasfiye talepnamesinde “müstedinin terk eylediği emval-i menkule” olarak nitelendirilen bu kısımda ise, talepname sahiplerinin yanlarında götüremediği ve terk etmek durumunda kaldıkları taşınabilir malların tespiti hedeflenmiştir.

¹⁹⁸ Öz ve Berber, **a.g.e.**, s. 480. Bu çalışma 1927'de Manisa'da yapılan teftişi konu edinmektedir.

¹⁹⁹ A. Nühket Adıyeke ve Nuri Adıyeke, **a.g.e.**, s. 362.

²⁰⁰ Bkz. Arabî Ahmed Hacıhüseyinaki'nin tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 44 – 37 – 14.

²⁰¹ 22 Haziran 1924 tarihli İcra Vekilleri Heyeti kararı, **BCA, 31-18-1-1 / Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928)**, 10 – 31 – 3, lef 1, 2.

²⁰² 1912'den evvel hicret edenlerin haklarının takibi için bkz. Çelebi, **a.g.e.**, s. 38-40; Ladas, **a.g.e.**, s. 467-475

²⁰³ Sarı ve Can, **a.g.e.**, s. 44.

Bu mallar genellikle tabak, çanak, çatal gibi ev eşyalarından, yağ, kereste, odun gibi ticarî eşyalardan ve inek, keçi, merkep gibi hayvanlardan oluşmaktaydı. Bazı talepname sahipleri alacaklı oldukları paraları da buraya işlemişlerdir.²⁰⁴ Farklı para birimlerinin değer biçme için kullanıldığı bu alanda da görülmektedir.²⁰⁵

Talepnamelerde dikkat çeken bir husus vardır ki o da 1922 yılında yaşanan hadiselerdir. Talepname sahiplerinin kayda değer derece bir kısmı, bu tarihte yaşanan yağma olaylarında kaybettikleri malları bu sütunlara işlemişlerdir.

Bazı talepname sahiplerinin – özellikle balıkçıların – sandal/kayık gibi, meslekleri için hayatî mahiyette olan eşyalarını yanlarına aldıkları tespit edilmiştir.²⁰⁶ Aslında bu hak, mübadele için taraf ülkeler tarafından imzalanan protokole göre her mübadile tanınmış idi. Her mübadil, ücreti karşılığında, eşyalarını ve hayvanlarını beraberinde götürme hakkına sahip idi. Fakat Girit'te demiryolunun olmaması, mevsim şartları vb. faktörler, özellikle köylerde ve uzakta oturan Hanyalıların eşyalarını terk etmelerini zaruri kırmış olmalıdır. Nitekim hayvanını ya da ev eşyalarını yanına aldığını beyan eden herhangi bir talepname kaydına rastlanmamıştır. Kuvvetle muhtemelen, sandal/kayık ayrı ve daha büyük bir taşınır olarak değerlendirildiği için, talepnamelerde ayrıca belirtilmiş olmalıdır.

Bazı mübadiller, yakınlarının mezar taşlarını da beraberlerinde Anadolu'ya getirmek istemişler fakat bu istekleri Muhtelit Mübadele Komisyonu tarafından reddedilmiştir.²⁰⁷

3.4.3 Talepname Sahiplerinin Müsadere Edilmiş Malları

Talepnamelerde “müsadere edilen emvalin beyanı” kısmında belirtildiği üzere talepname sahiplerinin gayrimenkul ve menkullerinin hangi tarihten itibaren müsadere

²⁰⁴ Örnek için bkz. Hüseyin Odabaşaki'nin kızı Cemile'nin tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 48 – 72 – 2.

²⁰⁵ Örnek için bkz. Yunus Bey'in oğlu Çelebi Yunusaki'nin tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 52 – 101 – 2.

²⁰⁶ Örnek için bkz. Süleyman Bey'in oğlu Ali Bey'in tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 55 – 121 – 12; Ayrıca bkz. Aghatabay, **a.g.e.**, s. 159.

²⁰⁷ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 166.

edildiğinin yazılması istenmiştir. Ayrıca bu malların 1909 ila 1914 yılları arasında senelik getirisinin ne kadar olduğunun da eklenmesi beklenmiştir.

Bu bilgiler talepname sahiplerinin bazıları tarafından, tıpkı gayrimenkul beyanında olduğu gibi çok düzenli tutulamamıştır. Bazı talepname sahiplerinin, mallarının aylık getirilerini yazmış bulunması çözülebilecek bir uyuşmazlık olsa da örneğin müsadere edilen mal/mülk beyan edilmesine karşın bu malın senelik ya da aylık ne kadar gelir getirdiğinin beyan edilmediği birçok talepname mevcuttur. Bu durum da tıpkı malvarlığı dökümünün oluşturulamadığı gibi, müsadere edilen malların ve mülklerin sağlıklı dökümünün oluşturulamamasına ve çalışmada bu verinin bulunmamasına yol açmıştır.

Buna karşın yine genel mahiyette ve en sağlıklı yorum yapılmak istendiği zaman özellikle Anadolu'dan gelen Rum muhacirlerinin gasp, yağma ve hırsızlıkları ile muhacirleri iskân etmek isteyen Yunan hükûmetinin faaliyetleri bu sütunlara konu edilmiştir.²⁰⁸ Yıllar geçtikçe peyderpey, Müslüman halkın elindeki mallara halk ve Yunan hükûmeti tarafından el konulmuştur. 1909'da, 1912'de Balkan Harbi esnasında, 1914'te, 1917'de, 1919'da, 1920'de, 1921'de, 1922'de, 1923'te ve 1924'te sistematik olarak Hanyalı Müslümanların malvarlıklarının ellerinden alındığı görülmektedir. Hanyalılar talepnamelerinde 1921 yılındaki müsaderelerin “vaka-yı müessife” ve “eşkıya ihtilâli” esnasında olduğunu belirtmişlerdir. 1922 yılındaki müsaderelerin ise “eylül ihtilâli” esnasında olduğu yazmaktadır. Ayrıca adadaki Yunanların, Müslümanların mallarını ucuza almaları için Yunanistan ve Amerika'daki Hristiyan Giritlilerden maddî yardım aldıkları bilinmektedir.²⁰⁹

Hanyalılar genellikle zikredilen tarihler arasında müsadereden ötürü alamadıkları kira bedellerini yazmışlar, hatta kimileri bu alacaklarını mahkeme kararıyla da tescil ettirmişlerdir.²¹⁰ Bu durumla alakalı bir örnek kiracısından kira alamadığını beyan eden bir Hanyalının talebidir.²¹¹ Buna benzer vakalar da bu kısımda görülmektedir. Örneğin bir talepname sahibi emekli maaşından kesilen miktarı da bu

²⁰⁸ Rum muhacirlerin gasp, yağma ve hırsızlık faaliyetleri o tarihte Yunanistan ve Girit'teki hemen bütün Müslümanların maruz kaldığı hadiselerdir bkz: Arı, **a.g.e.**, s. 64-70; Balta, **a.g.e.**, s. 151.

²⁰⁹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 160.

²¹⁰ Süleyman Bey'in kızı Cemile Bevalopola'nın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 52 – 102 – 15.

²¹¹ Ömer Bey'in kızı Cemile Homasopola'nın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 51 – 92 – 4.

kısıma eklemiştir.²¹² Diğer örnekler de evinin yalnızca bir odası zarar gören,²¹³ evinin duvarı yıkılan talepname sahiplerinin talepleridir.²¹⁴ Tarlasından 2 senedir mahsul alamadığını belirten bir Hanyalı da zararlarının karşılanmasını talep etmiştir.²¹⁵ Bir diğer kişi de bıçağını müsadere edilmiş olarak saymıştır.²¹⁶ Bu kişinin bıçakçı olması, bıçağıyla kurduğu maneviyatın ve neden müsadere edilmiş saydığının iyi bir açıklamasıdır.

3.4.4. Talepname Sahiplerinin İstimlâk Edilmiş Malları

İstimlâk özetle, hükûmet ya da devletin kamu yararını gözeterek bir mala/mülke bedeli karşılığında el koyması olarak tanımlanabilir. Aslında talepnamelerde de bu durumun konu edilmesi amacıyla yer bulmuştur. Fakat talepname sahipleri ya da onlar adına talepnameyi dolduran kişiler bu alanı da genel bir çerçevede kullanmışlardır.

İlgili alanın usulüne uygun olarak kullanımına mülküne yol yapıldığı için belediyen para talep eden bir Hanyalının talepnamesi örnek verilebilir.²¹⁷ Fakat zikredildiği üzere bu alan genel olarak tıpkı müsadere edilen malların ve mülklerin beyanında olduğu gibi gasp, yağma ve hırsızlıkların beyanı için kullanılmıştır.

²¹² Mehmet Hacıismailoğlu'nun oğlu Mehmet Emin'in tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 45 – 42 – 11.

²¹³ Mustafa Bey'in oğlu Mehmet Lorzaki'nin tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 51 – 92 – 7.

²¹⁴ Ali Fafazaki'nin oğlu Hasan'ın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 46 – 51 – 2.

²¹⁵ Nazife Arkadaşaki'nin tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 57 – 139 – 8.

²¹⁶ Mehmet Bey'in oğlu Haydar Miryolaki'nin tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 39 – 2 – 10.

²¹⁷ Halim Skonaki'nin kızı Fatma'nın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 40 – 13 – 12.

3.4.4.1. Talepname Sahiplerinin Terk Ettiği ve Müsadere/İstimlâk Edilmiş Mallarının Değerlendirilmesi

Talepname sahiplerinin terk ettiği ve müsadere/istimlâk edilmiş mallarının ayrı ayrı değerlendirilmesi istendiyse de talepnamelerde bu kısımların usulü gereği doldurulmadığı saptanmıştır. Oldukça iç içe geçmiş olan bu verilerin tek bir çatı altında değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Hatta bazı talepname sahipleri, müsadere/istimlâk edilmiş mallarını ayrı bir kâğıt parçasıyla talepnameye derç ederek haklarını aramışlardır. İlgili mallarının teminini kolaylaştırmak isteyen bazı muhacirler, belgelerini muhtarlarına mühürletmişlerdir. Tıpkı değeri yazmayan taşınmazları dikkate almadığı gibi, Komisyon, değeri yazmayan müsadere/istimlâk edilmiş malları da dikkate almamıştır.²¹⁸

İlgili alanlar topluca bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda 2.460 talepname sahibinin bu alanları “yoktur” ibaresiyle doldurduğu gözlemlenmektedir. Talepnamesi tespit edilen 2.973 kişi göz önüne alındığında, %82,75’inin bu alanları hiç doldurmadığı görülmektedir.

Bu durumun birkaç sebebi olabilir. Öncelikle, Hanya’dan önceden ve mübadele ile hicret eden insanlar ellerindeki malları apar topar satmak durumunda kalmışlardır. Türkleri hicrete ve mübadeleye zorlayan şeyin Yunan terörü olduğu düşünüldüğünde,²¹⁹ bu sebebin daha belirleyici olduğu yorumu yapılabilir. Özellikle Girit genelindeki Hristiyanlar, Müslümanların mallarına sahip olmak ve Müslümanların bu mallarını terk etmelerini istiyorlardı.²²⁰ Bu durum karşısında Hanyalılar, özellikle Tanin gazetesine mektuplar yollayarak seslerini duyurmaya çalışmışlardır.²²¹

Nitekim Anadolu’dan Yunanistan’a gönderilen Rumlar da halı, kilim, mücevher gibi değerli taşınabilir mallarını elde tutmuş fakat istemedikleri ya da yanlarında Yunanistan’a götüremeyecekleri mallarını bölgedeki Müslümanlara

²¹⁸ Örnek için bkz. Zekeriya Bodoraki’nin oğlu İsmail Bey’in tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 61 – 170 – 12.

²¹⁹ Arı, **a.g.e.**, s. 15. Giriş bölümünün 15. sayfasıdır.

²²⁰ Sarı ve Can, **a.g.e.**, s. 40.

²²¹ **A.e.**, s. 42-43.

satmışlardır.²²² Dönemin Girit'inin önde gelen simalarından Tahmiscizade Mehmed Macid, yaşanan zorluklar neticesinde Giritlilerin ellerindeki eşyaları yıllar içinde peyderpey sattıklarını ve mübadele zamanı gemilere binenlerin elinde ya çok az para bulunduğunu ya da hiç bulunmadığını ifade etmektedir.²²³

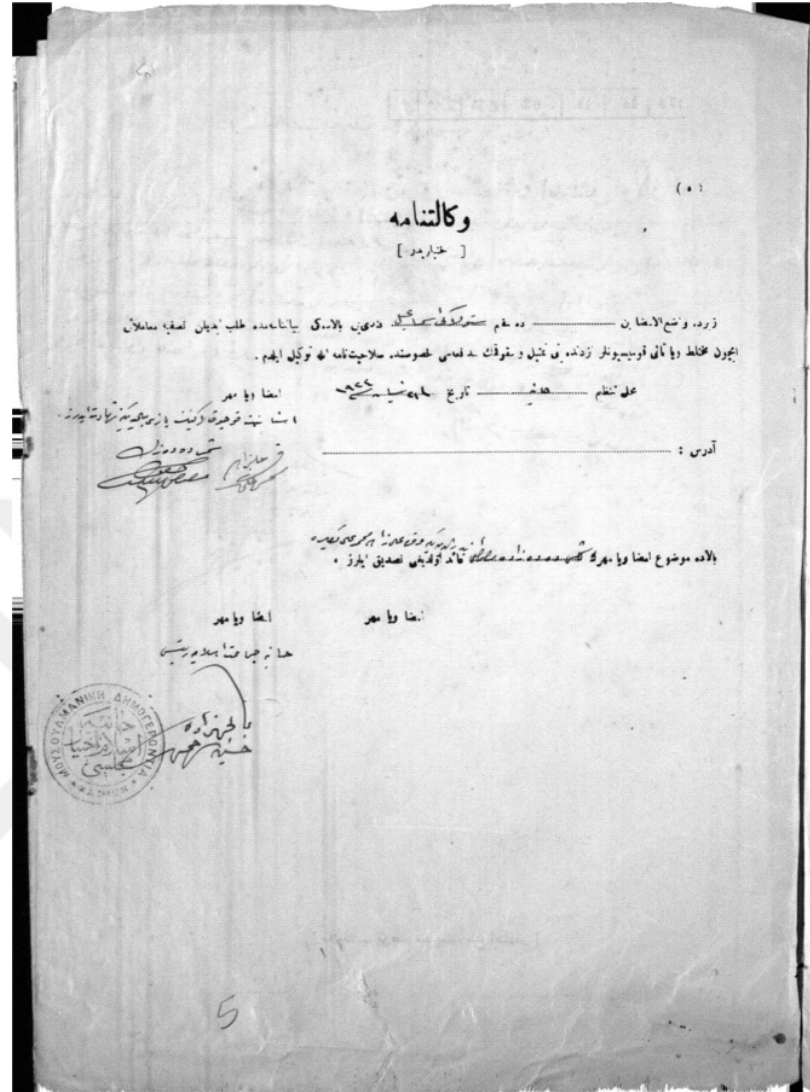
İkinci olarak, muhacirlerin taşınabilir değerli mallarını bir gün geri dönmek umuduyla gömmesi ya da başka bir suretle saklaması sayılabilir. Muhacirlerde bir gün geri dönme umudunun var olduğu ve bu refleksin Anadolu'dan Yunanistan'a giden Rum muhacirlerde de görüldüğü sözlü tarih çalışmalarıyla tespit edilmektedir. Üçüncü olarak, bu insanların içlerinden bazılarının hakikaten hiç malları olmayabilir.

3.5. Hanyalıların Talepnamelerinde Vekâletname

Talepnamelerin doldurulduğu esnada Hanya'da bulunmayan veya bulunamayan Hanyalılar için vekil atama fırsatı sunulmuştur. Talepnamenin sonunda bulunan vekâletname formu ile vekil atanıp atanmadığının takibi yapılabilmektedir.

²²² Balta, **a.g.e.**, s. 96.

²²³ Mâcid, **a.g.e.**, s. 48.

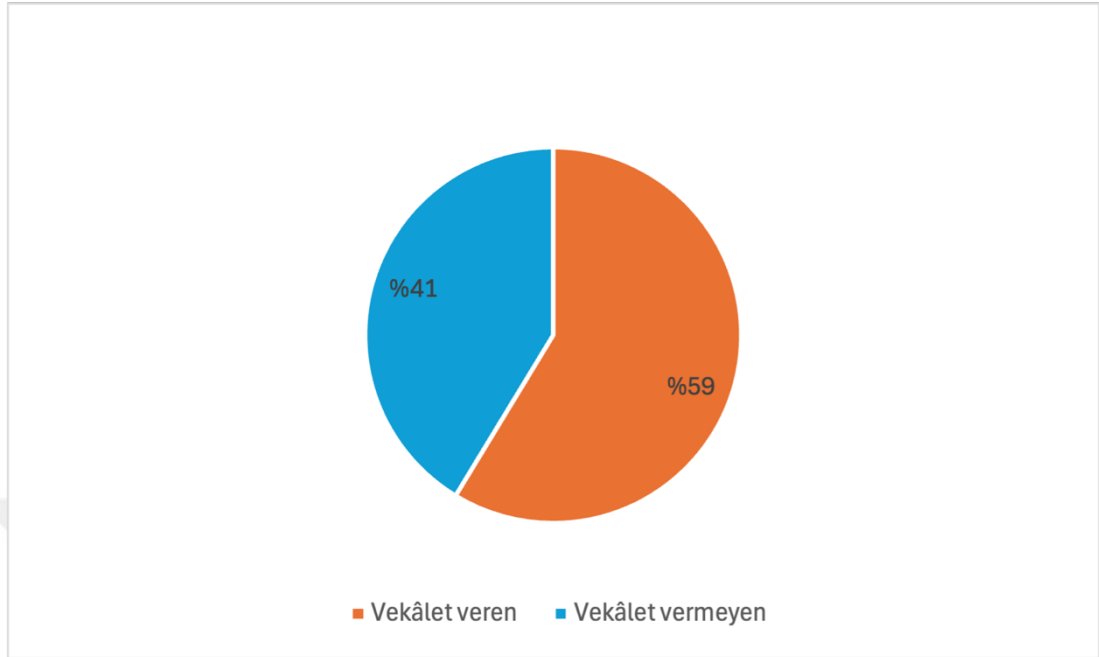
Resim 3.8.: Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesinde bulunan “vekâletname” sayfası²²⁴

1.655 talepnamenin vekiller aracılığıyla imzalandığı tespit edilmiştir. Bunların birinde ise vekil yerine vekâlet eden başka bir vekilin imza attığına denk gelinmiştir.²²⁵

1.165 tanesinde ise vekâlet verilmemiştir.

²²⁴ Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 67 – 210 – 8.

²²⁵ Dirayet Çakalaki'nin tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 59 – 150 – 8.

Şekil 3.10.: Hanyalı talepname sahiplerinin vekâletnameleri

Talepnamenin, talepname sahibi tarafından değil de bir vekil tarafından imza edilmesinin birkaç sebebi vardır.

Bunlardan ilki talepname sahibinin talepname dolduracak derecede balığ olmamasıyla alakalıdır. Çocukların talepnamesini genellikle vasileri ya da velileri doldurmuştur.²²⁶ Yetimler için de akraba meclisleri kurularak vasiler tayin edilmiş ve aynı durum geçerli olmuştur.²²⁷ Talepnamesini dolduramayacak derecede engeli mevcut olanlar için de aynı usul tatbik edilmiştir.

Diğer bir sebep ise talepname sahibinin, Mübadeleden daha önce Hanya'dan ayrılıp başka yerde meskûn olmasıyla ya da herhangi bir sebepten ötürü (eğitim vs.) o tarihte Hanya'da olmamasıyla ilgidir. Kayda değer derecede bu zümreye sahip olan Hanyalıların talepnamelerini, genellikle Hanya'da bulunan akrabaları doldurmuştur.

²²⁶ 3 kardeşin ortak vasisi olan Salih Numanaki için bkz. Ali Turuzaki'nin çocukları Fehamet Şabanaki, Hasan Şabanaki ve Naim Şabanaki'nin tasfiye talepnameleri, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 39 – 4 – 8, 39 – 4 – 9 ve 39 – 4 – 10.

²²⁷ Yetime ait vasilik kararnamesi örneği için bkz. Yetime olan Hamide için dayısı Mustafa Kafkalaki'nin vasi olarak tayin edildiği 189 numaralı kararname, **Salt Araştırma**, ACCEVO00208; Yetime için tutulan tasfiye talepnamesi örneği için bkz. Necip Fafulaki'nin kızı Fatma Babalaki'nin tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 40 – 8 – 10.

Bir başka sebep de talepname sahibinin okuma-yazma bilmemesiyle alakalıdır. Oldukça yaygın bir vekil atama sebebi olan bu durum, ya okuma-yazma bilen bir akrabanın ya da oradaki bir memurun vekil atanmasıyla çözüme kavuşturulmuştur.

Bazı talepnemelerde bu vekilliklerin Hanya Cemaat-ı İslamiye Reisi tarafından da yerine getirildiği görülmektedir.²²⁸

Hiçbir malı/mülkü olmayan bir muhacirin vekil bırakmasına gerek olmadığı için hiçbirinin vekâletnamesi yoktur.

3.6. Hanyalıların Taşınması, İskân Bölgeleri ve Adresleri

Tasfiye talepnemelerinde doldurulması için bulunan “adres” kısmı da çalışmamıza oldukça önemli veriler vermektedir. Adres bilgisi, talepnemelerin sonunda bulunan “vekâletname” sayfasında bulunmaktadır.

Resim 3.9.: Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesinde bulunan “vekâletname” sayfasındaki “adres” kısmı²²⁹

Talepnamesinde adres bilgisi bulunan talepname sahipleri bu kısma, aslında Hanya'dan sonra meskûn olacakları yerleri yazmışlardır. Buralar, Hanyalıların yeni hayatlarını kuracakları yerlerdir. Mübadillerin hangi bölgelere yerleştirileceği ilk olarak, çeşitli vekâletlerden gelen uzmanlardan oluşan bir kurul tarafından 17 Temmuz 1923 tarihinden itibaren kararlaştırılmaya başlandı.²³⁰ Bu dönem Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin henüz kurulmamış olduğu döneme isabet etmektedir. Vekâlet kurulduktan sonra Vekil Mustafa Necati Bey yapılan çalışmaları incelemiş ve bu çalışmaların yeterli olmadığına karar vermiştir. Vekâletin, önceden yapılan çalışmaya

²²⁸ Örnek için bkz. Ramazan Fildişaki'nin kızı Fatma Güldane'ye ait tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnemeleri (130-16-13-2)**, 39 – 3 – 1.

²²⁹ Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnemeleri (130-16-13-2)**, 67 – 210 – 8.

²³⁰ Arı, **a.g.e.**, s. 127.

yaptığı katkılar sonrasında, önceden 7 olarak belirlenen alan iskân alanı sayısı 10'a çıkartılmıştır. Bu alanların içinde Midilli ve sair adalardan gelenler de dahil olmak üzere Girit ve Hanyalıların yerleştirileceği alan Ayvalık, Edremit, Mersin ve havalisi olarak belirlenmiştir.²³¹ Vekil Mustafa Necati Bey, bu icraatlarını kamuoyuyla Ahenk gibi çeşitli gazetelere beyanat vermek suretiyle paylaşmıştır.²³²

Mübadillerin taşınması işlemi evvelâ Lloyd Triestino adında yabancı bir şirkete verilmişse de sonrasında gelen tepkiler üzerine taşıma işlemlerinin Türk şirketlerin gemileriyle yapılması kararlaştırılmıştır.²³³ Bu gemiler aslında yük gemileridir.²³⁴ Muhacirleri taşıyacak vapurlar, yapılan anlaşma neticesinde bir fiyat tarifesi belirlemişlerdir. Girit-Mersin hattı 550 kuruş, Girit-Marmara hattı 440 kuruş, Girit-İstanbul hattı 440 kuruş, Girit-Menteşe hattı 490 kuruş idi. Her aile nüfus başına 100 kg eşyasını ücretsiz naklettirme hakkına sahipti. Fazla gelen eşyalar için, örneğin, araba için 300 kuruş, büyükbaş hayvan için 500 kuruş, küçükbaş hayvanlar için ise 60 kuruş ek ücret talep edilecekti.²³⁵ Toplam 17 gemiyi hizmete sunan Türk şirketler mübadilleri asgarî fiyatla ve çocuklarla muhtaç mübadillerin %15'ini bedava taşımışlardır.²³⁶ Ücretsiz taşınan mübadillere bir seyahat kuponu verilmiştir.

²³¹ A.e., s. 129-131.

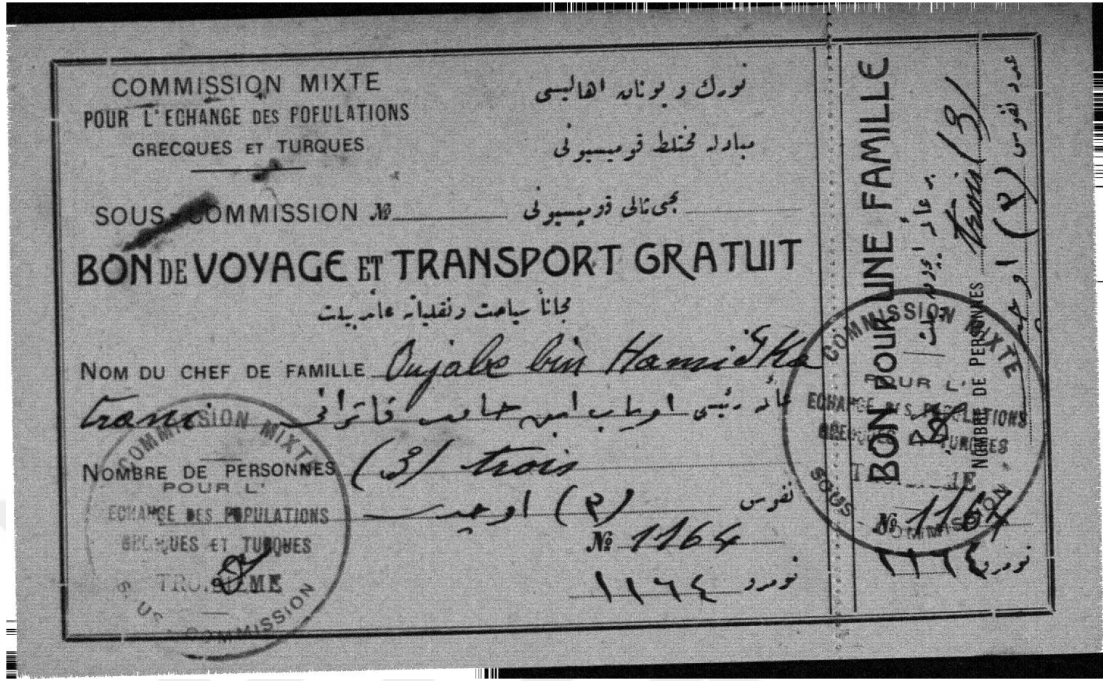
²³² Sarı ve Can, a.g.e., s. 36.

²³³ Arı, a.g.e., s. 110.

²³⁴ Arı, a.g.e., İzmir, Sentez Yayıncılık, 2023, s. 37.

²³⁵ Çelebi, a.g.e., Doktora Tezi, T.C. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Samsun, 2005, s. 107.

²³⁶ Çapa, a.g.e., s. 42.

Resim 3.10.: Hamit Katrani'nin oğlu Emiryab'a ve ailesine ait ücretsiz yolculuğu gösteren seyahat kuponu²³⁷

Girit'te yükleme limanları Hanya, Kandiye ve Resmo olarak belirlenmiştir. Hanya'dan gelen gemilerin muhacirleri boşaltacakları yerler ise Güllük, Ayvalık ve Mersin'dir.

Yunanistan coğrafyasında mübadillerin yoğun bir şekilde yığıldığı yerlerden birisi Girit'tir. Hanya da adadaki en yoğun mübadil yoğunluğunun olduğu merkezlerden biridir. Bu yığılma açlık ve sefaletin de birleşmesiyle dayanılmaz bir hale gelmiştir. Yeni Gün gazetesi de bu durumu, 30 Temmuz 1923 tarihli sayısında okuyucularıyla buluşturmuş hem köylerde hem de şehirlerde durumun feci olduğunu yazmıştır.²³⁸ Nitekim Girit'in genelinde yaşanan problemlerden ötürü Hanya'nın ileri gelenleri 10 Eylül 1923 tarihli bir dilekçe kaleme alarak Türkiye'deki hükûmete yollamışlardır:

²³⁷ Hamit Katrani'nin oğlu Emiryab'a ait tasfiye talepnamesi, BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 52 – 104 – 5, görüntü 3.

²³⁸ “Girit Müslümanları Feci Izdırabat İçindedirler”, Yeni Gün, 30 Temmuz 1923, n. 861-1238, s. 2.

“Bihi

Huzur-ı Sami-i Devletlerine

Saadetli Paşa Hazretleri,

Yunanistan’ın tarih-i teessüs ve teşekkülünden beri bedbaht Girit’i eyadi-i tasarrufuna geçirmek sevdası peşine koşmaktan bir an feragat etmediği ve bu yolda irtikap ettiği vahşiyane ilkaat ve namerdane iğvaat tesiriyle cezire şu şevahik cibaliyyesinden naire-i ihtilâl ve şekavetin eksik bulunmamış olduğu bir zamanda gece ve gündüz idare-i silâh etmek ve cidden hamaset-i harikaları ibraz eylemek suretiyle mukaddes vatanlarını fedakârane müdafaa etmekten bir an hâli kalmamış olan cezire-i ahali-i sadıka-i Müslimesi şanlı Türk ordusu meyanında meziyat-ı celile-i askerîye ve hidemat-ı meşkure-i fedakâranesiyle bir mevki-i mümtaz ihraz eylemiş bulunan zat-ı sami-i devletleri gibi celilü’l-kadr bir vatandaşımızın Büyük Millet Meclis-i Âlisi Riyaset-i Sâniyesine intihap buyrulduğu haberi neşat-efza-yı samia-yı iftiharımız olduğu zaman ne derece memnun ve mübahi, ne mertebe inşirab-yab sürur-ı namütenahi olduğu hususunun tarif ve tavsifi hariç-i ez-daire-i imkândır. Yunanîliğin bahusus son rub asır zarfında bize karşı ahzettığı pek zalimane ve mütegalibane, pek vahşiyane ve mütehakkimane vaziyete ve hatta birkaç defa cezirenin Yunanistan’a ilhakına dair Mahallî Meclis-i Mebusanlarda ittihaz olunan kararlara karşı şan ve namus-ı devletimizle beraber diyanet, kavmiyet ve milletimizin emr-i muhafazası uğrunda ibraz olunan cesurane ve mütecellidane sebat ve müdafaat ve bu uğurda geçirilen safahat-ı müteaddide-i muzlime ve şedaîd müteselsile-i tahammül-güdazane hiçbir zaman hafıza-i milletten çıkmamış bulunacağından emin bulunduğumuzdan ezeli sanat-ı kâşifesi necabet ve mürüvvetten ibaret olan âlicenap milletimizin dahi Türkiye mevcudiyet-i müstakile ve istiklâliyesi için bir tehlike-i muhakkaka teşkil etmekte bulunmuş olan hain bir düşmanın Anadolu topraklarından tathiri mesele-i mühimmesinde bütün manasıyla fedakâr ve faal bir amil mevkiinde ve binaenaleyh bugün pek buhranlı bir devre geçirmekte bulunan bizlerin nakledileceğimiz Anavatanda hayat-ı istikbalimizi her nokta-i nazardan en emin bir suretle taht-ı muhafazaya alabilecek tedabir-i müessire ve esasiyyeye tevessül etmekten ve bu suretle eyadi-i uhuvvetkâranesiyle aşkabe-i felâketimizi silip daderane bir teselliye muhtaç bulunan evlât ve ıyalimizi ağuş-ı şefkat ve himayesine alacağından eminiz. Mamafih hissiyat-ı mefture-i hamiyetkâranesi afâk-gir-i iştihar ve binaenaleyh cezire-i ahali-i Müslimesi için sartaç-ı iftihar bulunan zat-ı celil’ül-sıfat-ı devletlerinin dahi işgal buyurmakta olduğunuz kürsü-i mualla-yı Riyasetten bu babda icap eden delalet-i acile-i vatanperveranelerinin bi-dirîğ ve pek amik hissiyat-ı hürmetkârânemizin mazhar-ı kabul buyrulmasını istirham ve istitaf ederiz. Paşa Hazretleri.”²³⁹

Gemiyle muhacirlerin taşınma işlemleri başladığı zaman telgraflarla, buradaki yoğunluklara dikkat çekilmiş ve acilen gemi gönderilmesi istenmiştir. Buna istinaden “Teşvikiye” isimli gemi gönderilmiştir²⁴⁰ Nitekim, Mübadele resmen 10 Kasım

²³⁹ Hanya eşrafının Türkiye’deki hükûmete yolladığı 10 Eylül 1923 tarihli dilekçe, **Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, Millî Mücadele (2763)**, 47976 – 229223 – 141, görüntü 2, 3.

²⁴⁰ Arı, **a.g.e.**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023, s. 161.

1923'te başladıysa da muhacirlerin limanlarda ve evlerindeki perişan halleri göz önüne alınarak mübadilleri taşıyacak ve onların ihtiyaçlarını karşılayacak gemilerin Yunanistan topraklarına hareket emri Ekim 1923'te verilmişti.²⁴¹

Muhacirlerin gemiye bindiklerinde ve karaya çıktıklarında ellerinde bazı belgelerin bulunması gerekiyordu. Bunlar tasfiye talepnamesi ve talepname için kullanılan çeşitli makbuz ve tutanaklar, aile kimlik belgesi ve aşı belgesi idi.²⁴²

Tasfiye talepnamesi çalışmamızın ana malzemesi olduğu için detaylarıyla açıklanmış idi. Muhacirler, tasfiye talepnamelerindeki bilgilerin doğruluğunu kanıtlamak için ellerinde ne belge varsa getirmeliler idi.

Aile kimlik belgesi çeşitli bilgileri içermektedir. Bunlar Türkiye'deki indirme limanının adı, ailenin nüfus sayısı ve bu kişilerin bilgileri, yolculuğun ücretli/ücretsiz ya da gönüllü olup olmadığı gibi bilgilerdir.

²⁴¹ A.e., s. 164.

²⁴² A.e., s. 179.

Mübadiller Yunanistan'dan gelmeden, yolculuk esnasında ve zikrettiğimiz tahaffuzhanelerde sağlık muayenesinden geçirilmiş ve çiçek, dizanteri, veba aşılılarıyla aşılanmışlardır.²⁴⁴ Lekeli tifo, humma-yı racia, malarya, kolera ve kızamık için de ayrıca tedbirler alınmıştır.²⁴⁵ Hanya'dan Tuzla Tahaffuzhanesi'ne geldiğinde hasta olduğu için mutlaka tedavi olması gereken hastalar da mevcuttu. Tedavi için tahsis edilmiş dört adet hasta vagonu bulunuyordu. Bu vagonlar aracılığıyla hasta olan mübadiller Anadolu'daki çeşitli hastanelere sevk edilmiştir. Tahaffuzhaneler muhacirlerin ilk durağıdır.²⁴⁶

Muhacirlerin tahaffuzhanelerden sonraki durağı misafirhaneler olmaktadır. Bu misafirhanelerde muhacirlerin yanlarında getirdikleri hayvanları için ahırlar da bulunmaktadır. Misafirhanelerin en büyükleri yine Tuzla ve Urla'dadır. Tuzla'daki misafirhane 3 bin yataklıdır.²⁴⁷ Samsun, Mersin, Aydın, Gelibolu, Çanakkale, Fethiye, Ayvalık, Erdek, Çeşme ve Bayındır'da da misafirhaneler vardır. Durumu olan muhacirler otellerde de kalabilmektedir.²⁴⁸ Muhacirlerin bu misafirhanelerde kalma süresi üç gündür. Bu üç günün sonunda mübadiller, iskân edilecekleri yerlere gönderilmektedir.²⁴⁹

Mübadillerin iâsesi bu dönemde düzenlenmiştir. Muhtaç mübadillere karantina merkezlerinde sabahları ekmek ve çay, akşamları etli yemek, karantina merkezinden çıkışlarından bindirme iskelelerine gidene kadar ekmek ile katık verilmesi kararlaştırılmıştır. Bindirme iskelesindeki misafirhanelerde sabahları yine ekmek ve çay, akşamları etli yemek, yollarda ekmek ve katık verilecektir. İskân tarihinden itibaren iki ay müddetle de ekmek veya un ya da bunların bedeli karşılanacaktır.²⁵⁰

Girit'ten toplam 30 bin ila 37 bin kişinin taşınması kararlaştırılmıştı. Giritli Müslümanların ilk 10 bininin,²⁵¹ bu yol haritasına istinaden taşınması hemen planlanmıştır. Hanyalıları almak niyetiyle içinde Vakıf gazetesinden bir muhabirin de bulunduğu kafil 29 Kasım 1923'te İzmir'den Hanya'ya hareket etmiştir.²⁵² Gemi

²⁴⁴ Yılmaz, a.g.e., s. 167.

²⁴⁵ Çapa, a.g.e., s. 34; Çanlı, a.g.e., **Tarih ve Toplum**, Cilt: 22, Sayı: 130, 1994, s. 54.

²⁴⁶ Arı, a.g.e., s. 175.

²⁴⁷ "Muhacirler İçin İstirahathane", **Tevhid-i Efkâr**, 1 Aralık 1923, n. 875-3903, s. 2.

²⁴⁸ Macar, a.g.e., s. 179.

²⁴⁹ Yılmaz, a.g.e., s. 168.

²⁵⁰ Çelebi, a.g.e., s. 121-122.

²⁵¹ "Girit'ten Muhacir Geliyor", **Tevhid-i Efkâr**, 1 Aralık 1923, n. 875-3903, s. 2.

²⁵² Sarı ve Can, a.g.e., s. 39.

Hanya'ya ulaştıktan sonra Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden görevliler, mübadiller ve onların eşyalarıyla doldurulmuştur. Mübadillerin eşyaları 300 tonluk bir yük, 10 sandal, 2 araba ve 2 beygirden ibarettir. “Bahr-i Cedit” gemisi 30 Kasım 1923'te saat 14:00 sularında Hanya'dan hareket etmiştir.²⁵³ 3 Aralık 1923 tarihinde İzmir'e ulaşmıştır.²⁵⁴ Gemi Hanya'dan 347 erkek, 296 kadın, 384 çocuk,²⁵⁵ toplam 1.027 kişi yola koyulmuşken yolda bir kadın doğum yapmış ve 1.028 kişi olarak Urla'ya yavaşmıştır. Vakıf gazetesinin haberine göre bu kişiler tahaffuzhane ve misafirlik süreçlerini geçirdikten sonra 6 Aralık'ta Ayvalık'a çıkartılmışlardır.²⁵⁶ Akabinde “Bahr-i Cedit” diğer mübadilleri almak üzere yeniden Girit'e hareket etmiştir.²⁵⁷

“Giresun” ve “Yeni İstanbul” gemileri de tıpkı “Bahr-i Cedit” gibi sürekli Girit'ten muhacir taşıyacaktı.²⁵⁸ Hanya'dan ikinci ayrılan gemi, 5 Aralık 1923'te hareket eden ve 306 erkek, 456 kadın, 401 çocuk, toplam 1.163 kişi ve 300 ton eşya, 12 sandal, 1 yük arabası ve 31 hayvan taşıyan “Giresun” vapuru olmuştur.²⁵⁹

“Bahr-i Cedit” ve “Giresun” vapurları ilk etapta yaklaşık 3.000 Hanyalıyı taşımıştır.²⁶⁰ Gelen mübadillerin ihtiyaçları karşılandıktan sonra hepsi derhal ya Tuzla Tahaffuzhanesi'ne ya da Urla Klazomen Tahaffuzhanesi'ne alınmıştır. Tahaffuzhane süreçlerinden sonra gemiler Ayvalık, Edremit ya da Mersin'e yönlendirilmiştir.

9 Ocak 1924'te Kandiye'den gelen imzasız bir telgrafta, Hanya'da halen daha 4.000 kişinin Anadolu'ya gelmek için beklediği bildirilmiştir.²⁶¹ 11 Ocak 1924'te Mübadele İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey, bu bilginin sahilliğini öğrenmek için Kandiye'de bulunan temsilcilere bir yazı yollatmıştır.²⁶²

²⁵³ Çınar, **a.g.e.**, s. 342; A. Nühket Adıyeke ve Nuri Adıyeke, **a.g.e.**, s. 368; “Girit'ten Muhacir Geliyor”, **Tevhid-i Efkâr**, 1 Aralık 1923, n. 875-3903, s. 2.

²⁵⁴ Diğer kaynakta 4 Aralık 1923'tür bkz. Sarı ve Can, **a.g.e.**, s. 47.

²⁵⁵ Çınar, **a.g.e.**, s. 342.

²⁵⁶ Sarı ve Can, **a.g.e.**, s. 47.

²⁵⁷ Aghatabay, **a.g.e.**, s. 159.

²⁵⁸ Menekşe, **a.g.e.**, s. 15.

²⁵⁹ Çınar, **a.g.e.**, s. 343; “Girit'ten Muhacir Geliyor”, **Tevhid-i Efkâr**, 1 Aralık 1923, n. 875-3903, s. 2.

²⁶⁰ Sarı ve Can, **a.g.e.**, s. 44.

²⁶¹ İmzasız olarak Mübadele, İmar ve İskân Vekâletine gönderilen 9 Ocak 1924 tarihli telgraf, **BCA**, **272-0-0-11 / İskân**, 17 – 72 – 1, lef 2, 3.

²⁶² Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey'den Kandiye'deki Türk Sevkıyat Heyeti Reisi Mustafa Bey'e gönderilen 11 Ocak 1924 tarihli telgraf, **BCA**, **272-0-0-11 / İskân**, 17 – 72 – 1, lef 1, 4.

1924 Ocak ayının sonuna doğru Hanya'dan toplam 3.547 kişi Anadolu'ya nakledilmiştir.²⁶³ 24 ve 25 Ocak 1924'te de Resmo ve Hanya'dan toplam 6.600 kişi aynı süreçleri takip ederek gemilere bindirilmiştir.²⁶⁴ Tanin gazetesinin haberine göre 31 Ocak 1924'te "Türkiye" vapuruyla 2.500 Hanyalı İstanbul'a hareket etmiştir.²⁶⁵

1924 yılının başında Girit'ten getirilecek 14.000 kişi daha mevcuttu.²⁶⁶ 8 Nisan 1924 tarihi itibarıyla ise Girit'te kalan nüfus 5.832, Hanya'da kalan nüfus ise 2.041'dir. Bunların çoğunluğu tüccar, ashab-ı emlâk ve eşraftan olduğu için çok eşyaları olduğu belirtilmiş ve ona göre uygun vapurların gönderilmesi istenmiştir.²⁶⁷ Haziran 1924'ten sonra Girit'ten gelecek muhacir kalmamıştır. Nitekim Girit genelindeki bindirme heyetleri de Mayıs-Haziran aylarında Girit'ten ayrılmışlardır.²⁶⁸ Vakit gazetesinin haberine göre son 350 Hanyalı mübadil, Yunanistan bayraklı "Heyo" vapuruyla İzmir'e gelmiştir.²⁶⁹

Hanyalı mübadillerin taşınması aslında daha çabuk bitirilebilecek durumdaydı. Fakat bindirme limanlarında bekleyen Hanyalıların istedikleri yerlere gitmek istemeleri sebebiyle, istemedikleri yerlere giden vapurlara binmemeleri sürecin uzamasına yol açmıştır.²⁷⁰

Mübadele esnasında yolda, karantinada ya da misafirhanelerde ölen mübadil sayısı 2.819'dir. Bu sayı toplam mübadillerin %0,5'idir.²⁷¹ Bunlardan biri Hanya'daki 13 Mart 1924 tarihli mübadil yükleme işlemi esnasında yaralanıp bir gün sonra da vefat eden Muharrem Kanoryaki'dir.²⁷²

Bindirme, taşıma, karantina, misafirhane ve indirme süreçlerinden sonra mübadiller yeni hayatlarını kuracakları yerlerdedir. Talepnamelerde muhacirlere ait

²⁶³ Aghatabay, **a.g.e.**, s. 160.

²⁶⁴ Arı, **a.g.e.**, s. 187.

²⁶⁵ Sarı ve Can, **a.g.e.**, s. 47.

²⁶⁶ Menekşe, **a.g.e.**, s. 15.

²⁶⁷ Girit Heyet-i Sevkiye Reisi Mustafa'dan Mübadele, İmar ve İskân Vekâletine gönderilen 8 Nisan 1924 tarihli yazı, **BCA, 272-0-0-14 / Sevkiyat**, 76 – 31 – 2, lef 6.

²⁶⁸ Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinden Atina'daki Türk Heyet-i Murahhasası Riyasetine gönderilen 9 Haziran 1924 tarihli şifre, **BCA, 272-0-0-11 / İskân**, 18 – 86 – 5, lef 1; Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti Vekilinden Başvekâlete gönderilen 10 Haziran 1924 tarihli yazı, **BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü**, 80 – 529 – 15, lef 1.

²⁶⁹ Sarı ve Can, **a.g.e.**, s. 48.

²⁷⁰ Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinden Başvekâlete gönderilen 21-22 Mart 1924 tarihli yazı, **BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü**, 123 – 877 – 5, lef 1.

²⁷¹ Macar, **a.g.e.**, s. 179.

²⁷² Hanya Cemaat-i İslâmiyesine yazılan 14 Mart 1924 tarihli yazı, **Salt Araştırma**, ACCEVSC00156.

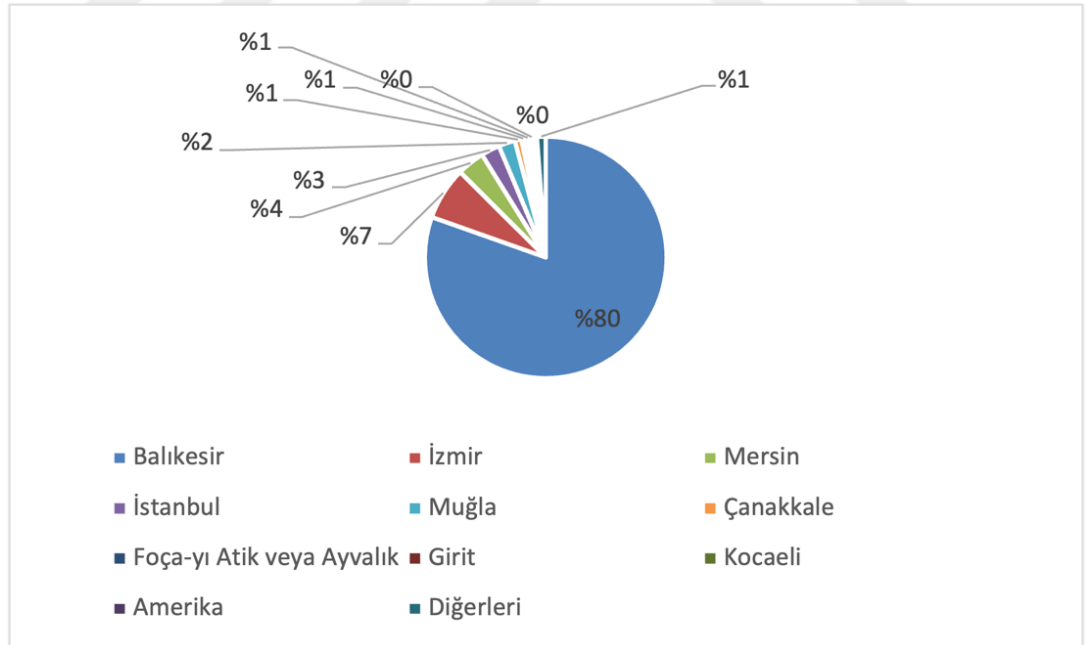
toplam 679 adres tespit edilmiştir. Ayvalık'ta 375, Edremit'te ise 171 olmak üzere Balıkesir'de toplam 546 Hanyalı talepname sahibinin iskân edileceği tespit edilmiştir.

İzmir ise talepnemelerin tutulduğu tarih itibarıyla en çok Hanyalının adresi olan 2. şehirdir. Eşrefpaşa'da 13, Karantina'da 3, Alsancak'ta 2 ve İzmir'in çeşitli yerlerinde 30 Hanyalı olmak üzere toplam 48 Hanyalının adresi İzmir'dir.

Hanyalıların iskân bölgesi olarak belirlenen bir diğer bölge olan Mersin'de ise 25 kişi tespit edilmiştir.

İstanbul'da adresi bulunan toplam 17 Hanyalı tespit edilmiştir. Bunların Beyoğlu, Beşiktaş, Beyazıt gibi mahallerde meskûn oldukları belirlenmiştir.

Diğer yerlere baktığımızda da Muğla'da toplam 15, Çanakkale'de 6, Foça-yı Atık veya Ayvalık olarak yazılan mahalde 4, Girit'te de 4, Amerika'da 3, Kocaeli'nde 3 adres tespiti yapılmıştır. En çok adres beyanı yapılan 10 yerleşim yeri bunlardır. Manisa'da 2, Antalya, Aydın, Bursa, Konya, Trabzon ve Mısır'da ise 1'er adres tespit edilmiştir.

Şekil 3.11.: Hanyalı talepname sahiplerinin adresleri

Pasta grafikten de görüldüğü üzere, Balıkesir'i adres olarak gösterenler %80 ile büyük bir çoğunluğu teşkil etmektedirler. Balıkesir, özellikle Ayvalık ve Edremit

bölgeleri, hükûmet tarafından Hanyalıların iskân bölgesi olarak ilân edilmiştir. Nitekim Balıkesir'in de bulunduğu Marmara Bölgesi, %58'lik oranıyla, Anadolu'da en fazla mübadil yerleştirilen bölge olmuştur.²⁷³ Saha araştırmalarına göre 1925 yılına kadar Edremit havalisine yerleşen yaklaşık 4.500 Giritli vardır.²⁷⁴ Adı geçen bölgelere yerleştirilmesi kararlaştırılan Hanyalılar, o tarihte Hanya'da bulunmalarına rağmen arkalarında bürokratik işlemlerini takip edecek vekil bırakarak bu beyanda bulunmuşlardır. İlginç bir şekilde, adres beyanında bulunurken, adreslerini "Foça-yı Atik veya Ayvalık" şeklinde yazan 4 Hanyalı tespit edilmiştir. Ayvalık'ın iskân durumu belli olsa da "Foça-yı Atik" yani Eski Foça'nın bir mübadil yerleşim yeri olmaması dikkat çekicidir. Bir diğer vaka ise, aynı aileden 2 kişinin Ayvalık'a yerleştirilip 1 kişinin Edremit'e yerleştirilmesidir.²⁷⁵

Beyan edilen diğer adreslere bakıldığında, bu yerlerin tıpkı "Foça-yı Atik" gibi resmî mübadil yerleşim yeri olmadığı görülmektedir. İzmir günümüzde de birçok muhacir ailesinin soyunun devam ettiği bir bölgedir. O tarihte İzmir'den adres bildiri yapan Hanyalıların, 1923'ten önce İzmir'e yerleştikleri ve mübadeleden evvel yerleşik topluma entegre olmaya çalıştıkları yorumu çok sağlıklı bir şekilde yapılabilir.

Mersin ve havalisi muhacir iskân bölgesi ilan edilmiş olsa da devlet tarafından Ayvalık ve Edremit kadar yoğun bir iskâna tabi tutulmamıştır.

Bunlar dışında İstanbul, Muğla, Çanakkale gibi Türkiye'de bulunan şehirleri ve Amerika'yı beyan eden Hanyalılar da 1923'ten evvel hicret etmiştir. Bu veriler oralarda hayatlarını kurmuş kişileri göstermektedir. Hayatını Türkiye dışında idame ettirmeye çalışan Hanyalıların varlığı da yadsınamayacak derecededir.

²⁷³ Menekşe, a.g.e., s. 13.

²⁷⁴ Sophia Koufopoulou, "Muslim Cretans in Turkey: The Reformulation of Ethnic Identity in and Aegean Community", **Crossing the Aegean: An Appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange Between Greece and Turkey**, Ed. Renee Hirschon, Berghahn Books, 2003, s. 212.

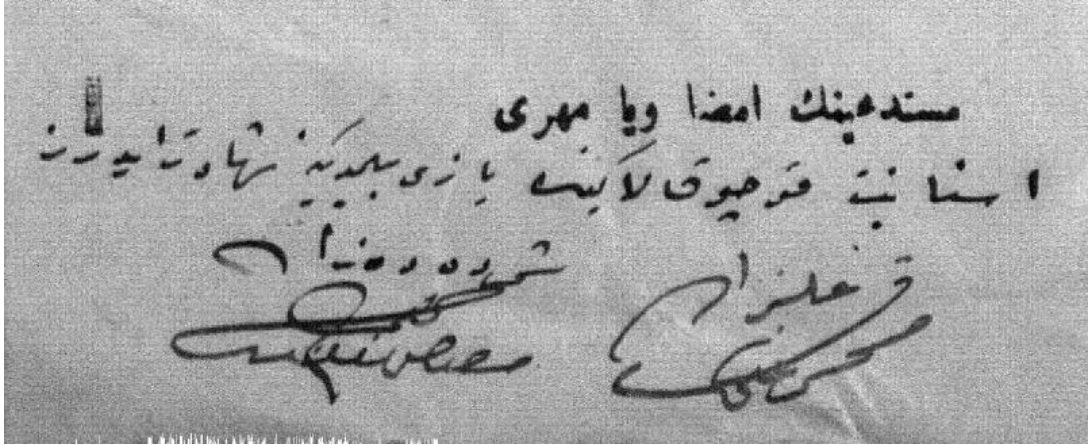
²⁷⁵ Örnek için bkz. Mustafa Bey'in çocukları Musa Abdikaki, Mehmet Abdikaki ve Hüseyin Abdikaki'nin tasfiye taleplerleri, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Taleplerleri (130-16-13-2)**, 42 – 26 – 5, 42 – 26 – 6 ve 42 – 26 – 7.

3.7. Hanyalı Müslümanların Okur-Yazarlığı

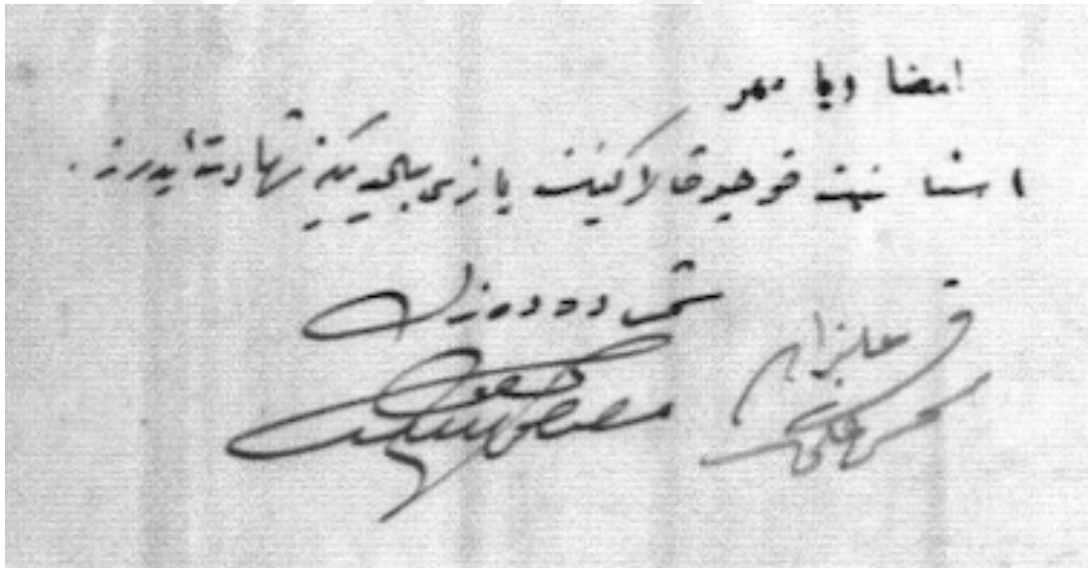
Türkiye’deki okur-yazarlık oranı çok uzun yıllardır tartışılan bir konudur. İmparatorluk dönemi için sağlıklı verilere dayanmayan çeşitli tahminler mevcuttur. Cumhuriyet döneminde ise 1927’deki okur-yazarlık tespit araştırmasında ortaya çıkan oran oldukça düşüktür. Araştırmaya göre bu oran Türkiye genelinde %8,16 çıkmıştır. Nitekim bu okur-yazarların yalnızca %5-6 gibi bir oranı Türkçe bilmektedir. Geri kalanı Türkçe dışında bir dil konuşmaktadır. Şehirlerde okur-yazarların oranı %30, kırsal ve köylerde ise %6 olarak belirlenmiştir.²⁷⁶ Bu noktada elbette, okur-yazarlık kıstasının ne olduğunu da ifade etmek gerekmektedir. Bu yıllarda okur-yazarlık kıstası, kişinin bazı kelimeleri okuyabiliyor ve kendi adını yazabiliyor olmasıdır.

Elimizde bulunan tasfiye talepnameleri, bu tartışmaya farklı bir boyut ve katkı kazandırmaktadır. Tasfiye talepnamelerinin son iki sayfasında talepname sahibinin doldurması gereken “imza veya mühür” kısmı bulunmaktadır. Talepnameler incelendiği zaman bu kısmı, okuma-yazma bilen talepname sahiplerinin bizzat doldurduğu tespit edilmiştir. Mührü olanların mührünü vurduğu, okuma-yazma bilmeyenlerin de memurların ya da vekillerinin doldurduğu görülmüştür.

²⁷⁶ Abdullah Kara, “Türkiye’de Alfabe Değişiminden Sonra Yeni Harflerin Yaygınlaştırılması ve Halk Eğitiminde Millet Mekteplerinin Rolü ve Önemi”, **Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2020, s. 116.

Resim 3.12.: Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesinde bulunan “18 Teşrin-i Evvel 1912 tarihinden beri istimlâk edilmiş olan emlâk” tablosunun altındaki “müstedinin imza veya mührü” kısmı²⁷⁷

Resim 3.13.: Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesinde bulunan “vekâletname” sayfasındaki “imza veya mühür” kısmı²⁷⁸

Memurların bizzat doldurduğu talepnamelerde bu kısma bazen “yazı bilmediğine şahadet ederiz” bazen de “okuma-yazma bilmediğine şahadet ederiz”

²⁷⁷ Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesi, BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 67 – 210 – 8.

²⁷⁸ Ali Koçokalaki'nin kızı Esna Hanım'ın tasfiye talepnamesi, BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 67 – 210 – 8.

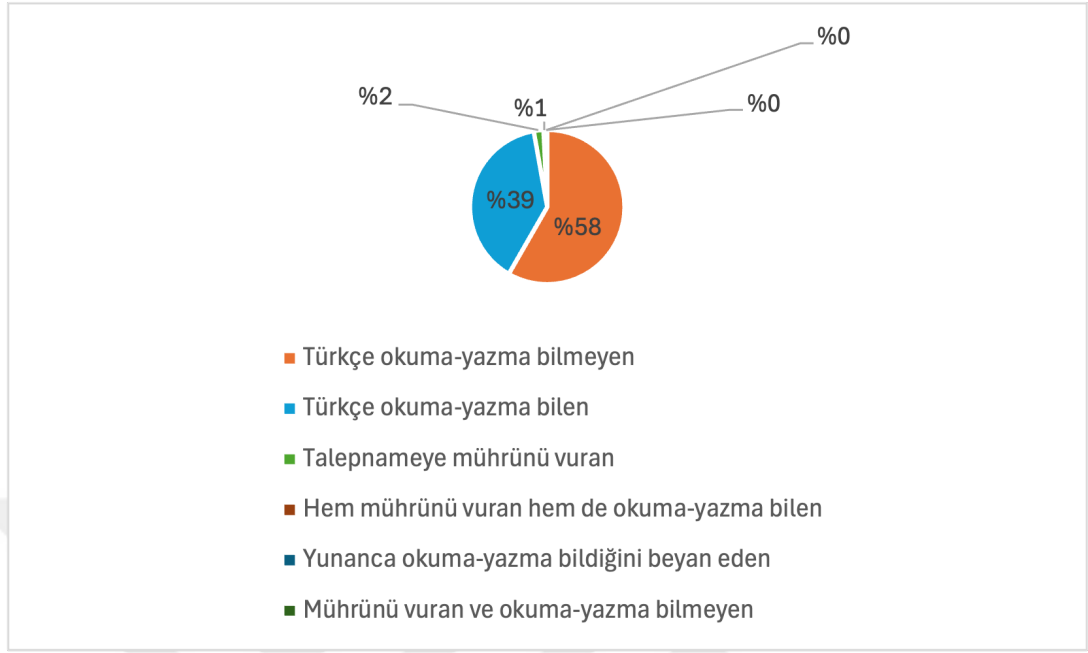
şerhi düşülmüştür. Okur-yazarlığı olmayan muhacirlerin talepnamelerinin memurlar tarafından doldurulduğu tasdiklenmiştir. Okur-yazarlığı olmayan talepname sahipleri, memurların doldurduğu talepnamelere parmak izlerini basmışlardır.²⁷⁹ Bahsi geçen şerh, okur-yazarlığı olan ve olmayan talepname sahiplerinin ayrımını kesin olarak yapmaktadır. Bu özelliğiyle tasfiye talepnameleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun belli coğrafyasındaki okur-yazarlık oranının tespitindeki en sağlıklı kaynaklardan birisi, belki de yeganesidir.

Okur-yazarlığına dair verisi bulunmayan kişi sayısı 767'dir. Bu kişilerin verisinin olmamasının sebebi, talepnamelerini vekillerinin imzalamasıdır. Vekillerin imzaladığı talepnameler, talepname sahibinin okur-yazarlığını yansıtmadığı için dikkate alınmamıştır. Fakat, vekillerin de okuma-yazma bilip bilmediği yine aynı yöntemle takip edilebilmektedir.²⁸⁰

Elimizdeki verilere göre Türkçe okuma-yazma bilmeyen kişi sayısı 1.286, Türkçe okuma yazma bilen kişi sayısı 858, talepnameye mührünü vuran kişi sayısı 45, hem adını hem mührünü vurarak okuma-yazma bildiğini beyan eden kişi sayısı 9, Yunanca imza atarak Yunanca okuma-yazma bildiğini beyan eden kişi sayısı 6 ve talepnameye mührünü vurup okuma-yazma bilmediğini beyan eden kişi sayısı ise 2'dir.

²⁷⁹ Örnek için bkz. Emin Sekiyanaki'nin kızı Zekiye Hanım'a ait tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 39 – 4 – 1.

²⁸⁰ Örnek için bkz. Mercan Bey'in oğlu Ali Terzaki'nin tasfiye talepnamesi, **BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2)**, 39 – 4 – 4.

Şekil 3.12.: Hanyalı talepname sahiplerinin okur-yazarlığı

Pasta grafikte görüldüğü üzere Türkçe okuma-yazma bilmeyenlerin oranı %58, Türkçe okuma-yazma bilenlerin oranı %39'tur. Yukarıda verilen sayıları, mührü mevcut olup beyanda bulunanları ve Yunanca bilenleri ilgili yerlere tasnifleyerek sadeleştirdiğimiz zaman karşımıza daha düzenli bir tablo çıkmaktadır. Okuma-bilmeyen kişi sayısı toplam 1.288, Yunanca da dahil olmak üzere okuma-yazma bilen kişi sayısı 873 ve ilgili alana sadece mührünü vurup okuma-yazma bilgisine dair veri bulunmayan kişi sayısı ise 45'tir.

Hanya'daki okuma-yazma oranının özellikle Anadolu'ya kıyasla yüksek olmasının belirli sebepleri vardır. Bunun başlıca sebebi 1850 yılında adanın idarî merkezinin Kandiye'den Hanya'ya kaydırılmış olması ve Girit'te ada genelinde Türkçe eğitim-başın faaliyetlerine oldukça önem verilmesidir.²⁸¹ Buna karşın, adadaki resmî dil ve eğitim dili Türkçe olsa da,²⁸² Müslümanlar da dahil olmak üzere halkın günlük olarak kullandığı dil Giritlicedir. Giritlice, Yunancanın sadece Girit'te kullanılan bir diyalektiği olarak karşımıza çıkmaktadır. Giritlilerin ve Hanyalıların kültürlerinin oluşmasında, “Giritlilik” kavramının hayat bulmasında en önemli

²⁸¹ A. Nühket Adıyeke ve Nuri Adıyeke, **a.g.e.**, İstanbul, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, 2011, s. 16.

²⁸² Menekşe, **a.g.e.**, s. 17.

faktörlerden biridir.²⁸³ Hatta bu diyalektiğin Hanya ve Resmo’da farklı alt diyalektleri de mevcuttur.²⁸⁴ Adada doğru düzgün Türkçe konuşmasını bilen kişi sayısı oldukça azdır.²⁸⁵ Nitekim 1868 Vilayet Nizamnamesiyle adada Türkçe ve Yunanca olmak üzere iki resmî dil kullanılacağı ilân edilmiştir. Bu tarihten itibaren Yunanca da resmî dil olarak kullanmaya başlanmış, fakat Türkçe’nin kullanım, öğrenim ve öğretimi gerilememiştir.

Bu dönemde Girit genelinde yeni mektepler açılmış, var olanlar artırılmıştır. Okullardaki ders programları devlet genelindeki maarif sistemine uygun hale getirilmiş, Türkçe dersleri artırılmıştır.²⁸⁶ Ada imtiyaz kazandıktan sonra, 11 Şubat 1882’de Müslüman çocukların ilkokul öğretimini zorunlu tutan bir nizamname yayımlanmıştır.²⁸⁷ 1899 yılında ilan edilen Girit Kanun-ı Esasisinde ise tek resmî dil olarak Yunanca ilân edilmiştir.²⁸⁸

Hanyalılar ve genel olarak Giritliler Anadolu’ya ayak bastıklarında, asgari derecede Türkçe biliyor olsalar da hem kültürlerini hem de kendi aralarındaki ilişkiyi korumak adına Giritlice kullanmaya devam etmişlerdir. Bu durum TBMM’de tartışmalara neden olmuştur.²⁸⁹

Tasfiye taleplerinde de görüleceği üzere, talepname sahibi Hanyalıların Yunancanın bir diyalektiği olan Giritlice de bildikleri göz önüne alındığında, imzalarını Türkçe atmayı tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Yunanca olarak imza atan Hanyalı sayısı oldukça azdır.

²⁸³ Tuncay Ercan Sepetçioğlu, “Türkiye’de Ana Dili Türkçe Olmayan Göçmen Topluluklara Yaklaşımlara Dair Bir Örnek: Girit Göçmenleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 20-21, 2010, s. 79.

²⁸⁴ Menekşe, **a.g.e.**, s. 17.

²⁸⁵ Yorulmaz, **a.g.e.**, s. 12.

²⁸⁶ Kara, **a.g.e.**, s. 19.

²⁸⁷ Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 353.

²⁸⁸ Menekşe, **a.g.e.**, s. 21.

²⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Cilt, 2. İhtihap Devresi, 1. İçtima Senesi, 49. İçtima, 30 Ekim 1924, s. 118; Sepetçioğlu, **a.g.e.**, s. 88.

SONUÇ

Türkiye, muhaceret ve muhacirlerle hem imparatorluk döneminde hem de cumhuriyet döneminde meşgul olmuştur. Muhacirler yurt bildikleri toprakları terk etmek zorunda kaldıktan sonra yeni yurtlarını kurmak için devletin idaresi altında olan topraklara sığınmışlardır. Devlete sığınan muhacirler, dönemin koşulları ve imkânlar dahilinde iâşe ve iskân edilmişlerdir. Türkiye'nin muhaceret konusunda karşılaştığı zorluklar, bu tür durumların idaresi hususunda, bir bilgi birikimi edinimini sağlamıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde ise, muhaceretle ve muhacir yönetimiyle ilgili farklı çözümler geliştirilmeye çalışılmış ve nüfus mübadelesi bu noktada ön plana çıkmıştır.

Girit'in fethi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son büyük fetihlerinden biri idi. Hem bu sebeple hem de coğrafi konumu sebebiyle İmparatorluğun ve Müslüman halkın nezdinde müstesna yere bir sahipti. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla Giritli ve Hanyalı Müslümanlar on yıllar boyunca adadaki Yunanlardan ve Yunanistan'dan baskı görmeye başlamışlardır. Bu baskılara dayanamayan bazı Müslümanlar hicret etmişler ve “Eski Giritliler” olarak bilinen ilk muhacir dalgasını oluşturmuşlardır.

Millî Mücadele'nin Yunanistan için “Küçük Asya Bozgunu” olarak neticeleneceği az çok belli olduğu zaman, Anadolu topraklarından Yunanistan anakarasına, adalarına ve elbette bu adaların en büyüklerinden olan Girit'e büyük bir Rum nüfus göç etmiştir. Girit'in, Müslümanlar için en önemli olan sancaklarının başında gelen Hanya sancağı da bu Rum göçünden oldukça etkilenmiştir. Zaten adada ve sancaklarda bulunan baskı, bu Rum göçüyle iyice artmıştır. Göçmen Rumlar hem Müslümanlar üstünde hem de Yunanistan hükûmeti üstünde büyük baskı unsuru olmuştur.

İki tarafın da üstünde oluşan bu baskı, ilk fırsatta, yani Lozan Barış Görüşmeleri'nde derhal bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde ortaya çıkan “Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” ile Türk ve Rum ahalinin karşılıklı nüfus değişimini öngören durum tasdik edilmiş ve nüfus mübadelesinin esasları belirlenmiştir. Halihazırda büyük çoğunluğu Yunanistan'a göç etmiş Rumlara mukabil, Yunanistan'daki Müslümanların Türkiye'ye

taşınması kabul edilmiştir. Buna göre Girit ve Hanya'daki Müslümanlar Anadolu topraklarına taşınacaklardı. Bu dönemde gelen Giritliler “Yeni Giritliler” olarak bilinecektir.

Mübadele işlemleri için bazı etkin kurumlar ön plana çıkmıştır. Bunlar Hanya Cemaat-ı İslâmiyesi/Hanya İslâm İhtiyar Meclisi, Muhtelit Mübadele Komisyonu, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ve Mübadele, İmar ve İskân Vekâletidir.

Hanya Cemaat-ı İslâmiyesi, o dönem bütün Yunanistan coğrafyasında faaliyet gösteren Cemaat-ı İslâmiyelerden biri idi. Hanya İslâm İhtiyar Meclisi adıyla da faaliyet göstermiştir. Kurum, Müslümanların millet-i hâkime iken azınlık durumuna düşmesiyle teşekkül etmiştir. Kurulduğu dönemde Müslümanların dinî, vakfî ve maarif işleriyle uğraşan bu oluşum, mübadelenin başat kurumlarından birisi olmuştur.

Lozan Barış Konferansı'nda anlaşmaya varılan metin uyarınca, nüfus mübadelesi sürecini yönetecek bir komisyonun kuruluşu öngörülmüştür. Bu komisyon, Muhtelit Mübadele Komisyonu adı altında vücut bulmuştur. Milletler Cemiyeti'nin denetimi ve mübadeleye taraf olan Türk ve Yunan temsilcilerle oluşturulan bu komisyon, mübadelenin aslî unsuru ve tek yetkilisidir.

Mübadele boyunca, Türkiye tarafı için, önceden olduğu gibi yine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti elini taşın altına koymuştur. Cemiyet, evvelâ doğrudan hükûmet ile iş birliği anlaşması yapmış, daha sonra mübadele ve iskân işlemlerini yürütmek üzere kurulan Mübadele, İmar ve İskân Vekâletiyle bu süreci yürütmüştür. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti hem Hanya'da hem taşıma esnasında vapurlarda hem de Türkiye'de mübadillerle ilgilenmiştir.

Mübadeleye ve mübadillere dair akla ilk gelen şeylerden biri tasfiye talepleridir. Tasfiye talepleri, Muhtelit Mübadele Komisyonu marifetiyle verilen bir belgedir. Asıl mahiyeti muhacirin malî durumudur. Sürecin başında, bu belge vasıtasıyla muhacirin ayrıldığı yerde bıraktığı taşınır ve taşınmaz mallarına karşılık gideceği yerde karşılığını alması hedeflenmiştir. Biz çalışmanın temelini bu belgelere dayandırdık, aslında malî saiklerle ve kaygılarla düzenlenen belgeden sosyo-kültürel veriler elde ettik. Bu haktan 1912'den beri hicret etmiş herkesin yararlanma hakkı vardır. Dolayısıyla, elde edilen verilerin çoğunluğu mübadele dönemini, bazıları ise daha da eskiyi aydınlatmaktadır. Tasfiye talepleri baz alınrsa 1912'den sonra

ve 1923'ten önce hicret etmiş kişileri – bu kişiler kendilerini yalnızca muhacir olarak tanımlasalar da – mübadil olarak saymak bir yorum olarak mümkündür.

Yapılan araştırmalar neticesinde, ilgili kaynakların verdiği mübadil sayısına kıyasla daha az oranda tasfiye talepnamesi tespit edilmiştir. Bunun nedenleri olarak bazı mübadillerin tasfiye talepnamesi tutamadan Hanya'yı terk etmek zorunda kalması, bazı ailelerin tüm fertlerine talepname tutulmayıp sadece aile reisi adına talepname tutulması, elde edilen bazı talepnamelerin mükerrer yani nüsha olması ve hali vakti yerinde olan Hanyalıların bazılarının mal ve mülklerini birden fazla talepnameye yazması sayılabilir. Tasfiye talepnameleri yoğunluklu olarak, mübadele işlemlerinin başladığı 1923 yılının sonu ve bittiği 1924 yılının ortalarını kapsayan zaman aralığında tutulmuş ve işleme alınmıştır.

Talepnamelerden Hanyalı Müslümanlara dair elde edilen ilk veri, muhacirlerin cinsiyetidir. Adına talepname tutulan muhacirlerin çoğunluğu erkektir. Fakat kadınların oranı yadsınamayacak derecededir. Tasfiye talepnamelerinin malî esaslı belgeler olduğundan bahsetmiş idik. Malî esaslı tutulan bir belge tipinde bu kadar çok kadın oranı bulunuyor olması, Hanya'daki kadınların önemli ölçüde mal varlığına sahip olduklarını göstermektedir.

Tasfiye talepnamelerinden elde edilen ikinci veri talepname sahiplerinin isimleridir. Elde edilen verilere göre isimler, hem erkek-kadın karışık hem de erkek ve kadın ayrı olarak sunulmuştur. Talepname sahibi olan Hanyalıların isimleri incelendiği zaman, bu isimlerin genellikle dinî menşei ve Bektaşî kültürünün etkisinde olduğu, Türkçe isimlerin çok az kullanıldığı belirlenmiştir. Hanya'da yaygın olarak kullanılan fakat günümüzde Türkiye'de kullanılan isimlerle kıyaslandığında pek kullanılmayan hatta bazıları unutulmuş olan birkaç isme rastlanmıştır.

İsimlerle ilgili elde edilen diğer bir veri de talepname sahiplerinin babalarının isimleridir. Günümüz bürokrasisinde önem atfedildiği üzere o dönemde de baba isminin önemi ve alamet-i farika oluşu göze çarpmaktadır. Baba isimlerinden elde edilen verilerle, yine dinî menşei isimlerin yoğunlukta olduğu gözlemlenmiştir. Hanyalıların 2-3 nesil boyunca hangi saiklerle çocuklarına isim koyduklarının takibi yapılabilmektedir.

Tasfiye talepnamelerinden elde edilen en önemli verilerden biri, Hanyalı Müslümanların Hanya'da kullandıkları lakaplardır. Bu lakapların ata/baba adı, fizikî

ve ırkî özellikler, meslekler ve memleketler gibi kaynaklardan beslendiği tespit edilmiştir. Hanyalı Müslümanların devam eden soyuna mensup kişiler, kendi soyağaçlarını çıkartmak istedikleri zaman, atalarının kullandığı bu lakabı mutlaka bilmek ya da bulmak zorundadırlar. Bu kişilerin yararlanması için, Hanyalıların tasfiye taleplerinden elde edilen bütün lakaplar bu çalışmada verilmiştir. En çok kullanılan lakaplar çalışma içinde verilmiş, diğerleri ise Ek kısmına koyulmuştur.

Talepname sahibi Hanyalıların Hanya'nın neresinde doğduklarına dair veriler de elde edilmiştir. Buradan elde edilen verilere göre, Hanyalı Müslümanların genellikle şehir merkezlerinde doğdukları görülmüştür. Girit'te ve Hanya'da Müslümanlara yönelik tazyikler neticesinde, Müslümanların köylerden şehir merkezlerine toplandığı biliyoruz. Bu çalışma neticesinde elde edilen verilerle talepname sahiplerinin bu iç göç hareketi neticesinde şehir merkezlerinde doğan çocuklar olduğu yorumu yapılabilmektedir.

Taleplerden elde edilen diğer verilerden diğerleri talepname sahibinin talepname tutulduğu esnada nerede bulunduğu ve talepteninin nerede tutulduğuna dairdir. Bunlar iki ayrı veridir. Hanyalıların büyük çoğunluğu, talepname tutulduğu esnada Hanya'da bulunuyor olsalar da o esnada Hanya'da bulunmayıp adına vekâleten talepname tutulan mübadiller de mevcuttur.

Hanyalıların taleplerinden elde edilen bir diğer önemli veri ise bu insanların meslekleridir. Elde edilen verilere göre meslekler genellikle fizikî güç gerektiren ve geçmişten beri süregelen ilkel yöntemlerle yürütülen mesleklerdir. Bilindiği üzere, zeytin ağaçları ve zeytincilik Girit genelinde ve Hanya'da oldukça yaygındır. Buna karşın, tasfiye taleplerinde zeytinciliğin ayrı bir şekilde tasniflenmediği görülmüştür. Bu durum, zeytinciliğin rençberlik mesleği içerisinde değerlendirildiğini göstermektedir.

Tasfiye taleplerinin asıl tutulma sebeplerinin malî saiklere dayandığını ifade etmiş idik. Dolayısıyla, muhacirlere ait en detaylı bilgiler, malvarlıklarına dairdir. Ancak bazı uyuşmazlıklar bu bilgilerden sağlıklı ve doğru bir veri oluşmasına mâni olmuştur. Bu nedenle, arzu edildiği gibi bir malî döküm yapılamamıştır. Genel ve en sağlıklı bir yorum yapılmak istendiği zaman, Hanyalıların yarısından fazlasının en az bir taşınmaza sahip olduğu ve bir kapılı hanenin ortalama 100 altın lira değerinde olduğu yorumu yapılabilmektedir.

Devletin ve hükûmetin bütün çaba ve girişimlerine rağmen, Hanya'da bıraktıkları taşınmazlarına karşılık Türkiye'den taşınmaz alma hakkına sahip olan muhacirlerin büyük çoğunluğu, hak ettiklerini düşündükleri taşınmazlara sahip olmamıştır. Fakat buna karşın, Hanya'da malik olduğundan fazla taşınmaza Türkiye'de sahip olan muhacirlerin varlığı da vakidir. Bu durum, Hanya'daki sosyo-ekonomik iklimin Türkiye'ye gelindiğinde değiştiğini göstermektedir.

Taşınmaz malların yanı sıra taşınır mallara dair verilere de ulaşılmıştır. Mâli açıdan ulaşılan diğer iki veri ise müsadere ve istimlâk edilen mallara dairdir. Bu üç veri, Tasfiye taleplerinde iç içe geçtiğinden bu çalışmada da iç içe olarak değerlendirilmiştir ve Hanyalı Müslümanların ezici bir çoğunluğunun bu üç veriye dair bir beyanda bulunmadığı tespit edilmiştir. Tespit edilenlerde ise, Hanyalı Müslümanların büyük çoğunluğunun belirli dönemlerde Yunan ve Yunanistan tazyikine maruz kaldığı anlaşılmaktadır.

Tasfiye taleplerinden elde edilen bir diğer veri, muhacirlerin vekil bırakıp bırakmadığına dairdir. Hanya'da, gerisinde bıraktığı malı olmayan muhacirler herhangi bir vekil tayin etmemiştir. Dolayısıyla, vekil bırakanlar genellikle arkasında mal/mülk bırakan muhacirlerdir. Bir talepteninin vekâletle doldurulmasının diğer bir sebebi de talepten sahibi için körlük, sağırılık vb. bir özrünün bulunmasıdır. Talepten dolduracak yaşıta bulunmayanlar için ise vasiler aracılığıyla bu talepler doldurulmuştur.

Normal işleyen bir mübadele sürecinde, tasfiye taleplerinin tutulması akabinde taşıma ve iskân ortaya çıkmaktadır. Gemiyle taşıma sürecinden sonra mübadiller karantina ve misafirlik süreçlerini geçirmiştir. Başka yerleşim yerleri gözlemlenmişse de mübadele ile gelen Hanyalılar, devlet tarafından genellikle Balıkesir'in Edremit ve Ayvalık bölgelerine yerleştirilmiştir. Hanyalıların 1912'den sonra yerleştikleri ve mübadeleyle gelenlerin yerleşecekleri adresler, yine tasfiye taleplerindeki adres kısmında yazılmıştır. Ancak, çoğu mübadilin bu kısmı doldurmadığı gözlemlenmiştir.

Tasfiye taleplerinden çıkarılan en dikkat çekici veri, talepten sahibi Hanyalıların okur-yazarlık verisidir. Bu veri, elde edilen diğer verilere kıyasla dolaylı olarak elde edilen bir veridir. Çalışmanın içinde belirtilen kıstasa göre, okuma-yazma bildiği tespit edilen talepten sahipleri taleplerine imza atmışlar, imza atamayan

talepname sahipleri adına ise ilgili memurlar imza atmışlardır. Okuma-yazma bilmeyen talepname sahipleri adına imza atan memurlar, bu kişilerin okur-yazar olmadığını tasdiklemişlerdir. Ayrıca, okuma-yazma bilmeyen talepname sahipleri, parmak izlerini talepnameye basmak suretiyle orada olduklarına dair bir delil de bırakmışlardır. Bu verilere göre, Hanyalı Müslümanların okur- yazarlık oranı hatırı sayılır derecede çıkmıştır. Girit ve Hanya toplumunun konuşma dili olarak Yunanca, Rumca ya da Giritlice denilen bir dil kullandıkları malum olmasına karşın, Türkçeye çok da yabancı olmadıkları görülmüştür.

Elde edilen verilerden de görüleceği üzere tasfiye talepnameleri, doğrudan ve dolaylı olarak birçok bilgiye erişilebilecek bir belge türüdür. Bu belgelerden yeni elde edilecek verilerle, hatta, bu çalışmada elde edilen verilerle ve izlenen metotla dahi yeni tezler, tetkikler, saptamalar ve varsayımlar yapılabilir.

Bu veriler, talepnamesi mevcut ve araştırmacıya açık olanlarla bütün Girit ve Yunanistan coğrafyası özelinde çoğaltılabilir. Bu hiç şüphesiz, daha sağlıklı ve doyurucu bir tablonun ortaya çıkmasına vesile olacaktır. Özellikle okur-yazarlık oranı, günümüzde Türkiye’de hala sıkça tartışılan bir mevzu olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Girit’teki ve bütün Yunanistan’daki Müslümanların okur-yazarlık oranı bu metotla tespit edilebilir ve bu tartışmaya somut bir delille önemli bir katkı sağlanmış olur.

Tüzel kişilere yani vakıflara, cemaate, Mevlevihaneye vb. kurumlara ait talepnameler çalışma kapsamının dışında tutulmuştur. Bu talepnameler kullanılarak da bilim dünyasına yeni ve çeşitli çalışmalar kazandırılma imkânı mevcuttur.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 272-0-0-11 / İskân, 17 – 72 – 1.

BCA, 272-0-0-11 / İskân, 18 – 86 – 5.

BCA, 272-0-0-11 / İskân, 18 – 88 – 7.

BCA, 272-0-0-11 / İskân, 19 – 96 – 31.

BCA, 272-0-0-14 / Sevkiyat, 76 – 31 – 2.

BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 1 – 1 – 4.

BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 80 – 529 – 15.

BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 123 – 877 – 5.

BCA, 30-18-1-1 / Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 8 – 42 – 6.

BCA, 30-18-1-1 / Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 8 – 43 – 10.

BCA, 31-18-1-1 / Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 10 – 31 – 3.

BCA, 272-0-012 / Muhacirin, 43 – 59 – 31.

BCA, 272-0-0-12 / Muhacirin, 50 – 106 – 24.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), ilgili 3271 gömlek. Çalışmada ayrıca belirtilenler:

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 39 – 1 – 4.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 39 – 1 – 5.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 39 – 2 – 10.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 39 – 2 – 12.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 39 – 12 – 13.

- BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 39 – 3 – 1.
- BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 39 – 4 – 1.
- BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 39 – 4 – 2.
- BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 39 – 4 – 4.
- BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 39 – 4 – 8.
- BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 39 – 4 – 9.
- BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 39 – 4 – 10.
- BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 40 – 8 – 10.
- BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 40 – 11 – 7.
- BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 40 – 11 – 16.
- BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 40 – 13 – 12.
- BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 40 – 14 – 7.
- BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri, (130-16-13-2), 42 – 22 – 21.
- BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 42 – 25 – 11.
- BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 42 – 26 – 5.
- BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 42 – 26 – 6.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 42 – 26 – 7.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 42 – 27 – 3.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 44 – 37 – 14.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 45 – 42 – 10.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 45 – 42 – 11.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 45 – 44 – 15.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 46 – 49 – 6.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 46 – 51 – 2.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 47 – 59 – 1.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (139-16-13-2), 48 – 72 – 2.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 51 – 92 – 4.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 51 – 92 – 7.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 52 – 99 – 10.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 52 – 101 – 2.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 52 – 102 – 15.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 52 – 104 – 5.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (13-16-13-2), 53 – 112 – 1.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 55 – 121 – 12.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 56 – 128 – 7.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameler (130-16-13-2), 57 – 137 – 12.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 57 – 139 – 8.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 58 – 141 – 6.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 59 – 150 – 8.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 59 – 151 – 4.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 59 – 153 – 4.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 60 – 155 – 14.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 61 – 170 – 12.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 61 – 172 – 8.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 63 – 182 – 4

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 63 – 182 – 5

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 63 – 183 – 3.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 65 – 198 – 12.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 66 – 200 – 2.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 67 – 210 – 8.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 67 – 212 – 4.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 68 – 216 – 11.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 68 – 216 – 14.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 71 – 229 – 6.

BCA, Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri (130-16-13-2), 72 – 239 – 13.

Osmanlı Arşivi

BOA, Hariciye Nezareti, İstanbul Murahhaslığı, 42 – 44.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi

DBTDA, Millî Mücadele (2763), 47976 – 229223 – 141.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

İBB Atatürk Kitaplığı, 912.499.8. GİR, Hrt_011151.

Salt Araştırma

Salt Araştırma, ACCEVF00518.

Salt Araştırma, ACCEVJ00072.

Salt Araştırma, ACCEVO00208.

Salt Araştırma, ACCEVSC00156.

MECMUA VE CERİDELER

TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Cilt, 2. İntihap Devresi, 2. İçtima Senesi, 39. İçtima, 16 Nisan 1924.

TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Cilt, 2. İntihap Devresi, 1. İçtima Senesi, 49. İçtima, 30 Ekim 1924.

TBMM Zabıt Ceridesi, 10. Cilt, 2. İntihap Devresi, 2. İçtima Senesi, 3. İçtima, 6 Kasım 1924.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 15 Ağustos 1924, 3. Sene, Numara 36, s. 407.

GAZETELER

“Girit’ten Muhacir Geliyor”, **Tevhid-i Efkâr**, 1 Aralık 1923, n. 875-3903.

“Girit Müslümanları Feci Izdırabat İçindedirler”, **Yeni Gün**, 30 Temmuz 1923, n. 861-1238.

“Muhacirler İçin İstirahathane”, **Tevhid-i Efkâr**, 1 Aralık 1923, n. 875-3903.

KİTAPLAR

Adıyeke, A. Nükhet ve Adıyeke, Nuri:

Girit Nikâh Defteri (1916-1921) ve Girit’teki Aile Adları, İstanbul, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, 2011.

Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024.

Aghatabay, Cahide Zengin:

Mübadelenin Mazlum Misafirleri: Mübadele ve Kamuoyu 1923 - 1930, İstanbul, Bengi Yayınları, 2009.

Arı, Kemal:

Büyük Mübadele, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.

Mübadele ve Mübadillik, İzmir, Sentez Yayıncılık, 2023.

Balta, Evangelia:

Nüfus Mübadelesi, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2015.

Belli, Mihri:

Türkiye - Yunanistan Nüfus Mübadelesi Ekonomik Açıdan Bir Bakış, İstanbul, Belge Yayınları, 2006.

Dağlı, Yücel ve Kahraman, Seyit Ali:

Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: Bursa - Bolu - Trabzon - Erzurum - Azerbaycan - Kafkasya - Kırım - Girit 2. Cilt 1. Kitap, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008.

Kara, İsmail:

Hanya/Girit Mevlevihanesi, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2013.

Koufopoulou, Sophia:

"Muslim Cretans in Turkey: The Reformulation of Ethnic Identity in and Aegean Community", **Crossing the Aegean: An Appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange Between Greece and Turkey**, Ed. Renee Hirschon, Berghahn Books, 2003.

Ladas, Stephen P.:

The Exchange of Minorities Bulgaria, Greece and Turkey, New York, The Macmillan Company, 1932.

Macar, Elçin:

"Yunanistan'dan Anadolu'ya
Göç: Nüfus Mübadelesi",
**Türkiye'nin Göç Tarihi, 14.
Yüzyıldan 21. Yüzyıla
Türkiye'ye Göçler**, Ed. M. Murat
Erdoğan ve Ayhan Kaya, İstanbul,
İstanbul Bilgi Üniversitesi
Yayınları, 2015.

Mâcid, Tahmisci-zâde Mehmed:

Girit Hatıraları, Ed. İlhan Şahin
İsmet Miroğlu, İstanbul,
Tercüman, 1977.

Maden, Fahri:

Girit Bektaşileri, Ankara, La
Kitap Yayınları, 2017.

Meray, Seha L.:

**Lozan Barış Konferansı
Tutanaklar - Belgeler İkinci
Takım İkinci Cilt**, İstanbul, Yapı
Kredi Yayınları, 2001.

Özgen, Yüksel:

**Atatürk'ün Söylev ve
Demeçleri**, Ed. Yüksel Özgen,
Ankara, Atatürk Araştırma
Merkezi, 2024.

Perinçek, Doğu:

**Komintern Belgelerinde
Türkiye**, İstanbul, Kaynak
Yayınları, 2020.

Sakaoğlu, Necdet:

**Osmanlı'dan Günümüze Eğitim
Tarihi**, İstanbul, İstanbul Bilgi
Üniversitesi Yayınları, 2003.

Sancaktar, Fatih M.:

**Yunan Boykotu Hiss-i Milliden
Harb-i İktisadiye (1909-1911)**,
İstanbul, Akademi Titiz Yayınları,
2012.

Selçuk, Ali:

Giritli Göçmenler, Konya, Çizgi Kitabevi, 2018.

Stathakou, Katilena:

Girit Müslüman Cemaati, İzmir, Antalya Büyükşehir Belediyesi, 2019.

Yorulmaz, Ahmet:

Savaşın Çocukları Girit'ten Sonra Ayvalık, İstanbul, Belge Yayınları, 1997.

MAKALELER

Adıyeke, A. Nükhet:

“Yunanistan Sınırları İçinde Bir Azınlık Örgütlenmesi: Cemaat-ı İslamiye’ler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 1992, s. 265-288.

Çanlı, Mehmet:

“Yunanistan’daki Türklerin Anadolu’ya Nakledilmesi I”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: 22, Sayı: 129, 1994, s. 54-61.

“Yunanistan’daki Türklerin Anadolu’ya Nakledilmesi II”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: 22, Sayı: 130, 1994, s. 51-59.

Çapa, Mesut:

“Mübadele’de Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti’nin Rolü”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 10, 2001, s. 29-60.

Çelebi, Ercan:

“Mübadillerin Yunanistan’daki Mal Kayıtları ve Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri”, **Çağdaş Türkiye**

- Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 12, 2006, s. 35-45.
- “Türk ve Rum Ahalinin Mübâdelesine Dair Oluşturulan Komisyonlardan Muhtelit Mübâdele Komisyonu ve Faaliyetleri”, **Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2006, s. 107-120.
- Çetin, Nurten: “1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 24, 2010, s. 149-172.
- Çınar, Semih: “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi’nde Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti’nin Girit’te Görevlendirdiği İmdad-ı Sıhhi Heyetleri ve Faaliyetleri”, **Belgi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 22, 2021, s. 331-352.
- İlhan, M. Emir: “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Belleğin Mukavemeti, Hatırlama, Kültür ve Tarih Açısından Girit”, **Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2018, s. 227-235.
- Kara, Abdullah: “Türkiye’de Alfabe Değişiminden Sonra Yeni Harflerin Yaygınlaştırılması ve Halk Eğitiminde Millet Mekteplerinin Rolü ve Önemi”, **Oğuz-Türkmen**

- Kara, Melike ve Çelik, Mehtap:
Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, 2020, s. 114-141.
“Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da Girit Müslümanları”, **History Studies**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2014, s. 91-101.
- Menekşe, Metin:
“Girit Müslümanlarının İskân Yerlerinde Karşılaştıkları Kültürel Uyum ve Toplumsal Kabul Sorunu: Ana Dilde Yabancılık”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, Cilt: 19, Sayı: 30, 2021, s. 1-50.
- Öz, Mehmet ve Berber, Ferhat:
“Mübadele Sürecinde Sorunlar ve Merkezden Müdahaleye Bir Örnek: 1927 Manisa Teftişi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 78, 2010, s. 461-503.
- Sarı, Muhammet ve Can, Ayşegül:
“Lozan Antlaşması Gereğince Girit’ten Türkiye’ye Göçün Basına Yansıyan Yönleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 36, 2018, s. 29-54.
- Sarınay, Yusuf ve Karacakaya, Recep:
“Tevfik Rüştü (Aras) Bey’in Atina Telgraflarında Muhtelit Mübadele Komisyonu ve Faaliyetleri (1923-1924)”, **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: Cumhuriyet’in 100. Yılı Özel Sayısı, 2023, s. 127-150.

Sepetçioğlu, Tuncay Ercan:

“Türkiye’de Ana Dili Türkçe Olmayan Göçmen Topluluklara Yaklaşımlara Dair Bir Örnek: Girit Göçmenleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 20-21, 2010, s. 77-108.

Şentürk, Elif Yılmaz:

“Türkiye’deki Özel Arşiv ve Kamu Arşivlerinde Girit Belgeleri”, **Mavi Atlas**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2017, s. 224-237.

Yılmaz, Elif:

“Demirden Leblebi Girit: Ayvalık’a Yerleşen Girit Mübadilleri”, **Sosyoloji Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 22, 2011, s. 157-189.

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİ

Tukin, Cemal:

“Girit”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:14, İstanbul, 1996.

Uluslararası Göç Örgütü:

Göç Terimleri Sözlüğü, Ed. Richard Perruchoud ve Jillyanne Redpath - Cross, 2013.

TEZ

Çelebi, Ercan:

"Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti (Kuruluşu, Teşkilât Yapısı ve Faaliyetleri)", Doktora Tezi, T.C. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Samsun, 2005.

EKLER

EK 1: “Hanyahıların talepnamelerinde en çok karşılaşılan lakaplar” başlıklı **Tablo 3.1.** numaralı tablonun devamı.

Aleksandraki/Aleksandropola	4
Ağrımalaki	4
Bayraktaraki/Bayraktarzade	4
Bilalaki/Bilalopola/Bilaloğlu	4
Caferaki	4
Dervişbeyzade	4
Dokaki	4
Dolmazade	4
Dolofaki	4
Ergiraki/Ergirzade	4
Galanaki	4
Garofalaki	4
Hacalaki	4
Hacıbekiraki/Hacıbekiropola	4
Hacıhüseyinaki	4
Hacıbrahimaki/Hacıibrahimoğlu	4
Hayraki	4
Kacıvalaki	4
Karolaki/Karopola	4
Kasterinaki/Kasterinopola	4
Kasımaki/Kasımsade	4
Kundakçaki	4
Ledaki/Ledopola	4
Mankazaki	4
Maryolaki	4
Miyaki/Miyopola	4
Mollaki/Mollazade	4
Musazaki	4
Niyazaki	4
Pagonaki	4
Pasalaki/Pasalopola	4
Sakolyeraki	4
Seyfaki	4
Sizeraki	4
Solaki	4

Solyeraki	4
Tahmisçizade	4
Terzaki	4
Terziahmedaki	4
Tirikunaki	4
Ustaismailaki	4
Velaki/Velopola	4
Yakomalaki/Yakomalopola	4
Yetimağazade	4
Yirmincaki	4
Zenci	4
Çakalaki/Çakalopola	4
Çaçaronaki	4
Çendzade/Çendoğlu	4
Çokaki	4
İsmailzade	4
İstimatoroğlu	4
Şakiraki	4
Abdurrahmanaki	3
Ahmedaki	3
Aliçavuşzade	3
Aragaki	3
Arifaki	3
Babahasanaki	3
Bahraki	3
Barbosaki/Barboşaki	3
Beyanaki	3
Bidalaki/Bidalopola	3
Biziryanaki/Biziryanopola	3
Boğçalaki	3
Cemalaki	3
Cuyzade?	3
Daikaki	3
Demiraki	3
Demircaki	3
Dervişağakaki	3
Devrasaki	3
Dobaraki	3
Ebuömeraki/Ebuömeropola	3
Efendaki/Efendopola	3
Firuzaki	3
Foskaki	3

Fotinaki	3
Galabaki	3
Gobaki	3
Hacıağakaki/Hacıağakopola	3
Hacıfafulaki/Hacıfafulopola	3
Hacıhasanaki	3
Hamurbidanaki/Hamurbidanopola?	3
Harvataki/Harvatopola	3
Hohlakaki	3
Kalayçaki	3
Kanburaki	3
Karalaki/Karalopola	3
Karvonaki	3
Kasabaki	3
Kerestecaki	3
Kesimaki/Kesimoğlu	3
Koropaki	3
Kıvrakaki	3
Lahaki	3
Leraki/Leropola	3
Lokaki	3
Madraki	3
Marankaki	3
Marmaraki	3
Mağribli	3
Melikonaki/Melikonorpola	3
Metaki/Metopola	3
Miryolaki/Miryolzade	3
Molladervişiaki	3
Naibaki/Najibopola	3
Nusretefendaki/Nusretefendopola	3
Pasarogarakı/Pasarogaropola	3
Patalaki	3
Petalaki	3
Pilavaki	3
Reisaki/Reisopola	3
Saatcaki	3
Safaki	3
Safolyaraki	3
Saroğlaki	3
Sarzalaki	3
Seferaki	3

Serzenaki	3
Timurcaki	3
Tiraki	3
Tirozaki/Tiropola	3
Uzunalaki/Uzunalizade	3
Yoğurtçaki	3
Zenciye	3
Zervaki	3
Çalikaki	3
Çepanacaki	3
İbrisimaki	3
İsfakyanaki	3
İskasilaki	3
İstolaki	3
Şamilaki	3
Şefikefendizade	3
Şemsidedezade	3
Abdalopola	2
Ahmedalaki	2
Ahmediyezaki	2
Alibeyaki	2
Alinaki/Alinopola	2
Alizaki	2
Alâyaki	2
Arabahmedaki/Arabahmedoğlu	2
Arabizaki	2
Arapaki	2
Arifalaki	2
Arifağazade	2
Arnaudalaki	2
Azemaki	2
Azizaki	2
Barbunaki	2
Bedraki/Bedrioğlu	2
Behlülaki/Behlülüğlu	2
Bezataki	2
Bikalaki	2
Bireçaki	2
Boboralaki	2
Bodikaki/Bodikopola	2
Bofaki	2
Bololaki	2

Bonacaki	2
Boğdam	2
Boşnakaki	2
Bölükbaşaki/Bölükbaşızade	2
Cabadonaki	2
Cebecaki	2
Cevremaki/Cevremoğlu	2
Cibisaki?	2
Cikyuraki?	2
Daikopola	2
Daizaki	2
Dakadosaki	2
Delopola/Delupola	2
Dizdaraki	2
Ebuşilf?	2
Filmacaki	2
Gazalaki	2
Gencalaki	2
Hacıbilalaki	2
Hacıdursunaki	2
Hacıhalilaki	2
Hacılatifaki	2
Hacımahmudaki	2
Hacımehmedaki/Hacımehmedoğlu	2
Hacıosmanaki/Hacıosmanopola	2
Hacıyahyazaki/Hacıyahyazade	2
Hacıyusufaki	2
Hacızaki	2
Hacıömeraki	2
Hamidbeyzade	2
Hasaki	2
Hasanaki/Hasanoğlu	2
Hasinozaki	2
Haydarağazade	2
Hendekçaki	2
Hocaki/Hocazade/	2
Htistaki	2
Kabailaki	2
Kalapoçaki	2
Kalaycaki	2
Kalimaçaki	2
Kapizaki	2

Karacaki	2
Karacazade	2
Katanaki/Katapola	2
Kofaki	2
Kolosaki	2
Komaki	2
Koniçaki	2
Konyalaki/Konyalızade	2
Kopiritaki	2
Koçalaki	2
Koçokalaki	2
Kuduraki	2
Kundakçızade/Kundakçıpola	2
Kürdaki/Kürdoğlu	2
Ladaki	2
Latifefendizade	2
Latoraki	2
Lendaki	2
Limanreisaki	2
Makrabozya	2
Makraki	2
Malikonzade/Malikonopola	2
Mankaraki	2
Marbolaki	2
Marolahaki	2
Maskolaki	2
Mavraki	2
Mazlumaki	2
Mehmedaki	2
Melsikonzade?	2
Menaki	2
Mercanolaki/Mercanolopola	2
Mersinaki/Mersinopola	2
Mizisiraki	2
Mollahaki	2
Mollazaki	2
Moraitaki	2
Mosazaki/Mosazopola	2
Mosuraki	2
Mucyaki	2
Muskonaki	2
Mühürdarzade/Mühürdarzadezopola	2

Nasıraki/Nasırzade	2
Nevraki/Nevropola	2
Nuraki/Nuroğlu	2
Pahaki	2
Pedevopola	2
Perikaki	2
Perzikaki	2
Pezeryanaki	2
Popolaki	2
Portakalaki	2
Purutalaki	2
Rahataki	2
Sadıkaki	2
Sakolyeraki/Sakolyeropola	2
Saravaki	2
Senetçaki	2
Serverzade	2
Seyfaki/Sifaki	2
Seyyidaki	2
Sipışaki/Sipisaki	2
Sitanalaki	2
Solozaki	2
Spadizaki	2
Spasaraki/Spasarzade	2
Suhteze	2
Tavilaki/Tavilzade	2
Teragaki	2
Terazaki	2
Terikonaki	2
Tiraki/Teyraki	2
Toylaki	2
Toylaki/Toplaki	2
Tunuslaki	2
Tunuslu	2
Turşucupola	2
Ustabaşaki	2
Ustaosmanaki	2
Veresaki	2
Veyzaki	2
Vizalaki	2
Yarenaki	2
Yarmakamaki/Yarmakamoğlu	2

Yatraki/Yataraki?	2
Yetimaki	2
Yuşaki	2
Zekazaki	2
Zomaki	2
Çalıkaki	2
Çelilaki	2
Çoronaki	2
Çorzalaki	2
Çurunzade	2
Çıplakaki	2
Ömeralaki	2
İbrahimaki/İbrahimopola	2
İbraki	2
İbrisimalaki	2
İdrisaki	2
İftihaki	2
İstratalaki	2
İzmiryanaiki	2
Şakircaki	2
Şamlı	2
Şaraf	2
Şemsidede	2
Şerbetcaki	2
Şerbetçaki	2
Şilazaki	2
?halilopola	1
Abdaki	1
Abdizaki	1
Abdizoglaki	1
Abdizoğlaki	1
Abdopola	1
Abdülazopola	1
Abdülhamidaki	1
Abelakutupola	1
Abukofaki	1
Abuşkaki	1
Acele? Mısırlı	1
Acelî	1
Adabaşaki	1
Ahıskalı	1
Aistopola	1

Alagaki	1
Alayaki	1
Alcikopola	1
Alibeğaki/Alibagaki	1
Alikaki	1
Alipazyeraki	1
Alisağaki	1
Altıkulaç	1
Alâki	1
Amacikaki	1
Amaryasopola	1
Angori	1
Aniastidoraki	1
Apistaki	1
Arabaki	1
Arabî	1
Argomantaki	1
Arkadaşaki	1
Arnadopola	1
Aselaki	1
Astolaki	1
Avamaki	1
Avamî	1
Aviş	1
Avyolaki?	1
Ayamarinotaki	1
Ayayoryanaki	1
Aynaki	1
Ayoştakopola	1
Ayoştav?	1
Aytaki	1
Azeli	1
Ağaki	1
Ağasizade	1
Ağavaki	1
Ağazopola	1
Ağrimaki	1
Ağrımaki	1
Babaahmedaki	1
Babakân	1
Babavela	1
Babazaki	1

Babomaki	1
Badraki	1
Badrizade	1
Badronopola	1
Badropola	1
Bahadaki	1
Bahriağazade	1
Bakaki	1
Bakalaozaki	1
Bakaraki	1
Bakonopola	1
Bakraki	1
Bakçarakı?	1
Bakırcıpola	1
Balcı	1
Balorzaki	1
Baltacızade	1
Bamboraki	1
Barbaroszade	1
Barbotopola	1
Bargonaki	1
Baryolaki	1
Barçosaki	1
Bayomaki	1
Bayraktar	1
Bazirganaki	1
Bazyeraki	1
Bedalaki	1
Bedelaki	1
Bedükzade	1
Behraki	1
Behyazopola?	1
Bekopola?	1
Belakaki	1
Beraigopola	1
Berberaki	1
Berezaki	1
Besnolopola	1
Betaki?	1
Bevalopola	1
Beyazaki	1
Beyrakaki	1

Beyzade	1
Bezadaki	1
Beğkaki	1
Bibiklaki	1
Bifopola?	1
Bigopola?	1
Bikaki?	1
Bilaşon	1
Bingazili	1
Biralaki	1
Birezaki	1
Birokopola	1
Biruzaki	1
Bisiraki	1
Bistologo	1
Bizadaki	1
Bizaki	1
Bizataki	1
Bobotaki	1
Bocacaki	1
Bocala	1
Bocuraki	1
Bodoraki	1
Boduraki	1
Bofopola?	1
Bohçalaki	1
Bolaki	1
Bolanaki	1
Bolulu	1
Borzoyaki?	1
Bosaki	1
Bosalaki	1
Bosfopola	1
Bozzade	1
Boğdamaki	1
Boğçalıpola	1
Boşnaki	1
Burki	1
Cabodonaki	1
Cabonaki	1
Cankaraki	1
Canımhocaşade	1

Cebecinaki	1
Cebهانecipola	1
Cemaliefendizade	1
Cemalpaşazade	1
Cephانecipaşazade	1
Cezairlipola	1
Cibopola	1
Cibrinopola	1
Cicifaki	1
Cikunaki	1
Cikuraki	1
Cimcikaki	1
Cinakalaki	1
Cinalaki	1
Citonaki	1
Coda?	1
Coraki	1
Curaki	1
Cuyezaki?	1
Cündoğluzade	1
Dakadostaki	1
Damiyanaki	1
Dararaki	1
Davudaki	1
Dayızaki	1
Dekopola	1
Delalpasaki	1
Deliibrahimaki	1
Demircizade	1
Derberaki	1
Derizaki	1
Dernavopola	1
Derundaki	1
Devraki	1
Didar	1
Dobazaki	1
Dokumacupola	1
Dolaki	1
Dolonaki	1
Dolukopola	1
Dopula	1
Dorodaki?	1

Dorosaki	1
Dramaki	1
Dukaki	1
Dursunaki	1
Durusaki	1
Dökmecaki	1
Dürgeropola	1
Ebraki	1
Ebukonaki	1
Ebusuundefendaki	1
El-vahşi	1
Elinaki	1
Emirosmanaki	1
Esnatalaki	1
Eyüboğlu	1
Fadanaki	1
Fafuraki?	1
Falakaki	1
Fambaraki	1
Fanosalopola	1
Faramalopola	1
Fatoryaki?	1
Fauraki	1
Favazaki	1
Fekaki	1
Felekzade	1
Fesenaki	1
Feyomaki	1
Filazitaki	1
Fildişinopola	1
Fitoraki	1
Fitori	1
Fizanî	1
Flonaki	1
Fodolaki	1
Fogforaki	1
Folokaki	1
Fonoryaki	1
Fortazaki	1
Fortcaki	1
Françolaki	1
Furnaraki	1

Furudaki	1
Gadaraki	1
Galanomahmudaki	1
Garandaki	1
Garbizade	1
Garibaki	1
Garofalaki?	1
Gazo	1
Geliboraki	1
Ginanaki?	1
Golermaki	1
Gopaki	1
Grandizade	1
Gölaki	1
Gülaki?	1
Güllaki	1
Habasaki?	1
Hacikokopola	1
Hacıaliağazade	1
Hacıaliibrahimaki	1
Hacıbasiraki	1
Hacıbektaşaki	1
Hacıbeşiraki	1
Hacıdervişaki	1
Hacıdibzade	1
Hacıkanberzade	1
Hacikethüdazopola	1
Hacımercankaramustafaki	1
Hacıpekaki	1
Hacıyelasaki	1
Hacışabanaki	1
Hacışerifaki	1
Hakimaki	1
Halhutaki	1
Halifopola	1
Halihotaki	1
Halikotaki	1
Haliçotaki?	1
Haliçokaki	1
Hamakâ?	1
Hammalbaşaki	1
Hapipopola	1

Harakoyaki	1
Harbolaki	1
Harhalizaki	1
Harkazaki	1
Harçolopola	1
Hasanalaki	1
Hasanozaki	1
Hasanşarafaki	1
Havli	1
Havlî	1
Havraki	1
Haçalzaki	1
Haçikadaropola	1
Helalaki	1
Hendekçi	1
Histraki?	1
Hodarbizaki?	1
Hodrapizaki	1
Holopola	1
Homasopola	1
Hoçopola	1
Hoşaki	1
Humanaki	1
Hüseyinaki	1
Hüseyinefendaki	1
Hüseyinvakaki	1
Hırkalıpola	1
Jerfzpola	1
Jevgazaki	1
Kabilaki	1
Kacoraki	1
Kacraki	1
Kadropola	1
Kadukalaki	1
Kadıızade	1
Kafalızade	1
Kafaçaki	1
Kafoperaki	1
Kakaraki	1
Kakaçaki	1
Kakoparaki	1
Kakoperaki	1

Kalaylaki	1
Kalaylı	1
Kalayoçaki	1
Kalazaki	1
Kalfantçızade?	1
Kalicaraki	1
Kalimeraki	1
Kalkaki	1
Kalçaraki	1
Kamariyanaki	1
Kambanyanaki	1
Kambiyanos	1
Kamilaki	1
Kanadopola	1
Kanataki	1
Kangalaki	1
Kapudanaki	1
Kapzaki	1
Karaaliahmedbeyzade	1
Karabinaki	1
Karacazaki	1
Karagülaki?	1
Karagülleoğlu	1
Karakaçi	1
Karakaşaki	1
Karakolaki	1
Karamanlı	1
Karancoloğlu	1
Karasaki	1
Karaslanaki	1
Karasüleymanaki	1
Karavişopola	1
Karazade	1
Karaşemsidede	1
Kardonoğlu	1
Karikçaki?	1
Karovonaraki	1
Karpasaki	1
Karpataki	1
Kasapaki	1
Kasaryanaki	1
Kasenaki	1

Kasizalaki	1
Kasteryanaki	1
Kastrinyos	1
Kataifçizaki	1
Katramazopola	1
Katrani	1
Kauraki	1
Kavalataki	1
Kavrorüstemaki	1
Kaymakcaki	1
Kaçalopola	1
Kaçifaraki	1
Kaçuropula	1
Kaçyolaki	1
Kaçıbanaki	1
Kaçıfaraki	1
Kaçıkaraki	1
Kesenaki	1
Kilicopola	1
Kilizoraki	1
Kisamitaki	1
Kisanaki	1
Kodomustafaki	1
Kokintobtaki?	1
Kokonaki	1
Kolanaki	1
Kolcubaşaki/Kolcubasaki	1
Koliçaki	1
Kolmapaki	1
Kolokitaki	1
Kolomodraki	1
Kolorizaki	1
Konakaki	1
Konaki	1
Konalaki	1
Korafaki	1
Korakaki	1
Koraki	1
Kotoroş?	1
Koturaki	1
Kotyanaki	1
Kovahi	1

Koçuibrahimaki	1
Koçurizaki	1
Ksifarolaki	1
Ksikaki	1
Ksimaki	1
Kudazeraki	1
Kukinaki	1
Kulaktaki	1
Kulanaki	1
Kundakcaki	1
Kundaksaki	1
Kundurakçaki	1
Kunduzaki	1
Kurdelaki	1
Kurnaki	1
Kurupaki	1
Kuyumcaki	1
Kâsfaki	1
Körtopola	1
Kıcvaki?	1
Kıtanî?	1
Lahinzaki?	1
Lahloba	1
Lahmalaki	1
Lahmar	1
Laidraki?	1
Lakadyotaki	1
Lakaziyotaki	1
Lakazyonaki	1
Lakotaki	1
Lalinaki?	1
Lalitaki	1
Laracaki	1
Lasoraki	1
Lefazitaki	1
Lemonaki	1
Lentaki	1
Lerizaki	1
Letopola	1
Levzli?	1
Lifaki/Leyfaki	1
Limonaki	1

Lolodaki	1
Lostrinaki	1
Lülüdaki	1
Madonaki	1
Magolaki	1
Mahata?	1
Mahfazaki	1
Mahmudalaki	1
Mahruse	1
Mahtazaki	1
Makrizaki	1
Malyazaki	1
Mandonaki	1
Manoliçaki	1
Mansurpola	1
Manyataki	1
Maraki	1
Maranfaki	1
Marangozaki	1
Maranko	1
Marankozaki	1
Maraşınaki	1
Marivalaki	1
Maruzaki	1
Mastrapaki	1
Mastrapazaki	1
Mataki	1
Mavrokaki	1
Mavroselimaki	1
Mazaki	1
Mazalaki	1
Mazaraki	1
Mazaris	1
Maçokonaki	1
Mehesyozaki?	1
Meheçolaki	1
Mehkozaki?	1
Mehmedefendaki	1
Mehmedeminopola	1
Mehmedçavuşaki	1
Mekârozaki	1
Memenaki	1

Mendilopola	1
Merbolaki	1
Mercanaki	1
Mesudopola	1
Mevlidopola	1
Mezazopola	1
Mezişiraki	1
Milonaki	1
Misarozaki	1
Mizijaki	1
Mizijaki?	1
Mizogi?	1
Mollaibrahimaki	1
Mollalizaki?	1
Mollamahmudzade	1
Mollamehmedaki	1
Mollatosun	1
Mollatosun?	1
Moranaki	1
Morinaki	1
Moskonaki	1
Mosraki?	1
Motoharaki	1
Mozdaraki	1
Mozıyanaki	1
Mozogaki	1
Mozogi	1
Mozoraki	1
Muamelecaki	1
Muskataki	1
Mustafaki	1
Musuraki	1
Muzugi	1
Muçaki	1
Muçyaki	1
Mücnâşaki?	1
Mühürzadezaki	1
Mısırî	1
Naimbekirzade	1
Nalbanaki	1
Nencirepola	1
Neracaki?	1

Nikitaki	1
Nonoşlopola	1
Noçinaki	1
Numanaki	1
Nuriefendaki	1
Orşifani	1
Osmanefendizade	1
Palaçaki	1
Palıçaki	1
Papakaki	1
Papoçaki	1
Paralaki	1
Parfaki	1
Parmakamaki	1
Pasakzade	1
Patalorifaki	1
Patelaki	1
Pazvalaki	1
Paçuropula	1
Paşalaki	1
Paşaraki	1
Pedenazaki	1
Pendosakolaki	1
Penelaki	1
Pentosakolaki	1
Perkikaki	1
Pervezaki	1
Perzifaki	1
Pikaçaki	1
Pirayitaki?	1
Pireçaki	1
Pirinaki	1
Pirkaçaki	1
Pisitaki	1
Pistaki/Apisitaki	1
Piyaki?	1
Piziryanaki	1
Planezaki	1
Podikopola?	1
Politaki	1
Pomakaraki	1
Poravi?	1

Portelaki	1
Portokalaki	1
Prizrenlaki	1
Prizrenli	1
Ramananaki	1
Ramazanaki	1
Rastaki	1
Rayakapola	1
Recebaki	1
Resulaki	1
Rokaki	1
Rokali?	1
Rokalopola	1
Rozolaki	1
Rubiyezaki?	1
Rubyezaki	1
Ruskaki	1
Ruzulaki	1
Ruşenzade	1
Rıdvanaki	1
Saatcimaki	1
Saatçaki	1
Sabuncaki	1
Safavaki	1
Safropola	1
Sahabaki	1
Sahanaki	1
Sahbaki	1
Sahlopola	1
Saikaçizaki	1
Sakallıpola	1
Sakavupola	1
Sakazaki?	1
Sakiraki	1
Saklaraki	1
Salaki	1
Salikacızaki	1
Salvaraki	1
Samonya	1
Sarabdaraki	1
Sarhoşaki	1
Sarugöllü	1

Sarıdaki	1
Sarıgülizaki	1
Sarıkaki	1
Sarıkopola	1
Sarızopola	1
Savastopola	1
Sazcaki	1
Sağçopola	1
Seferilaki	1
Sefirilaki	1
Sekiyadaki	1
Selanıklaki	1
Selimağaarapakizade	1
Selimağazade	1
Selinî	1
Senyaki	1
Serağaki	1
Serbestçaki	1
Serbiyopola	1
Seremetaki	1
Sermetaki	1
Seryolaki	1
Seydicaki	1
Seydimaki	1
Seyyidhakizade	1
Sfakanaki	1
Sforopizaki	1
Sifakyanaki	1
Sifanaki	1
Sikologo	1
Sinalaki	1
Sinanaki	1
Sipahaki	1
Sitakaki	1
Sitalopola	1
Sivaki?	1
Skonaki	1
Skondridaki	1
Sofaki	1
Sofalızaki	1
Sofalızaki?	1
Sofraki?	1

Sokopola	1
Solyazopola	1
Somaralaki	1
Sonollaki	1
Soyeraki	1
Soziyanos	1
Spadinaki?	1
Spanajaki	1
Stravolemaki	1
Styenopola	1
Sudabeyzade	1
Sufraki	1
Svolistaki	1
Sözyanaki?	1
Tabancaki	1
Taberaki	1
Tahmiscaki	1
Taifezaki	1
Tapençaki?	1
Tayraki/Tiraki	1
Temesukaki	1
Terbiyaki	1
Teripasaki	1
Teripoyatolaki	1
Terzipola	1
Timurarifalaki	1
Timuropola	1
Tiraki/Tayraki	1
Tokmaçaki	1
Topalzade	1
Topçubaşı	1
Tortaki	1
Tosunefendaki	1
Trabluslu	1
Triponaki?	1
Trolinaki	1
Turnadaki	1
Türkalizaki	1
Udumbiraki	1
Urfalaki	1
Urfanozaki	1
Ustalaki	1

Valeracaki	1
Vamkanaki	1
Vaptopola	1
Varilcaki	1
Varzinaki	1
Velizopola	1
Verentakı	1
Verhtaki?	1
Verkeraki	1
Verodaki	1
Veysağazaki	1
Vizalaki/Veyzalaki	1
Viçegopola	1
Volaki	1
Vrahtaki?	1
Vraşopola?	1
Yabanaki	1
Yafalauzaki	1
Yahyazaki	1
Yakano	1
Yakızade	1
Yaliraki	1
Yanosaki	1
Yavraki	1
Yorgdamaki	1
Yorosopola	1
Yüzbaşızade	1
Zarifaki	1
Zarok	1
Zarokaki	1
Zeinalaki	1
Zekeriyazopola	1
Zeroseraki	1
Zeynelaki	1
Zeytunopola	1
Zikraki	1
Zipekaki	1
Ziyanî	1
Zomopola	1
Zoveraki	1
Çabaronaki	1
Çafadaki	1

Çakandaki	1
Çalsifaki	1
Çalı	1
Çamadonaki	1
Çandaröğlaki	1
Çapunaki	1
Çarnopola	1
Çaçaroni	1
Çelebioğlu	1
Çendoğluzade	1
Çermaki	1
Çidinaki	1
Çifraki	1
Çikaki	1
Çikonaki	1
Çikozopola	1
Çimlaki	1
Çimlipola	1
Çirinaki	1
Çisikaki	1
Çiskalaki	1
Çistraki	1
Çiçaki	1
Çiçekaki	1
Çiçifaki	1
Çiçikaki	1
Çocunaki	1
Çodopola	1
Çorunaki	1
Çubukçupola	1
Çuremaki	1
Çürünzade	1
Çıkalaki	1
Ömerağakaki	1
Ömerağazaki	1
Ömerefendopola	1
İmamaki	1
İngilizaki	1
İskenderani	1
İskonaki	1
İskoropizaki	1
İslamaki	1

İsmailağazaki	1
İspadizaki	1
İzmaki?	1
İzmirlaki	1
Şahabpasakzade	1
Şalvakari	1
Şamlopola	1
Şaraf?	1
Şefikaki	1
Şekeraki	1
Şelizonaki	1
Şenavaki	1
Şerafaki	1
Şerifağa	1
Şeyhhalilaki	1
Şifikaki	1
Şifinaki	1
Şinenaki	1
Şitdanaki	1
Şonataki	1
Şosenopola	1